UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204206

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. Accession No.

Author

Title

This book should be returned on or before the date last marked belc

రఘునాథరాయలు.

★

SPECIMEN

రచయిత:

కాకర్ల వెంకట రామ నరసింహము, M. A., Ph. D.,

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్,

వాల్తేరు.

★

M. S. R. మూర్తి & కో.,

విశాఖపట్టణము.

1951

Copy right] [Re. 1

ర ఘు నా థ రా య లు.

ఒ క టవ ప్ర క ర ణ ము.

అది కావేరీనదీ ప్రాంతమునందలి యొకయటవీ ప్రదే
శము. క్రీ. శ. 1614 వ సంవత్సరమ్మున. నడి వేసంగి నొకనాఁడు
మిట్ట మధ్యాహ్న సమయమున నొక యాత్రికుఁడా యరణ్యా
మధ్యమునఁ బ్రయాణ మొనర్చుచుండెను. మధ్యందినమార్తాం
డుఁడు రుద్రరూపియై యశేష జంతుసంతానముల సంతపింపఁ
జేయుచుండెను. ఆతని ప్రచండ ప్రతాపమున కోర్వఁజాలక
యమ్మహాటవి సంచరించు నఖిల ప్రాణిగణమును శీతల తరుచ్ఛా
యల నాశ్రయించుచుండెను. కాని యందుఁగూడ పాపము
వాని యాశలు ఫలింపవాయెను. ఆతపుచ్ఛాయలుగూడ నయ్య
హర్పతి దాడికి వెఱచి యమ్మహోన్నత పాదపమూలముల
నణుగారదొడంగెను. ఇట్లప్రతిహత ప్రతాపమున విజృంభించు
నయ్యాదిత్యుఁగూడ మన యాత్రికుఁడు సరకుగొన్నట్లు లేదు.
మిఱ్ఱుపల్లములనక, కంటకశిలా ప్రదేశములనక మహాధాటితోఁ
దనయాజానేయము నడాయించుకొనుచు నాతఁడు పోవుచుం
డెను. తదశ్వ ఖురపుట ఘట్టనముల నాపరిసరమునఁగలగిరి
గుహా గహ్వరములు ప్రతిధ్వను లీనుచుండెను. పోవంబోవ రాత్రిఁ
డొకయాశ్రమోపాంత భూమిం జేరెను. ప్రశాంత పావనమగు
నయ్యాశ్రమమును గాంచినంతనే, మన యాత్రికుని ముఖమం

పలమును ప్రసన్న గంభీరమాయెను. అయ్యాశ్రమ రామ
ణీయకమాతని నాశ్చర్యచకితుని గావించెను. పచ్చని పట్టుపు
ములవలె నొప్పారు పచ్చికబయళ్లును, గన్నెని తావులీను
కుసుమ మంజరులచే జెన్నారు నికుంజపుంజములును, బల్లవి
కుసుమిత ఫలిత తరుషండములును, నాతనికి నేత్రపర్వ మొ
ర్చెను. ఒకవంక జలజలపారు చిన్ని సెలయేటి యిసుక తిన్నెలు
భాస్వత్కిరణ జాలములో మిల మిల మెఱసిపోవుచుండెను.
మెఱుగారు కాటుక కన్నులతో హరిణశాబకములందందు గ
తులు వేయుచు దృణకణముల మునిపంట గొఱుకుచుండెను.
శుకపిక శారికాసుస్వరంబులు కర్ణపేయముగ వినవచ్చుచుండెను.
అందలి విహంగమ జంతుసంతతులు పరస్పరద్వేషభావమును
గించి, యన్యోన్య సాహచర్యమున నమందానందము ననుభవి
చుచుండెను. అయ్యాశ్రమ మాహాత్మ్యమును గాంచినంత
మన యాత్రికుని హృదయకుహరమున నమేయభక్తిభావ ము
యించెను. అంతట నాతని తురంగమ వేగమును మందగించెను.
ఇప్పుడాతని రూపరేఖలు మనకు విస్పష్టముగా గోచరించ
చున్నవి. అతడు కుందనపుంబసిండి నిగనిగలుగల దేహచ్ఛాయ
గలవాడు.. ఆజానుబాహుడు. సమున్నత విశాలవక్షుడు.
వెడదలై నల్లకలువలనీను కన్నులును, సువిశాలోన్నత ఫాల
మును, (శ్రీ)కారములు వోలెనింపు సొంపెసలారు కర్ణద్వయ
మునాతని సత్త్వగరిష్ఠతయు, ధీశాలిత్వమును, గుణాఢ్యత్వభా
గ్యశాలిత్వములను వ్యక్తము సేయుచుండెను. సంపెగ పువ్వు
వంటి యాతని నాసిక, యాతని ముఖమండలమున క్రొకవిం

యందమును సంపాదించుచుండెను. ఆతని చూచినంతనే యాతఁడొక రాజపుత్త్రుఁడని నిర్ణయింపవచ్చును. కలికితురాయితో, ముత్తియంపుచేరుల యుల్లిక బిగితో నొప్పునాతని యుష్ణీషమును, బంగరుజరీ పసలమించు బుటుసాక బాయమును, మెడలో మిలమిల మెఱయుతార హారములును, ఆతఁడొక మహారాజని వేనోళ్లఁజాటుచుండెను. ఆతనిప్రాయము ఇరువది సంవత్సరములకు మించి యుండదని యాతని చూచినంతనే గ్రహింపవచ్చును. వేయేల ఆరాజకుమారుఁడు మహాంతలావణ్యా మన్మథ మన్మథుఁడు.

మందమంద గమనములనాతని యశ్వరాజ మాశ్రమమునఁబ్రవేశించెను. అంతట నాతఁడా తురంగమును నవరోహించి, యుద్యానమునందొక వృక్షమూలమున సఁగట్టి కాలి నడకనే పయనము సాగించినాఁడు. ఇంచుకదవ్వేగినంతనే యాతనికొక పర్ణశాల దృగ్గోచరమైనది రాకుమారుఁడా యుటజమ్మునకేగి యందు నడయాడునొక బ్రహ్మచారింగాంచి, తనరాకను యోగిపుంగవుల కెఱింగింపుమని కోరినాఁడు. బ్రహ్మచారియు నెలనవ్వు మొగముతో వడివడి లోనికేగి, రాజపుత్త్రుని రాకను యోగికిఁదెలియఁజేసి యాతని యనుజ్ఞఁగొని రాకుమారుని లోనఁబ్రవేశపెట్టెను. యోగిపుంగవుఁడొక కుశాస్తరణముపైనాసీనుఁడైయుండెను. ఆతని గాంచినంతనే రాకుమారుఁడు భక్తివినమ్రుఁడై సాష్టాంగ నమస్కారము గావించినాఁడు. యోగియు నాశీఃపూర్వకముగ నాతని లేవదీసి యాతడు

డలమును బ్రసన్న గంభీరమాయెను. అయ్యాశ్రమ రామణీయకమాతని నాశ్చర్యచకితుని గావించెను. పచ్చని పట్టుపుట్టముల వోలెనొప్పారు పచ్చికబయళ్ళును, గమ్మని తావులీను కుసుమ మంజరులచేఁ జెన్నారు నికుంజపుంజములును, పల్లవిత కుసుమిత ఫలిత తరుషండములును, నాతనికి నేత్రపర్వ మొనర్చెను. ఒకవంక జలజలపారు చిన్ని సెలయేటి యిసుక తిన్నెలు. భాస్వత్కిరణ జాలములో మిల మిల మెఱసిపోవుచుండెను. మెఱుగారు కాటుక కన్నులతో హరిణశాబకములందందు గంతులు వేయుచుఁ దృణకణముల మునిపంట గొఱుకుచుండెను. శుకపిక శారికాసుస్వరంబులు కర్ణపేయముగ వినవచ్చుచుండెను. అందలి విహంగమ జంతుసంతతులు పరస్పర ద్వేషభావమునుజ్జగించి, యన్యోన్య సాహచర్యము నమందానందము ననుభవించుచుండెను. అయ్యాశ్రమ మాహాత్మ్యమును గాంచినంతనే మన యాత్రికుని హృదయకుహరమున నమేయభక్తిభావ ముదయించెను. అంతట నాతని తురంగము వేగమును మందగించెను. ఇప్పుడాతని రూపరేఖలు మనకు విస్పష్టముగా గోచరించుచున్నవి. అతఁడు కుందనపుంబసిండి నిగనిగలుగల దేహచ్ఛాయ గలవాఁడు.. ఆజానుబాహుఁడు. సమున్నత విశాలవక్షుఁడు. వెడదలై నల్లకలువలనీను కన్నులును, సువిశాలోన్నత ఫాలనమును, శ్రీకారములు వోలెనింపు సొంపెసలారు కర్ణద్వయమునాతని సత్త్వగరిష్ఠతయు, ధీశాలిత్వమును, గుణాఢ్యత్వభాగ్యశాలిత్వములను వ్యక్తము సేయుచుండెను. సంపెగ పువ్వు వంటి యాతని నాసిక, యాతని ముఖమండలమున కొకవింత

యందమును సంపాదించుచుండెను. ఆతని చూచినంతనే యాతఁడొక రాజపుత్త్రుఁడని నిర్ణయింపవచ్చును. కలికి తురాయితో, ముత్తియంపుచేరుల యల్లిక బిగుతో నొప్పుచునాతని యుష్ణీషమును, బంగరుజరీ పనులమించు బుటుసాక ఛాయమును, మెడలో మిలమిల మెఱయుతార హారములును, ఆతఁడొక మహారాజని వేనోళ్లఁజాటుచుండెను. ఆతనిప్రాయ మిరువది సంవత్సరములకు మించి యుండదని యాతని చూచినంతనే గ్రహింపవచ్చును. వేయేల ఆరాకుమారుఁడు మహితలావణ్యా మన్మథ మన్మథుఁడు.

మందమంద గమనములనాతని యశ్వరాజ మాశ్రమమునఁబ్రవేశించెను. అంతట నాతఁడా తురంగమును నవరోహించి, యశ్వాని నొక వృక్షమూలమునఁ గట్టి కాలి నడకనే పయనము సాగించినాఁడు. ఇంచుకదవ్వేగినంతనే యాతనికొక పర్ణశాల దృగ్గోచరమైనది రాకుమారుఁడా యుటజమ్మునకేగి యందు నడయాడునొక బ్రహ్మచారిం గాంచి, తనరాకను యోగిపుంగవుల కెఱింగింపుమని కోరినాఁడు. బ్రహ్మచారియు నెలనవ్వుమొగముతో వడివడి లోనికేగి, రాజపుత్త్రుని రాకను యోగికిఁ దెలియఁజేసి యాతని యనుజ్ఞఁగొని రాకుమారుని లోనఁబ్రవేశపెట్టెను. యోగిపుంగవుఁడొక కుశాస్తరణముపైనాసీనుఁడైయుండెను. ఆతని గాంచినంతనే రాకుమారుఁడు భక్తివినమ్రుఁడై సాష్టాంగ నమస్కారము గావించినాఁడు. యోగియు నాశీఃపూర్వకముగ నాతని లేవదీసి యాతఁడు

సుఖాసీనుడైన పిదప చిఱునవ్వొలయు నెమ్మొగముతో నిట్లు పలుకరించినాఁడు.

"ఓహో! రఘునాథుఁడా! ఎన్ని దినములకుఁ జూచి నానునాయనా నిన్ను. ఓహో దినములేమి? కొన్ని సంవత్సరములే నిజముగా గడచినవి. ఆనాఁడు నేను తంజాపురమునకుఁ దఱచు వచ్చుచుఁ బోవుచుండెడి వాడను. అప్పటికి నీవు చాల పసివాడవు. రెండు మూడేండ్లకి తము నిన్నొకమారు బృహదీశ్వరాలయమునఁ జూచినాను. అచ్యుతనాయనింగారికి సేమమేకదా!"

రఘు:— తమ యాశీర్వాదబలమున సేమముగానే యున్నారు. వారియాజ్ఞానుసారమే నేనీ ప్రాంతమున కేతెంచినాను.

యోగివర్యునిమోమున దృశ్యాదృశ్యముగ నించుక కఠోరత తోఁచి వెంటనే యంతరించినది. ఆతఁడు మగుడ యథాప్రకారముగనే ప్రసన్నవదనముతో నిట్లు ప్రశ్నించినాఁడు.

ఋషి:— ఏమని వారి యాజ్ఞ?

రఘు:— ఈ ప్రాంతమున చోళగుడను నొక దొంగల ఱేడుగలడు. అతఁడు తఱచుగా నీమధ్య, తంజాపురీ రాజ్యముపైఁబడుచు, దోపిడిసేయుచున్నాఁడు; మానవతుల చెఱపట్టుచున్నాఁడు. గోబ్రాహ్మణుల హింసించుచున్నాఁడు. అవాచ్యములగు ఘోరకృత్యముల గావించుచున్నాడు. వానిహింసల కోర్వలేక ప్రజలందఱు నాయనిగారితో మొఱవెట్టుకున్నారు. ఆదుండగీని దండించి రావలెనని నాయనిగారి శాసనము.

యోగివదనమండలమునఁ గ్రోధకాఠిన్యములొక్క మాఱు పొడసూపి యంతలోనే యంతరించినవి. కాని యీమార్పు రఘునాథుని నిశితదృష్టినవి తప్పించుకొనలేక పోయినవి. కాని రఘునాథుఁడా క్రోధకారణమును వేగా నూహించినాఁడు. చోళగుని దౌర్జన్యమే ముని కసుకకుఁ గారణమనుకొనినాఁడు. క్షణమాత్రములో ధ్యానియుఁ దేఱుకొని అచ్చెరువందిన వాని వోలె నిట్లు పలికినాఁడు.

ఋషి:— ఏమి? చోళగుఁడా? ఆపేరైన నెప్పుడు వినలేదే. ఎవ్వఁడా ప్రజాకంటకుఁడు నాయనా! రఘునాథా! నీసౌశీల్యమును వేనోళ్ల గొనియాడవలయును. నీ శౌర్యము సర్వజనశ్లాఘ్యము. నీ పితృభక్తి ప్రశంసార్హము. నిక్కముగ రాజద్రోహులు, ప్రజాకంటకులు దండింపదగినవారే. కాని నీవొంటరిగ........

రఘు:— లేదు. నేనొంటరిగ రాలేదు. సేనాసమేతముగనే వచ్చినాను. ఇచ్చటికనతిదూరముననే మాసేనలు విడిసియున్నవి. నిన్ననే యొకసన్న్యాసి మా సేనావారమునకేతెంచి, యిందలి తమయునికి నెఱింగించినాఁడు.

ఋషి:— ఏమని చెప్పినాఁడు?

రఘు:— సమీపముననే యొక యాశ్రమము గలదనియు, నందు చిద్ఘనానందులను యోగసిద్ధులు నివసించుచున్నారనియు వారిని దర్శించుట సకలకార్యసాఫల్యహేతువనియుఁ జెప్పినాఁడు. పూజ్యపూజావ్యతిక్రమమాపదలన్నింటికి నాల

వాలమని యూహించి, తమదర్శనముసేసి, నాజీవితమును ధన్యతమము గావించుకొన నేతెంచితిని.

ఋషి:— అట్లా; సరే—కాని యాచోళగుడంతటి యసాధ్యుడా? సేనాసమేతముగ నేతెంచితి ననుచున్నావే?

యోగీంద్రుని వదనమునందొదవిన మందహాసాంకురమును రఘునాథుడు చూడకపోలేదు. ఆతని హృదయమున భక్తిభావ మించుకయూగిస లాడజొచ్చినది. సంశయాంకురము తలసూపం దొడగినది. కాని యంతలోనే యాతడు సమాధాన పడెను.

రఘు:— సాధ్యుడో? అసాధ్యుడో? నేనిప్పటికెట్టి నిర్ణయమునకును రాలేదు. అతడొక భైరవోపాసకుడట. భైరవుని యనుగ్రహమున దురాపములగు వరములను బడసి యున్నాడట. కాని...

ఋషి:— కాని—నీవు వానిని విశ్వసింపజాలవు. అంతేనా?

రఘు:— ఔను. యోగీంద్రుడొక వెడ నవ్వునవ్వెను అది విపరీతమగు పయఃపూరమువోలె రఘునాథునకు దోచినది.

ఋషి:— తనబలమును, ఎదిరిబలమును దెలిసికొని ప్రవర్తించుట ప్రాజ్ఞుల లక్షణము; కేవలము తనబలముపైనే యాధారపడి, యెదిరిబలమును సరకుసేయకుండుటయు వీరలక్ష

ణానే కాని యది సాహసైక మూలమని కొందఱి యభిప్రాయము. నీవు వీరపురుషోచితముగఁ బల్కినపల్కులు మాకానందమును జేకూర్చినవి. కాని వాని యానుపానులేమైనఁ గనుగొంటివా?

రఘు:—— లేదు. ఇప్పటికాతని యునికియే మాకు తెలియదు.

చిద్ఘనానందుల ప్రసంగము రఘునాథునకంతగా రుచింపలేదు. చోళగుని విషయమున నాతఁడేల యంతశ్రద్ధ గైకొనుచుండెనో రాకుమారునకర్థము కాలేదు. ఆతఁడించుకసేపు సంశయాకులితమనస్కుఁడైనాఁడు. కాని వెంటనే నింద్యములగునట్టి భావములకుఁ దావొసంగి నందులకై తన్నుదానే నిందించుకొనినాడు. చిద్ఘనానందు లాతనిముఖమువైపొక్కసారి దృష్టి సారించి, యాతని హృదయగతాభిప్రాయమును గ్రహించినవాడు వోలెనించుక తలయూచి, నెడనెడ నవ్వెను. రఘునాథున కరికాలు మంట నెత్తికెక్కినది. కాని తనకోపమును దానే దిగమ్రింగుకొన్నాఁడు. ఇంక నచ్చట దానుండుట తనకుఁ గాని మహర్షికిగాని యానందదాయకముగాదని యూహించినాఁడు. క్షణములో నాయూహాయే బలీయము కాగా, నాసనమునుండి లేచి "స్వామీ! ఇంకనేను సెలవుగైకొందును" అని బద్ధాంజలియైపల్కినాఁడు. కాని యోగి యందులకంగీకరింపలేదు సరికదా యాతనిచేతులు పట్టుకొని కూర్చుండఁజేసినాఁడు. రఘునాథుఁడు యోగిపుంగవుని కరస్పర్శమున నించుక యులికిపడినాఁడు. ఏమి యీచేతుల కఱకుఁదనము? మఱియు యోగి

శారీరక బలమును రఘునాథునాశ్చర్య చకితుని గావించినది. నిరాహారులై యడవుల తపించు జడదారులకింతటి శారీరక బల ముండునా? యోగమాహాత్మ్య మట్టిదై యుండునని యాతఁడు సమాధానపడెను. రఘునాథుని సమాధిభావనాపథమునుండి మరలింపుచుఁ జిఘ్నానందుఁడిట్లు ప్రక్రమించెను.

“ఓహో! ఇదియేమి? ఇంతలోనే మరలఁబ్రయాణమా? చాల యెండపడి వచ్చినావు. ఈదినమంతయు నీవిచ్చటనే మా కతిథిగా నుండవలయును; ఇదియాశ్రమోచితమగు మర్యాద.”

“మీయవ్యాజకృపకు నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. కాని నేనీవిషయమున నస్వతంత్రుఁడను. పితృవాక్య పరిపాలనము నా కవశ్యకర్తవ్యము. చోళగ సంహారమగువరకు నెందును మసలరాదని మహానాయనగారి యాజ్ఞ. ఇప్పటికే నేను వారియెడ మహాపరాధము గావించినాను. ఇంకనిందుండఁజాలను. క్షమింప వలయును.”

“అట్లా! మహానాయనగారి యనుజ్ఞ లేనిచో నిన్నింపుంచు మని నేను బలవంతముసేయను. కాని, వచ్చినవాఁడవు వచ్చి నట్లే మరలిపోవుట పాడికాదు. మా యాతిథ్యము నొకించుక యైనఁ గైకొనవలయును. ఇదె సత్పురుష సంప్రదాయము.”

రఘునాథుఁడొకించుక యాలోచనలో పడినాఁడు. అతని మన సేమో సంశయగ్రస్తమైనది. ఇట్లాలోచనా ధీనమానసుఁడై యున్న రఘునాథున కెట్టయెదుట, శంపాలత వోలె నొక యంగనామణి గోచరించినది. ఆమెను జూచినంతనే యాతఁడా

శ్చర్యచకితుఁడైనాఁడు. యోగీంద్రుఁ డామెను జూడలేదు, అతని వీపామెవైపు తిరిగియున్నది. యోగికి వెనుకప్రక్క నతి దూరమున నున్న ద్వారము నానుకొని యామె నిలిచియున్నది. అందామె యూరక నిలచియుండలేదు. హస్తసంజ్ఞచే రఘునాథుని, యోగివర్యు నాతిథ్యమును స్వీకరింపవలదని, హెచ్చరించుచున్నది. వేడుకొనుచున్నది. ఇచ్చట చెప్పిన విషయములన్నియు నరనిముసములో జరిగిపోయినవి. రఘునాథుఁ డామె యభిప్రాయమును గ్రహించినాఁడు. ఆమె యెవ్వరైననేమి? ఏకారణముచేతనో తన్నాయాతిథ్యమును స్వీకరింపవలదని యుద్బోధింపుచున్నది. తన చిత్తముగూడ సంశయాకులమే యయియున్నది. కావున నందేమియుఁ గైకొనక పయనము సాగించుటయే యుత్తమమని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనినాఁడు. వెంటనే యోగికిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చినాఁడు.

"స్వామీ! నా యవినయమును మన్నింపుఁడు. ఇప్పుడు నేనిం దేమియు స్వీకరింపఁజాలను. నాకిటువంటి యెండ యొక లెక్కలోనిది కాదు. నా శరీరమున నించుకంతయు బడలిక లేదు. నా యనుయాయులు నాకొఱకెదురు సూచుచుందురు. ఇప్పటికే చాలప్రొద్దుపోయినది. నాకనుజ్ఞ యిండు."

యోగిముఖమండలమున గ్రోధకాంతిస్తోమములు తొంగిచూచినవి. అతని ముఖము క్షణకాలము దీప్తమైనది. కాని యంతలోనే యాతఁడు సమాధానపడినాఁడు.

"సరే అట్లే కానిమ్ము. నీయిచ్ఛయే నాయిచ్ఛ. మంచిది పోయిరమ్ము."

రఘునాథుఁడప్పటికే తన యాసనమునుండి లేచియున్నాఁడు. ఒక్కమారాతఁడు ద్వారమువంక దృష్టిసారించెను. కాని యందాతని కామె కానుపింపలేదు. యోగియు నాతనితోడనే లేచినాఁడు. కాని రఘునాథుఁడాతని వారించి, త్వరిత గతి నీవలికివచ్చి, తన తురంగమము నధిరోహించి, పయనము సాగించినాఁడు. ప్రయాణము సేయుచున్నాఁడే గాని యాతనిమనసు మనసులో లేదు. అప్పుడాతని మనస్సులోఁ దాండవింపుచున్న ప్రశ్న యొక్కటే— ఎవ్వ రా మె?

రెండవ ప్రకరణము.

" ఏమండీ తిమ్మావధానులుగారూ! ఏమంత తొందరగా బోవుచున్నారు. ఎన్నియేండ్లు వచ్చినను మీజవసత్త్వములు మాత్రమట్లే చెక్కుచెదరక నిలిచియున్నవి. మహాదృష్టవంతులు" అని యొకనాటిప్రాతః కాలమున జంద్రగిరియందలి యొక వీథిలో నొక విప్రుఁడింకొక విప్రుఁడుపలుకరించినాఁడు. వడిగాఁబోవుచుండియుఁ దిమ్మన యావాక్యముల నాలించినాడు. వెంటనే యారెండవబ్రాహ్మణునితో నాతడిట్లు ప్రసంగింప మొదలిడినాఁడు.

" ఓహో బుచ్చావధానులుగారా! పరాకుగా నుండుటచే మిమ్ముసరిగాఁదొలుతనే గుర్తింపలేకపోయినాను. అదృష్టమో? దురదృష్టమో? ఈదినముననే తేలిపోవును కదా"

"ఏమది? విశేషములేమైనఁగలవా?"

"బాగున్నది. విశేషములేమైనఁగలవా? అని యింకను బ్రశ్నింపుచున్నారా? ద్వీపాంతరమునుండి వచ్చినారా యేమి?"

"ఇంచుమించుగ నట్లనుకొనవచ్చును. ద్వీపాంతరము నుండి కాకున్నను, సీమాంతరమునుండియే వచ్చినాను. ఈమధ్య నేను కాశీ విశ్వనాథుని సేవింపనేగినాను. ఆరునెల లాయె నేనీ చంద్రగిరినివీడి, నేఁడే మరలి వచ్చినాను."

"అట్లా! అందులకే మీరిట్లు ప్రశ్నించుట. విశేషము లన్న విశేషములా. కొంపలంటుకొను చున్నవి. కాని మనవంటి వారికి మాత్రము కొంతచేయి తడియుగుటకదే మంచితరుణము."

"ఎట్లెట్లూ? కొంచెము వివరించి చెప్పుడు మీ పున్నెమాయె."

"వివరించుట కేమున్నది. ప్రతిబింబముపాటి మానిక. మన ప్రభువులు వేంకటపతిరాయులవారు పరమపదించిరి. భూరి దానములు సేయబడునని వినికిడి. ఏమో! వేళకచ్చటికేగి యున్నచో నేమైనఁద్రృణమో కణమో ముట్టకపోవునాయని నాయాశ. మీరుకూడ వచ్చుట మంచిది."

"వచ్చుటకు నాకెట్టి యభ్యంతరమును లేదు. ఇట్టిసద వకాశములు మనకు తఱచు లభింపవుకదా! అయినను నన్నొక సందేహము బాధించుచున్నది."

"ఏమది."

"ప్రభువులు వైష్ణవులు కదా! మనము స్మార్తులము. మనకిందేమి లభించును?"

"ఓహో! ఇదియా మీ సందేహము. అవును. మీరీ మధ్యనీ యూర లేరుగా. అందులకే మీకిట్టి ధర్మసందేహములు కలుగుచున్నవి. (ఇంచుకదరికేగి మెల్లగా) ఇందొక పరమరహస్యమిమిడి యున్నది. అది రాజకీయము. ఎవ్వరికి నెఱిగింపనని ప్రమాణము చేసినచో చెప్పుదును."

"ఏమి? రహస్యమా? ప్రమాణములకేమి లెండు? లక్ష చేసెదను. నేనెవ్వరితోడను జెప్పను, చెప్పుటవలన నాకేమి యూడిపడును? వేగమా పరమరహస్య మేమో సెలవిండు."

"వేంకటపతిరాయలవారు తనమరణమునకుఁ బూర్వము రెండు మూఁడు నెలలు రోగపీడితులై యుండిరి. ఒకనాఁడు వారుసచివ సామంతదండనాథాదులఁదన యంతికమునకుఁ రావించి, తనయనంతరము తన యన్నకుమారుఁడు శ్రీరంగరాయులే రాజ్యమునకు రావలయుననియు, దనకుఁబుత్రసంతతి లేదనియుఁజెప్పినారఁట."

"(ఆశ్చర్యముతో) అదియేమి? రాయలవారికేమైన మతిభ్రమణము గల్గినదా? వేంకటాంబ గారికిఁదనయుఁడు గలఁడుకదా! ఆమెయు రాయలవారిదేవేరులలో నగ్రగణ్యురాలు, ఈవైపరీత్యమేమి? ఆసభ్యులలో నెవ్వరికి నీయంశము స్ఫురింపనేలేదా?"

"స్ఫురింపకపోలేదు. కాని రాయలవారే యందులకు సమాధాన మొసంగియుండిరి."

"ఏమని?"

"వేంకటాంబా గర్భశుక్తి ముక్తాఫలమని మనమందరము భావించు నా బుడుతడు నిజముగా నామె గర్భమున జనించినవాఁడు కాఁడఁట. ముచ్చటకై వేంకటాంబగారాతనిని బెంచినారఁట. ఆమెమనసు చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేక రాయలవారు నాకుఱ్ఱని నట్లే లాలించినారఁట. అన్నకుమారున కన్యాయము జరుగునేమోయని తన మరణావసరమున నారహస్యము సచివ సామంతాదులకుఁదెలియఁ జేసినారఁట. ఈ రహస్యము రాయలవారికిని వేంకటాంబగారికిని దప్ప మరియెవ్వరికిని దెలియదఁట."

"ఆదాసి యేమైనది?"

"ఆపిల్లవానిని గనిన యనంతరమైదారు రోజులలోనే మరణించినదఁట,"

"ఎంతచిత్రమైనగాధ. అయిన నిప్పుడు శ్రీరంగరాయలవారే సింహాసన మధిరోహింతురన్న మాట,"

"అదిగో ఆవిషయమే యిప్పుడు సందేహాస్పదము గానున్నది. ఇప్పుడు రాజాస్థానమున రెండు కక్షలు బయలుదేరినవి."

" అదియేల? రాయలవారే స్వయముగా తనయునంత రము సింహాసనమునధిరోహింప నెవ్వఁడస్పుఁడో నిర్ణయించి నారుకదా, ఇంక శంకాతంకములకు తావేది?"

" మీకును నాకును లేకపోవచ్చును. గాని యందుగల సభ్యులే కొందఱామాటలను విశ్వసింపలేదు. మఱియు వేంక టాంబగారి తమ్ముఁడు జగ్గరాజను నాతండొకఁడు గలడు. మర ణావసరమున రాయలకు మతిభ్రమణముగల్గినదనియు, నందుచే నప్పటియాయన యాజ్ఞయాదరణ యోగ్యముగాదనియు, నాతఁడు ప్రచారముసేయఁదొడఁగెను. అతనిపాట కాతనియక్క గారు తాళమువేయుచున్నది. ఇంతకు మంత్రి సామంతాదులలో నూ డ భి న్నా భి ప్రా య ము లు గ ల వ ని మొదటనే చెప్పినానుకదా."

" రాయలకు మతిభ్రమణమేల కలుగవలెను?"

" శ్రీరంగరాయల పక్షమువారెవ్వరో రాయలకు మందు పెట్టి మతి విరిచినారని, గొబ్బూరిజగ్గరాజుగారి ప్రచారము."

" పక్షమువారనగా? "

" శ్రీరంగరాయల తల్లియగు తి రు మ లాం బ మొదలగువారు "

" రామ! రామ! నేనీమాట విశ్వసింపఁజాలను. తిరుమ లాంబగారు మహాసాధ్వి."

"మనము విశ్వసించినను విశ్వసింపకపోయినను మంత్రులు కొందఱామాటలను విశ్వసించిరి. దండనాథులందఱు నించుమించుగా జగ్గరాజు పక్షమువారే."

"మహామంత్రులీవిషయమున నేమందురు?"

"ఏమందురు? ఇటునటు చెప్పలేక యూరకుందురు?"

"ఇంతటి రహస్యవిషయమున నిజానిజములు తేల్చుట కష్టమే. కాని నిజమునిలకడమీాద తేలకపోదు. కాని సామంతులు గూడ జగ్గరాజు మాటలనే విశ్వసించుచున్నారా?"

"ఇంచుమించుగ నందఱును జగ్గరాజు పక్షమే యవలంబించియున్నారు. ఒక్క తంజాపురమువారు మాత్రము శ్రీరంగరాయల పక్షమున నున్నారని వినికిడి."

"ఓహో ధర్మమున కింకను నిలువనీడ కలదన్నమాట. అచ్యుత నాయనింగారు మహాభక్తులనియు, వితరణఖనులనియు వినియున్నాను. నాఁడు శ్రీకృష్ణరాయలవారిక తిమ్మరుసు వోలె నామహారాజునకు రాజనీతి విశారదులలో నగ్రగణ్యులగు గోవింద దీక్షితులవారు మహామంత్రులఁట"

"అన్నిటికంటె ముఖ్యవిషయమును జెప్పమరచినాను. అచ్యుతనాయనింగారి కుమారుడురఘునాథరాయలు మహాపరాక్రమశాలి. ఆయన అన్నివిషయములలోను అపర శ్రీరామచంద్రుండే. ఆనాఁడు, వేంకటపతిరాయలవారు తనయంత్య సందేశమునిచ్చిననాఁడు, రఘునాథరాయలవారుకూడ వచ్చి

యున్నారు. ఆయన మరణవార్తాలమునాయన స్వయముగా వినియున్నారు. కావుననే తంజాపురమువారు మాత్రము శ్రీరంగ రాయల పక్షమును హరిహరాదు లడ్డమైనను వీడువారుకారు."

"రఘునాధనాయనింగారిప్పుడీ యూరనేయున్నారా?"

"లేదు. వారి తండ్రిగారు త్వరగారమ్మని కబురంపుటవే, సభజరిగిన మరునాడే యీ యూరు వీడినారు."

"అంత త్వరగా వారు కబురంపిన కారణము?"

"చోళగుడను నొకమాయావికలడట. వాడొక మహా మాంత్రికుడట. వాడు దొంగల గుంపులకు నాయకుడై, దేశ ముపైబడి దోచుకొను చున్నాడట. మానవతుల పాలిటి సాక్షాన్మృత్యువై యాతడు సంచరించు చున్నాడట. ఈమధ్య తంజాపురములో గూడ కొన్ని యాజడులు కలిగినవట. వానిని దండింప రఘునాధరాయలవారేగియున్నారు."

"వారన్నిటసమర్థులు" ఏడాది క్రితము, గోలుకొండ నబాబుతో వేంకటపతిరాయలవారిససంభవించినమహాయుద్ధమున నయ్యేకైక వీరుడు గావించిన విశృంఖలవీరవిహార మఖిలజన శ్లాఘ్యముకదా! వారికీదొంగలగుంపు లొక లెక్కయా! చీమలవలె నలిగిపోవుదురు."

"అట్లనుకొనరాదు. చోళగునకు రహస్యముగా బుడత కీచులుకూడ సాహాయ్యము సేయుచున్నారట. వారు సముద్ర యాన ప్రవీణులు; చోళగుని నివాసముకూడ దేవికోటయును

నొకద్వీపము. అది కావేరీ సాగర సంగమ ప్రదేశమున కనతి దూరమున, సముద్రాంతర్వర్తియై యున్నది. మఱియుఁ బాండ్య తుండీరాధిపతులుగూడ, చోళగునే ప్రోత్సహించు చున్నారట. వారికి తంజాపురమువారితో నిత్యవైరముకదా!"

"అట్లయినఁ దంజాపురమువారు శ్రీరంగరాయలపక్ష మవలంబించినారు కావునఁ బాండ్యతుండీరాధిపతులు జగ్గరాజునకు సాహాయ్యము సేయుదురన్నమాటయే."

"ఔను. జగ్గరాజుపక్షమే. అచిరకాలములోనే తుండీరాధిపతియగు కృష్ణభూపతియుఁ బాండ్యనాథుఁడగు ముత్తువీరప్పయు నీనగరమున కేతెంతురని యొక వార్త."

"అయ్యో! అట్టిసమయమున నిచ్చట రఘునాథనాయనింగారున్న నెంతబాగు. ఇంక శ్రీరంగరాయల పక్షమున నొక్కమాటయైన నాడు వారుండరను కొందును."

"కాదు కాదు. వేంకటపతిరాయలవారి కుడిభుజమును, తంజాపురాధినేత యగు నచ్యుతరాయలవారికి పరమ మిత్రుఁడును, అగు వెలుగోటి యాచమనాయనింగారు కలరు. వారనిన జగ్గరాజునకు సింహస్వప్నము. పాండ్యతుండీరాధిపతులకాత్ని బలపరాక్రమములు క్రొత్తవి కావు."

"అదియెట్లు?"

"ఒకమారు కృష్ణభూపతి సామ్రాజ్యముపై నెదురు తిరిగి కప్పము చెల్లించుట మానినాఁడు. వేంకటపతి

రాయలవారి శాయబారి నవమానించి పంపినాఁడు. అంతట రాయలువారు క్రుద్ధులై యాచమ నాయనింగారిని, ససైన్యముగ నాతనిపైకి పంపినారు. అప్పుడు పాండ్యతుండీరపతులు ఏకమైరి. తంజాపురమువారుమాత్ర మానాఁడుకూడ సామ్రాజ్యమునకే సాహాయ్యము గావించిరి. అమ్మహాయుద్ధమున యాచమనాయనింగారనుపమాన పరాక్రమాతిశయమును జూపినారు. కృష్ణభూపతిని చెఱగొని, రాయలవారి సమ్ముఖమునఁబెట్టిరి. ఆనాటినుండి మొన్నమొన్నటివరకు కృష్ణభూపతి చెరసాలయందే కాలము గడపెను. మహమ్మదీయులతోడి యుద్ధమునఁదన విజయములకు మూలకారకుఁడైన రఘునాథుఁడు కోరగా, రాయలు కృష్ణభూపతిని విముక్తుని గావించెను.

"ఇంత గ్రంథము కలదా! కృష్ణభూపతి యెంతకృతఘ్నుఁడు. తన్ను చెఱనుండి విడిపించిన తంజాపురమువారి యెడనే ద్రోహము తలపెట్టినాఁడు."

"ఔను. పరిస్థితులన్నియుఁ జాలవిషమముగ నున్నవి. తుదకు పర్యవసానమెట్లుండునో."

"యతోధర్మస్తతో జయః. పర్యవసానమంతేకాని తిమ్మన గారూ! మరల మొదటకే వచ్చుచున్నాను. మీరు సెలవిచ్చిన యీయుపపత్తులేవియు మనకుగూడ భూరిదానములు లభించునను మీవాక్యమును సమర్థింపలేకున్నవే. మాటల సందడిలో నసలువిషయమునే మఱచినట్లున్నారు."

“అయ్యా బుద్ధిప్రధానులుగారూ! రామాయణమంతయు విని రామునకు సీతేమి యగునని ప్రశ్నించినాడఁట! ఇప్పు డుభయపక్షముల వారికిని గావలసినది ప్రజల సదభిప్రాయము. ఇరుపక్షముల వారును శ్రాద్ధకర్మ చేయుచున్నారు. మత వివక్షత లేకుండ దానధర్మములు సేయుచున్నారు. కావుననే మనకును గొంత లభింప గలదని మనవి చేసినాను.”

“అసాధ్యులండీ మీరు, నిజముగా నీయిరుపక్షములలో నెవ్వరైన మిమ్ముఁదమకు మంత్రిగాఁ జేసికొనిన చో వారిపక్షమే తప్పక విజయవంతము కాఁగలదని, నేను నొక్కి వక్కాణింపగలను.”

“సరి సరి. నేనే మహామంత్రినైనచో నీశ్రాద్ధమున నొక లక్ష దీనారములైనను బ్రతిగ్రహింప కుండునా? ఇంతకు దైవమనుకూలముగా లేదు. త్వరపడుడు. కాలాతిక్రమణమైన చోఁ గార్యకలాప మంతయుఁ జెడును.”

మూడవ ప్రకరణము.

అది తంజాపురీ రాజప్రాసాదమునకు వెనుకనున్న లీలోద్యానము. వెన్నెలఱేడు తనచల్లని కిరణములచే నిదాఘసంతప్తమగు జీవలోకమున కించుక హాయిని చేకూర్చుచుండెను. అమృతకిరణునకు చేదోడువాదోడుగా ననిలకుమారుఁడును బరిచారము సేయుచుండెను. పుష్పితతరులతా సంతతులు కమ్మని తావులీనుచుండెను. ఊరంతయు మాటుమణిగి యుండెను. ఉద్యాన

వనమునఁగూడ, నెల్లయెడల నిశ్శబ్ద వాతావరణమే తాండవించుచుండెను. అప్పుడప్పుడొక పక్షి కన్నువిచ్చిచూచి చంద్రికా ధావళ్యమును గాంచి, ప్రభాతకాంతి పుంజముగా భ్రమించి, రెక్కలు విదిర్చి, కలకలారావము గావించుచుండెను. ఆప్రశాంతవాతావరణమున కదియొక్కటియే యంతరాయము.

అట్టి ప్రశాంతమనోజ్ఞ ప్రదేశమున, నొక చలువఱాతి తిన్నెపై నిరువురు పురుషు లాసీనులైయుండిరి. ఇరువురునించుమించుగా సమవయస్కులనియే చెప్పవచ్చును. ఇరువురును స్ఫుర ద్రూపులే. ఇరువురును మనోజ్ఞ వస్త్రాలంకృతులే. ఇరువురును తేజస్సంపన్నులే. స్థూలదృష్టికి వారిరువురు నేకవ్యక్తి యొక్క భిన్నరూపములాయని యనిపింపకపోదు. కాని నిశితముగఁబరిశీలించినచో, వారిరూపు రేఖా విలాసములందు సాదృశ్యమున కంటె భిన్నత్వమే పరిస్ఫుటము కాగలదు. అందొకనియందు క్షాత్రమగు తేజస్సంపద పుంజీభూతమై యుండెను. ఇంకొకని యందు బ్రాహ్మ్యమగు తేజస్స్ఫుటిపడుచుండెను. ఒకడు బాల భానుమరీచి జాలములగేరు ముఖవర్చస్సుగలవాడు. ఇంకొకడు చంద్రమః కలా కలాపమును బురుడించు నానన శోభకలవాడు. ఒకడు నిబిడనీల జలదమాలికా సదృశమగు కేశరాశికలవాడు. ఇంకొకడు మనోజ్ఞ శిఖామండిత శిరస్కుఁడు. ఒకడమృతమును హాలహలమును దనగర్భకుహరమున నిముడ్చుకొన్న కలశ పాథోరాశి. ఒకడు, శీతలపవిత్రజలః పూరముచే నొప్పారుగాంగలహరి. ఒకని కటిప్రదేశమున సాధుజనరక్షాదక్షము నహితజన భయంకరమునగు నాభీలదీర్ఘకరవాలము వ్రేలాడుచుండెను.

ఇంకొకనివద్ద నట్టి భయంకరాయుధము లేవియు గానరావు. పాఠక మహాశయా! ఆయిరువురు నెవ్వరో గ్రహించితివా? అందు క్షాత్రతేజస్సంపదగల యాతఁడే రఘునాథుఁడు. రెండవ యాతడాతని ప్రియమిత్రుఁడును, శిష్యుఁడునగు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుఁడు.

యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుఁడు మహామంత్రిలగు గోవింద దీక్షితులువారి కుమారుఁడు. రఘునాథరాయలకంటె యించుక చిన్నవాఁడు. ఈతఁడు రఘునాథునివద్ద కావ్యనాటకాలంకారాదుల నభ్యసించినాఁడు. గోవిందదీక్షితులవారు రఘునాథునకు విద్యాగురువు. ఆయన యనుగ్రహ విశేషముచేతనే, రఘునాథుఁడు సమస్త శాస్త్రపారంగతుఁడైనాఁడు. ఆనాఁడు సంగీత సాహిత్యములందేమి శాస్త్రవైదుష్యమునందేమి రఘునాథుని మించగలవారేకాదు—సరితూఁగువారుకూడ లేరు. రఘునాథుఁడు మరల తన గురుపుత్త్రుని తనంతవానిని గావించినాఁడు. విద్యాపూర్తియైనంతనే, యొకనాఁడు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు, రఘునాథునకు గురుదక్షిణ నొసంగు నుద్దేశముతో బోయినాఁడు. రఘునాథుఁడాతని యభిప్రాయము నూహించి, ముందుగఁదానే, తనకర్ణాలంకారములగు రత్నఖచిత కుండలములను, వజ్రపదకమును, పాదాంగద కంకణములను, యజ్ఞనారాయణకొసంగి, బహూకరించినాఁడు. గురువుల వలెనే గురు పుత్త్రులును సంభావనార్హులుకదా! వారిరువురకును గల సన్నిహితత్వమంతగాఢ మైనది. అంతమనోహర మైనది. అంత నిష్కళంక మైనది.

ఒకింత సేపు వారిరువురు నట్లే మౌనము ద్రను వహించి యుండిరి. అంతట దీక్షితులే యిట్లుపక్రమించినాఁడు.

దీక్షి:— మిత్రమా! ఈరాత్రి నీవు నిద్రింపఁదలఁచుకొనలేదా ?

రఘు:— లేదు. జగద్ద్రోహియగు నాచోళగుని సంహరించువరకు, నాకు నిద్రాహారములు రెండును సహ్యములుగాకున్నవి. మరియు సామ్రాజ్యమున కెవ్వడు నిజమగు వారసుఁడో నిశ్చితమగు వరకు నాహృదయమునకు శాంతిలేదు. పాపము శ్రీరంగరాయలు విపత్సముద్రమునమునిగి యున్నాఁడు. వేంకటపతిరాయలవారి యంత్యసందేశము సర్వథా నెరవేర్తునని ప్రతిన పట్టిననేను, చేతులు నులుపుకొనుచు నిచ్చటే యున్నాను.

దీక్షి:— ఈదినమున యాచమనాయనింగారి వద్ద నుండి యొకవార్తావహుఁడు వచ్చినట్లు తెలిసినది. అచ్చటి సమాచారము లేమైనఁ దెలిసినవా?

రఘు:— కొంతవరకు తెలిసినవి. పాండ్యతుండీరఘునాథులు చంద్రగిరి కేగినారఁట. వెంకటమ్మగారి సాహాయ్యమున జగ్గరాజు ధనాగారమును దనవశము చేసికొన్నాఁడఁట. వేంకటపతిరాయలవారి యంత్యక్రియల పేరిట పుష్కలదానములు గావించి యాయూరి ప్రజానీకమును గూడఁదన వంకకే త్రిప్పుకొన్నాడట. రాచనగరులోని పరిచారకులందరు నాతనికే

నశేవస్థులై యుండుటచే, నంతఃపురవార్త లేమియు దెలియనే లేదఁట. పాండ్యకుండీర విభులదుష్ప్రచారమున కంతమే లేదఁట. ఇవియేవార్తలు.

దీక్షి:— అయిన నిప్పుడు కర్తవ్యము ?

రఘు:— అదియు నాయనయే వ్రాసినాఁడు. సైన్యము సర్వసిద్ధమై యుండవలెననియు, నావశ్యకమైనచో, నిరంతర ప్రయాణములు గావించియైనఁ జంద్రగిరికి నేను స్వయముగా రావలెననియు వ్రాసినారు.

దీక్షి:— ఓహో! ఇదియా విషయము. ఈపరిస్థితియంతయుఁజాల విషమముగా నున్నదే. మీనాయనగారింకను శ్రీరంగముననే యున్నారు కదా! వారికీవిషయములన్నియుఁ దెలిసినవా?

రఘు:— తెలిసినవి. పాండ్యకుండీరనాథుల ప్రయాణసన్నాహములగూర్చి వినినంతనే మీనాయనగారికిపరిస్థితులన్నియు నర్థమైనవి. వెంటనే వారు శ్రీరంగమునకేగి, నాయనగారితోఁ బ్రసంగించి సన్నిష్ఠపాటుననే మరలి రమ్మని యాదేశించినారు. వారియాదేశానుసారమే నేను మరలి వచ్చినాను.

దీక్షి:— చోళగునకింకను నాయుష్కాలము మిగిలియున్నది.

రఘు:— ఏమో—కాని చిద్ఘనానందులను యోగిని గూర్చి నీవెప్పుడైన వినియున్నావా? కావేరీ తీరముననే యాతనియాశ్రమము కలదు.

దీక్షి:—— చిద్ఘనానందములా? అట్టి పేరెప్పుడును వినలేదే? ఎవ్వరో[6] అనామకుఁడై యుండును. ఏమి ? విశేషములేమైన గలవా ?

రఘు:—— (పరధ్యానముగా) విశేషములకేమి లే.

దీక్షి:—— ఏదియో యోజించుచున్నట్లున్నావు. నిజముగా నెవ్వియో విశేషములుండి యుండును. చెప్పకతప్పదు.

రఘు:—— అంతగాఁ జెప్పనలసిన విషయము లేమియును లేవు. ఒక బ్రహ్మచారి చెప్పగా విని యాతని యాశ్రమమునకేనుబోయితిని. కొంతసేపాతనితోఁ బ్రసంగించితిని. ప్రసంగావసరమున నేలకో నామనము సంశయ గ్రస్తమైనది.

దీక్షి:—— ప్రసంగ విషయమేమి ?

రఘు:—— అనేక విషయములు గలవు; కాని చోళగునిగూర్చి ప్రసంగించుసప్పుడాతని ముఖవైఖరియు, మాటల చందమును నాయనుమానమునకుఁ గారణములైనవి.

దీక్షి:— ఏమి ? చోళగప్రవర్తనమును సమర్థింపఁబోయినాఁడా ?

రఘు:—— లేదు; అది సర్వధాఖండించినాడు. కాని యాతని మహిమాదికమును, బహుధాపొగడినాఁడు.

దీక్షి:—— అంతమాత్రమున నాతనిని సందేహింపఁబని లేదు. నిజముగా చోళగు డంతటి మహిమోపేతుఁడేమో!

రఘు:— నీవాతని మాటలను వినలేదు. అందులకే యిట్లు చెప్పుచున్నావు. ఆయభిప్రాయములు వినుకలి వలననేర్పడిన వనఁగాదు. నిశ్చయముగా నాతనికిని జోగునకు నేదియో సంబంధముండియుండును. ఇంతేకాదు. మఱొక విచిత్రసంఘటనము గూడ నాయనుమానమును బలపఱచినది.

దీక్షి:— ఏమది ?

రఘు:— ఆయోగియెడ నాకించుకంత యనుమానము జనించినంతనే నేను మరలి పోవ యత్నించితిని. అంతట యోగి నన్నొకించుక యాతిథ్యమును గైకొనుమని నిర్బంధించినాఁడు. నేనేమి ప్రత్యుత్తరమీయనాయని యోజించుచుండగా, నాకెదురుగా నున్న ద్వారమున హఠాత్తుగా నొక సుందరి సాక్షాత్కరించి, యాయాతిథ్యము నెంతమాత్రమును స్వీకరింప వలదని హస్తసంజ్ఞచే నన్ను హెచ్చరించి, తృటిలో మాయమైనది. నావైపు తిరిగియుండుటచే యోగి యామెను జూడలేదు.

దీక్షి:— (విస్మయవిస్ఫారిత నేత్రములతో) అంతట నీ వేమిచేసితివి?

రఘు:— ఏదో తాత్కాలికమగు సాకుజెప్పి, యయ్యాతిథ్యమును నిరాకరించి, వెంటనే యయ్యాశ్రమమును వీడి వచ్చితిని?

దీక్షి:—— మంచిపని చేసితివి. నిజముగా నిన్నా పరదేవత యే రక్షించినది. వాడెవ్వడో మాయావి, గోముఖ వ్యాఘ్రము. నిన్ను వంచించి విసముఁ ద్రావింప నెంచినాఁడు.

రఘు:—— నేనట్లు లేచివచ్చుటచే నాతఁడు నన్నొక పిరికి పందయని యనుకొని యుండును.

దీక్షి:—— అనుకొననిమ్ము. అచ్చట నీవసహాయుఁడవు. తన బలము నెదిరి బలము నెఱుంగక ప్రవర్తించుట మూర్ఖ లక్షణము గాని వీరలక్షణముగాదు. ఇంతకు నిన్నాతఁడు వీరుని వలె నెదుర్కొనలేదు. బహిరంగముగ ద్వంద్వ యుద్ధమున కాహ్వానింపనులేదు. కేవలము శాంతమూర్తియగు యోగివలె నటించుచున్న యాతని నీవెట్లెదుర్కొందువు?

రఘు:— నిజమే! నాయెడఁబక్షపాతబుద్ధిగల వారీ ఘట్టమునిట్లే యన్వయింతురు. నాయెడ సానుబూతిలేని వారు?

దీక్షి:— నీయెడ సానుభూతిలేనివారు నీవుచేయుసర్వ కార్యములకు నపార్థమునేకల్పింతురు. తటస్థులగు వారెవ్వరే యర్థము సెప్పిన నద్దానికే తలయూచుచుందురు. స్వయముగాఁ దామెద్దాని నెవ్విధమున నన్వయింప దొరకొనరు.

రఘు:— కాని యాసుందరి యెవ్వరు? అను నదియేనన్ను వేధించుచున్న ప్రశ్న.

దీక్షి:— దానికి సమాధానము ముందే చెప్పితిని కదా! ఆపరదేవతయే యని.

రఘు:— కాదు కాదు. నిస్సందేహముగా నామె మానవియే.

దీక్షి:— మానవియో దానవియో ఈతర్క వితర్కములతో నాకు పనిలేదు. నాప్రాణ స్నేహితుని ప్రాణములుగాపాడిన యామెనాకు సాక్షాత్పరదేవతయే.

ఇట్లు వారు ప్రసంగించుకొనుచుండగా నెద్దియోసవ్వడి వినవచ్చినది. అనతి దూరముననున్న యుద్యానారామ ద్వారమున రాజభటులెవ్వరినో యడ్డగించుచున్నట్లు కేకలు వినవచ్చినవి. రఘునాథునకొక స్త్రీయాక్రందన ధ్వనియు వినవచ్చినది. ఆతనికావిషయమేమో తెలిసికొనవలెనను కుతుకము జనించినది.

రఘు:— ఎవడురా అక్కడ?

అనతిదూరమున చేతులు మోడ్చి నిలిచియున్న యొక భటుడేతెంచినాడు.

భటు:— చిత్తము ప్రభూ! ఆజ్ఞ.

రఘు:— ఆరామ ముఖద్వారమునుండి వినవచ్చునా కేకల నాలించితివికదా! కారణమేమో తెలిసికొని త్వరగా రమ్ము.

భటుడుత్వరితగతి నేగి, నిమిషములో తిరిగివచ్చినాడు.

భటు:— ఏమియును లేదు ప్రభూ! ఎవ్వరో యొకపిచ్చిది ఈనాడే యీనగరమున కేతెంచినది. ఇప్పుడారామములో

ప్రవేశింప యత్నించు చున్నది. రాతిరిఝామము గడచిన పిదప వీథులలో నెవ్వరును సంచరింపరాదని మహామంత్రుల యాజ్ఞ. అట్లు సంచరించువారిని బట్టి బంధింపవలెననియు నాజ్ఞ కలదు. కావుననే రాజభటులామె నదలించుచున్నారు. మరియునీయుద్యానము గూడ కేవలాంతఃపురమునకు సంబంధించినది. ఒకరు లిందు కాలిడ రాదను రాజశాసనము ముందే కలదు.

రఘు:— ఆమె యిందేల ప్రవేశింప యత్నించుచున్నది. అందును నిట్టియర్థరాత్రమున.

భటు:— ఆమె తిమ్ము దర్శింపఁ గోరుచున్నది. పగలంత యుఁదామ రాజకార్య నిమగ్నులైయుండుటచే నామెకు తమ దర్శనము లభింప లేదఁట. తమరిప్పుడిచ్చటనున్నారని యెట్లో గ్రహించినట్లున్నది. ప్రభువులను దర్శింపనే తెంచుచుండగనే భటులడ్డగించినారు.

దీక్షి:— అడ్డగింపగా నామె మరలి పోలేదా?

భటు: లేదు. వారితో వాదించుచున్నది.

దీక్షి:— ఏమని?

భటుఁడించుక సంకోచింప సాగెను.

భటు:— తంజాపుర ప్రభువు లనాథులపాలిటి కల్ప వృక్షములని వినియున్నాను. ఇప్పుడామాట వట్టినేతిబీరకాయ యే యైనది. అని యనుచున్నది.

రఘు :— శీఘ్రముగా నామెను మా సన్నిధికి గొని రమ్మనుము. పొమ్ము.

భటులు చిత్తమని పరువు పెట్టినారు. కొలదిసేపటిలోనే ఆమె రాజసాన్నిధ్యమున నధో ముఖియై నిలిచియున్నది. ఇరు వంకల భటులు, నము్రలై యుండిరి.

రఘు:— అమ్మా! నీవెవ్వరు? ఈ నీపుత్త్రిన కేమి యాజ్ఞ? చేతులు కట్టుకొని చేసెదను. సందేహము వీడి తెల్పుము తల్లీ!

పొంగి పొరలి వచ్చుదుఃఖము నామె యాపుకొనలేక వెక్కి వెక్కి యేడ్వ సాగినది. కాని రఘునాథుని యనునయ వాక్యములచే నొకింతసేపటికి కుదుట పడినది.

స్త్రీ:— ప్రభూ! నేను సింహళ ద్వీపాధిపతి భార్యను.

ఈ మాటలెట్లో ఆమె నోటి వెంబడి వచ్చినవి. ఇంక నామె మారుమాట పల్కలేక భోరుమని యేడ్చు చు నందే కూలబడి పోయినది. రఘునాథుడు నిశ్చేష్టుఁడైనాఁడు. నిర్విణ్ణుఁడైనాఁడు.

రఘు:— ఏమిది? సింహళేశ్వరియా? నేను జాగ్రదవస్థ యందే యున్నానా? లేక కలగనుచున్నానా?

స్త్రీ:— కలకాదు; కల్లకాదు ప్రభూ! నేను సింహళేంద్రుని భార్యనే. దురదృష్టవశమున నిట్టియవస్థను బొందితిని.

రఘు:— అమ్మా! నీయుదంతమంతయు నామూలాగ్రముగ నెఱింగింపుము.

స్త్రీ:— ఏమని చెప్పుదును? కొలది కాలము క్రిందట బుడతకీచుల రాయబారియొకఁడు నాభర్త వద్దకేతెంచి, సింహళమున వర్తకము చేసికొనుట కనుజ్ఞ నొసంగ వేడినాఁడు. నా భర్తయు, నమాయికముగా వాని మాటలను నమ్మి యనుజ్ఞ యిచ్చినారు. తరువాత వారు మాయూర నొక వర్తక స్థానమును నిర్మించి కొనిరి. ఆబుడతకీచుల నాయకునకు, మావారికిని గొలది కాలములోనే ప్రబల స్నేహ మేర్పడినది. కల్లకపటము తెలుంగని నాభర్త యాతనికి మారాజ్యమునకు సంబంధించిన రహస్య విషయములన్నియుఁ జెప్పినారు. నిజముగా వారాయూరు వర్తకమునకై రాలేదు. మారాజ్యమునే కబళింప నేతెంచిరి. వర్తకులను పేర నోడలలో సిపాయీలు వచ్చిరి. అమ్మకపు దినుసులను పేర నాయుధ సామగ్రి వచ్చినది. ఈమోసమేమియు గ్రహింపని మేము నిశ్చింతగా మాకోటలో నిదురించుచుండగా నొకనాటి రాత్రి వారు మాకోట ముట్టడించిరి. మేము కేవలమసహాయులము. అసన్నద్ధులము. ఉపరివారికి మాకోట మర్మములన్నియుఁ దెలియును. కావునఁ గోట వారివశమగుట కెంతయో కాలము పట్టలేదు. అదృష్టవశమున నాభర్త వారికి కోట రహస్య ద్వారమును మాత్రము చూపలేదు. అంతట చేయునది లేక కతిపయ పరివార సమేతులమై మేమా రహస్య ద్వారమున ..టపడి ప్రాణములు దక్కించు కొంటిమి. ఒక యోడను మాత్రమెట్టెటో సంపాదించుకొని సముద్రమును తరించి ; తంజాపుర ప్రభువులకును తమకును వంశ పారంపర్యమగు
రమ్మనుమ నుబంధము కలదనియు, వారిసాహాయ్యమున శత్రునాశ

ముగావించి రాజ్యమును దిరిగి సంపాదింప గలననియు, నాభర్త నాకుఁదఱచు చెప్పుచుండెడివారు.

రఘు:— అవును. మేమిరువురము నాబాల్య మిత్రులము సింహళేశ్వరు లిప్పుడెచ్చట నున్నారు ?

స్త్రీ:— ఆవిషయమే చెప్పనున్నాను. సముద్రతీరమును జేరినను మాకు శత్రుబాధ తప్పలేదు. వారు మమ్ము వెన్నాడియే వచ్చుచుండిరి. అంతట మేము మారువేషములు వైచుకొని, తంజాపురి జేర నేతెంచుచుంటిమి. శత్రువులఁబారిఁబడకుండుటకై మేము దినమున కొక్కొక్క మార్గమునఁ బయనము సాగించుచుంటిమి. కాని మమ్ము దుర్విధి వెన్నాడుచునే యున్నది. ఒకనాడు మేమొక యటవీమార్గమునఁ బోవుచుండగా, నాకసమంతయు మేఘావృతమైనది. చటుల జంఝాప్రభంజనము చెలరేగినది. కారుచీకటులు గ్రమ్మినవి. ఫెళఫెళార్భటులతోఁ జెట్లు విరిగినేలఁబడఁ జొచ్చినవి. హోరుమను గాలి వీచుచుండుటచే నొకరిమాట యొకరికి వినవచ్చుట లేదు. కుంభవృష్టిగురియఁ జొచ్చినది. అట్టిసమయమున గూడ నా నాథుఁడు తన సహజ ధైర్యమును వీడలేదు. అనతిదూరముననే యొక కొండగుహ కలదనియు నచ్చటి కెట్లైనఁ బోయినచో నింక నపాయ శంక లేదనియుఁ జెప్పి, నాకొకచేయి యూతగానిచ్చి, రెండవ చేతితో మార్గమున కడ్డుగానున్న కంటకలతా సంతతుల దొలగించుకొనుచు నాముందు నడచుచుండిరి. ఎట్లో మహాకష్టముపై నాగుహ చేరుకొంటిమి. కాని నేనా జడివానలోఁ దడిసి యుండుటచే, వడ వడ వణక జొచ్చితిని. అంతలో వాన

యు వెలసినది. చలిగాలి మాత్రము జోరుగా విసర సాగినది. నాయవస్థఁగాంచి నానాథుఁడు జాలిగొని, గుహాముఖమున కేగి యిటునటుఁబరిశీలింపగా, నసతి దూరమున నేదియో వెలుగు గానిపించినది. ఆకాంతిఁగాంచినంతనే యదిమనుష్య నివాసమై యుండుననియు, నందున్నవారు చలి కాగుటకై యగ్నిని జ్వలింపఁజేసి యుందురనియు, నక్కాంతి పుంజ మయ్యగ్ని సముత్థితమేయనియు వారు భావించిరి. నాకావిషయమంత యుఁజెప్పి, వెంటనే యా వెలుగున్నవైపు నడువ నాగిరి. నేనెంతవలదని వారించినను వినరైరి. ఏదుర్ముహూర్తమున నన్నందు వీడి పోయిరో యిప్పటికిని వారి దర్శన భాగ్యము నాకు మరి కలుగలేదు. నేనా గుహాంతరమున నెంతసేపట్లు వేచియుంటినో సరిగాఁజెప్పఁజాలను. ఎంతకును వారు రాకుండుటచే, గుహ యావలికి వచ్చి చూచితిని. ఆవెలుగుదెస గానరాలేదు, అంత యునంధకారబంధురము. గీమనికీచురాళ్లురొద సేయుచుండెను. నక్కలు కూయుచుండెను. నాకేమి చేయుటకుఁబాలు పోలేదు. ఒకమారు వారినన్వేషించుకొనుచుఁ నాయంధకారమునఁ బోవ బుద్ధిపొడమినది. కాని వారు తిరిగి వత్తురేమో! అప్పుడు నన్నిచటఁగానకున్నచో నన్నన్వేషించుచు వారెందుఁబోవుదురో! అప్పుడొకరియునికియింకొకరికిఁ దెలియక, పలునెతలకు లోనుగావలసివచ్చును గదా కావున నిందే వేచియుండుట యుత్తమము—అని వెంటనే యింకొక యూహ పొడమినది. అదియే సరియైన యూహగానెంచి నేనందే నిలిచియుంటిని. అంతటఁదూరుపు తెల్లవారినది. నా నాథుఁడప్పటికిని తిరిగి

రా లేదు? ఇంక నేనెందు మసలనేలయని, యియ్యరణ్యమున వారిని వెదకుకొనుచు బయలుదేరితిని. ఎందును వారిజాడ కానరాలేదు. ఆకటిచే నటమటించుచు నొకగొల్లని సాహాయ్యమున నీయూరు చేరితిని. ఇన్ని కష్టములకు లోనైనను, మొండిప్రాణము నన్నేలకో విడకున్నది. నాజీవిత సర్వస్వమునకే దూరమైతిని. వారెందున్నారో? ఏమైనారో?

దుఃఖావేగమున నామె వల వల యేడ్వసాగినది. ధీరుడయ్యు రఘునాథుఁడు కరుణార్ద్రహృదయుఁడు. ఒరులకష్టములఁజూచి యోర్వజాలఁడు. అందును నీవిషయము తనప్రాణమిత్రునకు సంబంధించినది. ఆతని కన్నులుగూడ నించుక చెమ్మగిల్లినవి. కాని యంతలోనే ధైర్యమును వహించి యామె నోదార్చుచు నిట్లుపలికినాఁడు.

రఘు:— అమ్మా! నీవింక విచారింపకుము. నీకష్టములన్నియు గట్టెక్కినవనియే తలంపుము. ఇప్పుడే, ఈముహూర్తముననే, నీభర్తజాడలరయుటకై, తగినవారిని యోగించెదను. అచిరకాలముననే, సుఖమైయున్న నీభర్తను నీవు చూడగలవు. మఱియు మిత్రద్రోహమునకుఁ బాల్పడిన బుడతకీచులపీచ మడంచి మీరాజ్యమును మీకిప్పింతునని యిదే మాకుల దేవత సాక్షిగాఁబ్రతిన గైకొనుచున్నాను.

అప్పుడు రఘునాథుని ముఖమండలమున నత్యుజ్వల తేజఃపుంజము తాండవించినది. కరుణారస భరితములగు నాతని నేత్రకమలము లరుణారుణకాంతుల నుద్దీప్తము లైనవి. కాని క్షణకాలములోనే యాతని ముఖము మరలఁబ్రసన్నాకృతి

వహించినది. అంతట నాతఁడు సగౌరవముగ సింహాళేశ్వరినంతః పురమున కనిపి యామెకునుచితోప చారము లొనర్పఁదగు వారిని నియోగించి, దీక్షితులతోఁదన ప్రాసాదమున కేగినాఁడు.

నాలుగవ ప్రకరణము.

సమయము నిశీథము. రోదసీకుహరమంతయు గాఢాంధ కారబంధురమై యుండెను. ఆకసమంతయు నిబిడ నీరంధ్రజల ధరమాలికాలంకృతమై యుండెను. అప్పుడప్పుడొక్క తటిల్లత మాత్రము తళుక్కుమని మెఱసి యంతలోనే యంతరించు చుండెను. హోరుమని చలిగాలి వీవసాగెను.

అది చంద్రగిరిలోని రాజప్రాసాదము. ప్రబల ప్రభంజన వేగమున నాకోట గోడలపైనున్న దీపములన్నియు నారిపోయినవి ప్రాసాదాంతర్భాగమున మాత్రము కొన్ని దీప కళికలు మినుకు మినుకు కాంతుల నీనుచున్నవి. ప్రాసాద రాజము కాలపురుషుని కరాళ వదన గహ్వరమువోలె భయదమై గన్పట్టుచుండెను. అట్టి భయంకర నిశీథమున నెవ్వరు మేల్కొనియుందురు? చంద్రగిరి యంతయు మాటు మణగియుండెను. క్రూరాభీలవన్య మృగములు గూడ గిరి గుహాంతరముల నడంగియున్న యన్నిశీథమున నెవ్వరా రాజప్రా పాదమున సంచరించువారు? నల్లని ముసుగులు ధరించి, మెల్ల మెల్లగా పిల్లియడుగులు వేసికొనుచుఁ బోవుచున్నారు. చోరు లామేమి ? కాదు కాదు వారిచేతులలో భయంకర కరవాల

ములు మెఱయుచున్నవే! మహావీరులా? అయిన ముఖములకు మసి పూసుకొననేల? నీలి ముసుంగులేల? నిశ్చయముగా వీరర్థ రాత్రిమున నెద్దియో ఘోర కార్యము గావింపనేగుచున్నారు. అయ్యయ్యో! రాజప్రాసాదమున నందరును గాఢ నిద్రాపరవశులై యున్నారే! ఈనరరూప రాక్షసులు వారినందరను సంహరింపరు కదా! నేడో రేపో సింహాసన మధిరోహింపనున్న శ్రీరంగరాయలు, సపత్నీ పుత్త్ర బాంధవముగ నిందే నిదురించుచున్నాఁడే. ఈహత్యా ప్రయత్నమంతయు వారికొఱకై కాదు కదా! ఏమో! రాజకీయపరిస్థితులన్నియు నుల్లోల కల్లోలములై యున్నవి. ఎప్పుడెట్టియత్యాచారములు జరిగినను నాశ్చర్య పడవలసిన యవసరము లేదు. అందును శ్రీరంగరాయలకు జగ్గరాజాదులగు మహాశత్రువు లనేకులు గలరు. ఆతని యసువుల గ్రసియింపఁ గాలభుజంగివలె వెంకటమ్మ యంతఃపురముననే గాచియున్నది. ఇంతకు శ్రీరంగరాయల కవి మంచిరోజులు కావు.

అయ్యయ్యో! అది యేమి? ఆకావలిగాయువారా ఘోరహంతకులకు వంగి వంగి సలాములు సేయుచుఁ ద్రోవచూపుచున్నారే! ఎంతద్రోహము! ఔను. ఇదియంతయు లక్ష్మి ప్రభావము. ప్రపంచమునందలి సకలానర్థములకును మూలము ధనము. వానలోఁ దడువని వాఁడును, ధనవాంఛకు లోను గాని వాఁడును లేఁడు. కాని యింతటి స్వామి ద్రోహమా?

పాఠక మహాశయా! హంతకులు మువ్వురు అభ్యంతర మందిరమునఁ బ్రవేశించిరి. వారిననుసరింతము రమ్ము. అదిగో

వారిలో వారెగ్గిరియో ప్రసంగించు కొనుచున్నారు. సావధానముగ నాలింపుము.

“జగ్గారాజా! మీరందరు చచ్చినవారివలె పడియున్నారు. మహారాజులుంగారిచ్చిన మందును ప్రయోగించినావా యేమి?.”

జగ్గ:— సరి సరి; ఇంకను ప్రయోగించితివా యనియడుగుచుంటివే? మహా ప్రయత్నము మీద మళయాళ మాంత్రికుని కడనుండి, కృష్ణభూపతులా యౌషధము సంగ్రహించి నాకుఁ గటాక్షించిరి కదా! దానిని వెంటనే ప్రయోగించి కార్యమును సానుకూలము గావించుకొనక మీనమేషములు లెక్కించుచుండుటకు నేనేమి మూర్ఖుడనా? భైరవా! నీవేమనుకొనుచున్నావో? జగ్గరాజలిగిన జగత్త్రయమ్మును గంపింప వలసినదే. నీవే మందువు కరాళా?

కరా:— నేనేమందును. నిస్సందేహముగ నీవు రావణుఁడవే. మరియు నీవధికుడవేమో! రావణుఁడు మాత్రమింతవరిని హత్యచేసినాఁడా?

భై:— ఈతఁడు చెఱచినంతమంది స్త్రీలను చెఱచినాఁడా?

జగ్గ:— మరిమీరో? మీరెవ్వరు? మారీచసుబాహులా?

కరా: ఈపోల్కి బాగుగనే యున్నది. కాని దేవాంతక నరాంతకులన్నచో

భై:— మరియు బాగుండును

జగ్గ: మనమందరము పరాంతకులమే.

భై: కాని రావణాదులగు రాక్షసులందరు రఘువీరుని చేతిలో మడిసినారు.

జగ్గ: (తుళ్లిపడి) ఏమి? రఘువీరుడా? ఎక్కడ?

కరా: (నవ్వుచు) ఏమిట్లు తుళ్లిపడుచున్నావు. జగ్గరాజు పేరు వినినంతనే జగత్త్రయము కంపించు నంటివే. ఇంత లోనే భయకంపమా?

జగ్గ: (సర్దుకొని) ఆ ఏమియును లేదు ఏమో పర ధ్యానముగా నుండి యిట్లయితిని. (మీసముపై చేయివైచి) భయ కంపము లనునవి జగ్గరాజు పరిసరముల నుండజాలవు.

కరా: కాని మిత్త్రమా! నేనెన్నో హత్యల గావించి నాను. కాని యిందరి నొక్కమారు చంపలేదు. ఇట్టి యువ నాయకుల నిద్రాపరవశుల, నెన్నడు హత్య గావింపలేదు. నా హృదయమేలనో దడదడ కొట్టుకొనుచున్నది.

భైర: నాకునట్లే యున్నది. ఇట్టి హత్యాకాండము నెవ్వరు నిర్వహింపఁగలరు?

జగ్గ: (వెడనవ్వునవ్వి) జగ్గరాజు మూర్ఖుఁడుకాఁడు. ఆతని యూహ లెన్నఁడు నపోహలుకాలేదు. నేనిట్లగునని ముందే యోజించితిని. ఇదిగో! అమృతము (సారాయముతో నిండిన యొక పాత్త్రమును జూపుచు) దీనిని ద్రావుఁడు. మీ శంకాతంకము లంతరించును. హృదయ గ్రంథులకు బలము చేకూరును. చిత్తమునకు ధైర్యస్థైర్యములు సమకూడును.

కరా: (తేరిచూచి) సారాయమా! నెట్టి జగ్గరాజా! నీమది చవిచూడకయే, యిట్టిసాహస కృత్యమును గావింప నేతెంచితి మనుకొంటివా? మీముఖవాసనయు గ్రహింపలేవా?

జగ్గ: (గంభీరముగ) జగ్గరాజు వెంగలి కాడు. మీకు మద్యమును గోరియే వచ్చినారని గ్రహింపనివాడుగాడు. కాని యీ మద్యము నట్టిదే యనుకొంటివా? ఇది సీమలో తయారైన సారాయము. అందును నత్యుత్తమము. ఇది సేవించిన వారికిఁ జీకు చింతలుండవు. ఎంతటి ఘోరకార్యము నాచరించు నప్పుడు గూడ జిత్తస్థైర్యమునపడలదు. వేయేల...మనవంటి వారికిది యమృత రసాయనమే! రండు సేవింతము.

భై: ఈలోగా మీరు మేల్కొనరు కదా!

జగ్గ: మేల్కొనుటయా? అది కలలోని మాట. ఇక్కో యుంచినను వీరు తెల్లవారువరకు మేల్కొనలేరు.

కరా: ఏమియోషధి? జగ్గరాజా! దాని నెట్లు ప్రయోగించితివో మాకించుక చెప్పరాదా?

భైర: మాదగ్గర నేనా నీ దాపఱికము.

జగ్గ: లేదు లేదు దాపఱికములేదు. నేనా విషయమునుగూర్చి చెప్పఁబోవు చుండగనే మీరు నన్నడిగితిరి. ఆ ప్రక్రియ యత్యల్ప కాలములోనే ముగియునది; ప్రయోగమును నతిసుకరమే. ఆ యోషధినగ్నిలో వైచినది నలుదెసలఁ బొగఁజిమ్మును. ఆ ధూమ మాఘ్రాణించినవారు నిమేషకాలములోనే గాఢ మూర్ఛాపరవశులగుదురు. అటు మూర్ఛలో

మునిగి నాలుగు ఝాములుందురు. ఈరాత్రి, వీరందరు నిద్రిం చిన తరువాత నీమందిరముననే యయ్యోషధిని బ్రయోగించి నట్లేర్పాటు చేసినాను. దాని ప్రభావమెట్టిదో మీరు కన్ను లార చూచుచున్నారు కదా? మరియొక యాశ్చర్యకరమగు విషయము. దీనిని బ్రయోగించుటకై నియోగింపఁబడినవాఁడు, నిష్పాలో నోషధిని బడవైచిన యుత్తరక్షణముననే ఆ ప్రదేశ మును వీడి పర్వులెట్టుచు నీవలికి వచ్చినాఁడు. కాని యాతఁడు గూడ నొకింతసేపు పరాకుగానే యున్నాఁడు.

కరా: ఈభవనమునకు నలువంకల నరమైలు దూర ములో నిండ్లులేవు కావున సరిపోయినది. లేకున్న వారిపనియుఁ గుటుకే.

అంతట జగ్గరాజు మూఁకుపాత్రములనుదీసి సారాయమును బోసినాఁడు. అది తీవ్రవాసనల నలుదెసల జిమ్మసాగినది. దాని తైక్ష్ణ్యమును బ్రశంసించుకొనుచు నాముప్పురు నాసారాయ మును గ్రోలిరి. మధ్య మధ్య రుచికరములగు నంజుళ్లుగూడ నారగించిరి. ఒకింతసేపునకే వారి యుత్సాహము మిన్నుముట్టి నది. భూతావేశము నందిన వారివలె తూఁగుచువారు కరవాల ముల గ్రహించిరి.

కరా: జగ్గరాజా! దీపము నార్పివేయుము. ప్రసన్న మధురములగు వీరి ముఖవిలాసములను గాంచుచు వీరిని సంహ రింపఁజాలము.

జగ్గ: (వెడనవ్వునవ్వి) ఇంతేనా నీ ధైర్యము! ఇదిగో చూడుము. (తళ తళ లాడునొక బాకుతీసి శ్రీరంగరాయలను దనలావుకొలది పొడుచును. చివ్వుమని రక్తము పైకి చిమ్మును. జగ్గరాజు ముఖము, చేతులు రక్తపూరితములగును. రాయల నోటమాటయైన వెలువడలేదు,)

కరా: నీవునిజముగా రాక్షసుఁడవు. పచ్చినెత్తురు దాగు భయంకర శార్దూలమవు.

జగ్గ: ఔను నేనట్టివాఁడనే. కాని నాశత్రువులకు మాత్రమే. నామిత్రబృందమునకు నేనమర తరువును.

భై: జగ్గరాజా! దీపమార్పవా?

జగ్గ: ఆర్పను.

భైర: ఏల?

జగ్గ: మరణావసరమున స్రవించు వీరి రక్తమును నేను కన్నులార చూడవలయును. అప్పటికిగాని వీరిపై నాకున్న కసి తీరదు. (రంగరాయల మెడ నటు నిటు బొంగరమువోలె త్రిప్పి ఎడమ కాలితో నొక తాపుతన్నెను) చూడుము ఈపంద రేపు సింహాసనము నధిరోహించునఁట. వెలుగోటివారు వీనికి సాహాయ్యముగావింతురఁట. తంజాపురమువారు శ్వేతచ్ఛత్రమును బట్టుదురఁట. మూర్ఖులు వట్టిమూర్ఖులు. (మీసముపైచేయి వైచి) జగ్గరాజలిగిన...

కరా:— జగత్త్రయమును గంపింప వలసినదే.

భైర:— జగ్గరాజా! నీవు వీరాధివీరుల నధిక్షేపించుట పాడిగాదు. నీవి కెందరిని జంపినను నీవొక హంతకమాత్రుఁడవే. వీరుఁడ వెన్నటికిని గావు. ద్వంద్వయుద్ధముననో సంకుల సమరముననో ఒక్కని సంహరింపుము. పరాజితుని గావింపుము. నిన్ను లోకమంతయుఁ బోటుమాసిసిగా నెన్నుదురు.

జగ్గ:— మీరు మాటలతోనే కాలక్షేపము సేయుచున్నారు గాని యిప్పటి కొక్కనిగూడ చంపలేదు. ఈధన్నపన్నముల కేమి. రేపు లక్ష చెప్పికొందము. కాలమతిక్రమించుచున్నది. త్వరపడుడు.

భైర:— అమాయికములగు వీరి ముఖములను వీక్షించినచో నాకు జాలి కలుగుచున్నది.

జగ్గ:— మిత్రమా! నీవు మరల మొదటికే వచ్చుచున్నావు. నీమస్తిష్కముపై నింకను మద్యము పని చేసినట్లు లేదు. రండు మీరిద్దరు నీ మద్యమును గ్రోలుడు.

మరల వారందరు మద్యమును గ్రోలినారు; ఈ మారు వారికి రాక్షసావేశము గల్గినది. ముగ్గురు మూడు సునిశితకరవాలముల గొనిరి. హత్యాకాండ మారంభమైనది. కునికి కునికి దీపకళికయు నారిపోనున్నది. ఒకరు; ఇద్దరు; ముగ్గురు; నల్గురు పదిమంది. హత్యాకాండ ముగిసినది. వారు ముగ్గురును రక్తసిక్తాంగులైరి.

[illegible]:— [illegible]! పని ముగిసినది.

జగ్గరాజొక్కమారు పకాలున నవ్వినాఁడు. భైరవ కరాళు లిద్దరును ద్రుళ్లిపడినారు. ఒక పిశాచము వారిని హేళన సేయుచున్నట్లుండెను.

కరా:— జగ్గరాజా!

జగ్గ:— ఆ!

కరా:— మాపని ముగిసినది.

ఎవ్వరో దూరమునుండి ముగియలేదు అని కేక వేసినట్లాతనికిఁ దోచినది, మరల త్రుళ్లిపడినాఁడు.

భైర:— ఎ వ్వ రో ప్రక్కగదిలో నవ్వుచున్నారు. ఎవ్వరు ?

ఆతనికి ముచ్చెమటలు పోసినవి. చేతితో నుదురుతుడుచుకొనఁబోయినాఁడు. నుదురంతయు రక్తమయము; ఆతఁడు కన్నులెత్తి నలువంకల చూచినాఁడు. కరాళుఁడు, జగ్గరాజును రక్తపానము సేయుచున్న రెండు పిశాచములవలె నాతనికి గానుపించిరి.

భైర:— జగ్గరాజా! కొంచెము మద్యమిమ్ము.

కరా:— నాకుఁగూడ.

జగ్గరాజిటు చూచినాడు. భైరవ కరాళు లిద్దరు నెద్దియో పరధ్యానములోనున్నారు. వెంటనే రెండు పాత్రములు మద్యముతోనింపి యందెద్దియో చూర్ణము కలిపి ఇద్దరకు నా పాత్రములందిచ్చినాఁడు. వారిరువురు రెండు గ్రుక్కలలో

నామద్యమును గ్రోలిరి. రెండు మూడు నిమిషముల లోనే, తూలుచు నేదో యస్పష్టవాక్యములాడుచు నేలఁగూలిరి. వారి ప్రాణ వాయువు లెగిసిపోయినవి. జగ్గరాజొక్క వికటాట్టహాసము గావించినాఁడు. దీపమింకను అస్పష్టకాంతులనీనుచునే యున్నది. ఎదురుగా నొక నిలువుటద్దమున్నది. అందాతని ముఖాకృతి యాతనికి గోచరించినది. జగ్గరాజు తుళ్లిపడినాఁడు ఏమది ? పిశాచమా? నలువంకలఁజూచినాఁడు. రక్తసిక్తమానవ కళేబరములు. రక్తసిక్తములైన వస్త్రములు — గానవచ్చినవి. తనమెడలొక్కమారు గగుర్పొడిచినది. ముచ్చమటలు పోసినవి. ఎవ్వరా కదలుచున్నది? శ్రీరంగరాయలు కాదుకద! ఇంచుకదరికేగి చూచినాఁడు. వెనుక నెవ్వరో నిలిచినట్లైనది? మరల తుళ్లిపడినాఁడు. వెనుదిరిగి చూచినాఁడు. ఎవ్వరును లేరు. తన ధైర్యము సడలుచున్నది. ఇంచుక మద్యమును సేవింపవలయును. మద్యమును గ్రోలినాఁడు. హుషారు చేకూరినది. భైరవ కరాళుల కళేబరములు ముందు పడియున్నవి. వానినొక తన్ను తన్ని వికటాట్టహాసము గావించినాఁడు. మూర్ఖులు; వట్టిమూర్ఖులు జగ్గరాజునకు వీరా సహాయులు? పిరికిపందలు రక్తపాతమునకింత జడుపా? అప్పుడాతనిలోఁ బైశాచికమగు నొకయూహ పొడమినది. వెంటనే బాకు తీసి, కరాళుని యురమున గాటముగ బొడిచినాఁడు. అచ్చటనే కరాళుని బాకుగలదు. దానినిదీసి భైరవుని బొడిచినాఁడు. మరల నొక వికటాట్టహాసము గావించినాఁడు. ఎట్టయెదుట నెవ్వరా నిలిచియున్నది ?. రఘునాథరాయలా ? ఏమా పెదవులపై చిఱునవ్వు? రఘునాథా! నన్నుజూచి నవ్వు

చున్నావా? అయిన నీకును నిదియేగతి. ఈరాత్రి జగ్గరాజొక పిశాచము; ఈరాత్రి జగ్గరాజు పచ్చినెత్తురు వరదలలో మునిగి తేలును. జాగ్రత; ఆతఁడొక్క పరువునఁబోయి బాకుతో లావు కొలది బొడిచినాఁడు. ఏమిది? వట్టిగోడయేనా? అతని మస్తిష్క మించుక చెదరుచున్నట్లాతనికిఁదోచినది. ఒక్కవెకిలి నవ్వు నవ్వినాఁడు. అంతలో ద్వారముకడ నెవ్వరో స్త్రీమూర్తి నిలిచి యున్నట్లాతనికి దోచినది.

"ఎవరునీవు. రక్కసివా? అయినరమ్ము ఇరువురమును నరశోణిత పారణ గావింతము."

స్త్రీ :— రక్తసిక్తాంగుఁడగు జగ్గరాజును జూచినంతనే యాస్త్రీయించుక చలించినది. కాని యంతలోనే కుదుటపడినది.

స్త్రీ:— నీకు మతిపోయినదా? నేను వెంకటమ్మను.

జగ్గ:— వెంకటమ్మవా! అయినచో నిజముగా రక్కసివే. రమ్ము మనమిర్వురమును నరకలోకమునకు బోవుదము.

వెంకటమ్మ యొడలు జలదరించినది. కాని కర్తవ్యము వెంటనే స్మరణకు వచ్చినది. ధైర్యము చేకూరినది.

వెంక:— తమ్ముఁడూ! ఇది మసలుటకు సమయముగాదు. ఎవ్వరైనఁజూచినచో మనకిర్వురకును నిజముగా నరకమేగతి యగును. రక్తసిక్తములగు నీయుడుపులతో నీవిచ్చట మసలుట ప్రమాదకరము కదా! రమ్ము; త్వరపడుము.

జగ్గ:— ఎచ్చటికి? నరకమునకా?

ఐదవ ప్రకరణము.

గండ్రగిన యంత్రయుక్తమునకే [illegible] పేన్పుపున్నది. వెల [illegible] వాకిటికి శ్రీరంగరాయాదుల [illegible] యూరంగము [illegible] కొని పోయినది. [illegible]చి ను [illegible]. ఈసంగములో [illegible] చేసిన [illegible] ంచుచె. శ్రీరం రా[illegible]దులందరును కొని యున్నారు సర్వత్ర [illegible] విధమైన [illegible] జగ్గరాజాదులందరును కొని స్త్రీ [illegible] వారును [illegible] మంపునకేన లేదు. కాని బొబ్బిలి [illegible] న[illegible]త్రి [illegible]ము [illegible] శివిర పమును జ[illegible]రి. విచ్చుకత్తు[illegible] భటులు [illegible]గు నుండెను. రాచకోటలలో నాయకు[illegible]న సిపాయిలు [illegible] నిలిచియుండిరి. ఇది [illegible] వలిచి [illegible] రాదు. ఎవ్వరును [illegible]. [illegible] సింగడి [illegible] కాలు [illegible] కారాగారములఁ బడవేయుచుండెను. రాజభటులలో ముఖ్య [illegible] ముగ్గురను [illegible] దేశము [illegible] సంబంధించిన వా[illegible]. నా[illegible]ంచి కొందరు [illegible] [illegible], ముర [illegible]. ఇట్టి శాసనములు [illegible]పించిన కొందరు ప్రయత్నించిరి. శ్రీరంగరాయాదుల మరణమును కన్నారు [illegible] మేము సహించలేకముగఁ [illegible]గలమని కొందరు ముందువచ్చి [illegible]చిరి. కాని మహామంత్రులు పలింపలేదు. గాంభీర్యమును విడలేదు. కొన్నినాళ్లోర్చి వహింపుఁడని యొక్క సమాధానమును చెప్పె నాఁగు. అంతలోనే యాయుధపాణులగు భటులేతెంచి, పరిపా

చున్నావా? అయిన నీకును నిదియేగతి. ఈరాత్రి జగ్గరాజొక పిశాచము; ఈరాత్రి జగ్గరాజు పచ్చినెత్తురు వరదలలో మునిగి తేలును. జాగ్రత; ఆతఁడొక్క పరువునఁబోయి బాకుతో లావు కొలది బొడిచినాఁడు. ఏమిది? వట్టిగోడయేనా? అతని మస్తిష్క-మించుక చెదరుచున్నట్లాతనికిఁదోచినది. ఒక్క వెకిలి నవ్వు నవ్వి నాఁడు. అంతలో ద్వారముకడ నెవ్వరో స్త్రీమూర్తి నిలిచి యున్నట్లాతనికి దోచినది.

"ఎవరునీవు. రక్కసివా? అయినరమ్ము ఇరువురమును నరశోణిత పారణ గావింతము."

స్త్రీ :— రక్తసిక్తాంగుఁడగు జగ్గరాజును జూచినంతనే యాస్త్రీయించుక చలించినది. కాని యంతలోనే కుదుటపడినది.

స్త్రీ:— నీకు మతిపోయినదా! నేను వెంకటమ్మను.

జగ్గ:— వెంకటమ్మవా! అయినచో నిజముగా రక్కసివే. రమ్ము మనమిద్వరమును నరకలోకమునకు బోవుదము.

వెంకటమ్మ యొడలు జలదరించినది. కాని కర్తవ్యము వెంటనే స్మరణకు వచ్చినది. ధైర్యము చేకూరినది.

వెంక:— తమ్ముఁడూ! ఇది మసలుటకు సమయముగాదు. ఎవ్వరైనఁజూచినచో మనకిద్వరకును నిజముగా నరకమేగతి యగును. రక్తసిక్తములగు నీయుడుపులతో నీవిచ్చట మసలుట ప్రమాదకరము కదా! రమ్ము; త్వరపడుము.

జగ్గ:— ఎచ్చటికి? నరకమునకా?

వెంక:— ఔను.

ఐదవ ప్రకరణము.

పంపిన యంత్రయుక్తునకు [illegible] పాసుమెప్పడి. [illegible] నాగపురికి శ్రీరంగరాయమహీపాల పరివార[illegible] యూరపియనులు [illegible] పాయుచుండెను. [illegible] ను [illegible] సంవత్సరములో [illegible] విజయనగర[illegible] ముతో. శ్రీరంగ రాయ[illegible]ములందరు [illegible] కొని [illegible] [illegible] విజయనగ[illegible] [illegible] రాజ[illegible] [illegible] [illegible] మంచునకే [illegible] లేదు. కాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] జ[illegible] [illegible] రి. [illegible] [illegible] భా[illegible]లుగా [illegible] [illegible]మండెను. రాజభవనములో నాయు[illegible] [illegible] సిపాయిలు [illegible] నిలిచియుండిరి. ఇప[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నాము. ఎవ్వరును [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] రాజభటులు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చేయుచుండెను. రాజభటులలో [illegible] ముఖ్యులము [illegible] [illegible] దేశమును సంబంధించినవా[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. ఇట్టి [illegible] [illegible] [illegible] ప్రశ్నించిరి. శ్రీరంగరాయమహా[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నేను [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. కాని మహామంత్రులు పలింపలేదు. గాంభీర్యమును [illegible]. కొన్నినాళ్లలో [illegible] [illegible] [illegible] సమాధానమును చెప్పినాము. అంతలోనే యాయుధపాణులగు భటులేతెంచి, ప్రజా

నీకము సంలించి దూరదూరముగా తరిమివేసి, మహామంత్రిల యింటిచుట్టు కావలి గాయ మొదలిడిరి.

అయ్యో! మహామంత్రిలకుగూడ నిర్బంధమా! ఎంత యరాజకము! ఎంతదౌర్జన్యము! అని ఎవ్వఁడో దారింబోవుచుఁ బలికినాఁడు. వాని దురదృష్టవశమున నా పలుకులు పహారా జవానుల కర్ణకుహరములఁబడినవి. వెంటనే వారాతనిపైఁబడి కాలుసేతులుబంధించిరి. వాఁడు మొఱ్ఱోయని యేడ్చుచుండెను. ఈయొక్క యపరాధమునుక్షమింపుఁడని బ్రతిమాలుకొనుచుండెను. కాని వానియాక్రందన ధ్వనులాలించువారెవ్వరు? ఆలించిరక్షింపగలవారెవ్వరు? పాపమాయభాగ్యుఁడట్లే రోదించుచుండెను. "వీనినోట గుడ్డలుకుక్కుఁడు. వీనియఱపులంతరించును. అబ్బ! చెవులు గింగురుమను చున్నవి" అనియొక భటుఁడు ఖరస్వనమునఁబలికినాఁడు. "అట్లుకాదు; వీనిరోదనధ్వనులందరు నాలింపవలయును. ఆలించి భయవిహ్వలులు కావలయును. అప్పుడిట్టి పలుకులుపల్క నింకెవ్వఁడు సాహసింపఁడు." అని యింకొకఁడు సమాధానమిచ్చినాఁడు రాజభటు లగునగునని యా దురదృష్టవంతునీడ్చుకొనుచుఁబోయి కారాగారమునఁ బడవైచిరి. ఒడలెల్లచీలుకొనిపోగా రక్తసిక్తాంగుఁడై హాహాకారములు సేయుచున్న యయ్యభాగ్యునిజూచి, ప్రజలు నిజముగానే భయచకితులైరి. నోరువిప్పిన కారాగారము, కాలుకదిపిన కారాగారము, అబ్బ ఎంత యరాజకము! ఎంత చండశాసనము!

ఇట్లు వారంతయు సల్లోల కల్లోలమై యుండగా, నూరివెలుపల నామామిడి తోపులో నెవ్వరు చెప్పుమా, నిలిచి యున్నారు ?

ఓహో! యాచమనాయునింగారా! మహాపురుషా! ఏమిది? తమకుఁగూడ మామిడితోపులో దాగియుండవలసిన దుర్దశపట్టినదా? కదనరంగముల వీరవిహారము గావించు తమ శౌర్యమంతయు మొక్కవోయినదా? పాండ్యతొండెర నాథులఁ బరాజితులఁగావించి బలాత్కారముగ చెఱగొన్న తమసాహస మంతరించినదా? గండుమీరిన మన్నెదొరలఁ గసిమసంగి, పాళెగాండ్రఁబందీలుగాఁగొన్న తమ పౌరుషాతిశయముపలుచనైనదా? ఏమది? ఎద్దియో దీర్ఘాలోచనములో మునిగియున్నారే? ఉండుండి యాతురతతో నూరివైపే చూపులు నిగిడించుచున్నారే. ఎవ్వరికొఱకైన వేచియుండిరా? మహాశయా! అపరాధము! కార్యభ్రష్టసిప్పులగు తమవంటి మహాత్ముల గభీరాశయముల గ్రహింపనే మెంతటివారము. క్షమింపుడు. ఎవరో తమవంకకే వచ్చుచున్నట్లున్నారు. తమ మేనమామగారి పుత్త్రులు దామెర్ల రంగారాయణింగారివలె నున్నారు. ఇరువురును మహాయోధులు ఇరువురును రాజ్యతంత్రజ్ఞులు. ఈ యరాజకమంతరించు నుపాయము నూహింపుడు.

యాచమనాయునింగారి తల్లిగారు దామెర్లవారి యాడుపడుచు. మేనమామ మేనత్త బిడ్డలిరువురును జిన్ననాట తాతగారి యింటివద్దనే పెరిగిరి. ఇరువురును కుశాగ్రబుద్ధులే. కావుననే

శస్త్రములందును శాస్త్రములందు నసమాన కౌశలము నచిర కాలములోనే గడించిరి. రంగారాయణంగారు చెంతనుగా యాచమ నాయనింగారి సన్ననే యుందురు. వారిద్దరికిని వైరములు మాత్రమే పెరిగెను. ఆత్మాలోకనము.

రంగరాయణంగారి రాకయే యాచమనాయనింగారు గమనింపలేదు.

రంగా:— బావా! ఏమంత విచారాలోచనము సేయుచు న్నావు. వంశాంకుర మొక్కటైన మిగిలి యున్నాఁడు కదా! ఇంక విచారమేల? శ్రీరంగరాయల పుత్రుఁడగు రామరాయ లనే సమ్రాట్టును గావించితిమి.

యాచ:— యాచమనాయఁడు జీవించియుండఁగనే, నా కుటుంబమున కట్టి దుర్మరణము సంభవించెనే! ఇంక నాకేల జీవించి యేమి ప్రయోజనము? సభాంగణములో నేను నా దేమొగము పెట్టుకొని తిరుగఁగలను? తంజాపురమువారి కేమని ప్రత్యుత్తర మీయఁగలఁడు?

రంగా:— ఇదేమి? బావా! ఇట్లనుచున్నావు. ఇందు నీ తప్పిదమేమున్నది. శ్రీరంగరాయలు నీమాటలన్నియుఁ బెడ చెవిని బెట్టినాఁడు. నీయుపదేశములలో నొక్కటియు నాచరణ లోఁ బెట్టని యాతని నీ వెట్లు రక్షింపఁగలవు? ఈ శత్రు మధ్యమున నుండుట ప్రమాదకరమని నీవు శతపోరి చెప్పలేదా! ఆతఁడు నీ మాటవిన లేదు. తత్ఫల మనుభవించినాఁడు.

రామ:— అట్లనుకొని మనస్సు సమాధానపఱచుకొనుటకు వీలు లేదు. ఆతండాంధ్ర కర్ణాటములకు చక్రవర్తి. ఆతని కపాయము వాటిల్లకుండ రక్షించుకొనుట మన కర్తవ్యమని. ప్రకటంబుగ నేనప్పుడు చెప్ప, పెక్కునాయకుల వేళల నతని శాసనము మనకు శిరోధార్యమే. ఇంతకు శ్రీరంగరాయలు నాయకుల దేశముల దృఢీకరింప లేదు. ఇందు [illegible] భేదము మాత్రమే కల్గినది. స్థానబలమే బలమని [illegible] పడినాడు.

రంగా:— చక్రవర్తి చక్రవర్తి యని పలుమారు చెప్పుచున్నావు. ఆతండింకను నభిషిక్తుండు కాండే.

రామ:— వేంకటపతిరాయ లేనాండాతనిని తన వారసుగా నిర్ణయించినాండో యానాండే యాతండు మనకు చక్రవర్తి.

రంగా:— "పాండవులందఱు యుద్ధమున మరణించినను కుంతీదేవికైనను బట్టముగట్టుదుముగాని, రాజ్యము దుర్యోధనున కీయను" అని పూర్వము శ్రీకృష్ణుండు ప్రతిజ్ఞ పూనినాండట. ఇప్పుడు శ్రీరంగరాయాదులందఱు నిజముగానే మరణించిరి కాని వారి సంతానాంకుర మొక్క[illegible] కలండు. కావున వానినే సామ్రాజ్యమున కభిషిక్తునిగావించవలెనని నీవు ప్రతిన బూనినావు. రామా! నీకేల యింతపట్టుదల? ఎవ్వరు రాజైన మనకేమి ?

యాచ:— (కోటిపారజూచి) ఎందులకింత పట్టుదలయిూ? "దుష్టులకార్యాలుపేక్ష సేసెది వారల చేటుకు" అను భగవానుల వాక్యమును స్మరింపుము.

రంగా:— బావా! నీవు ధర్మసంస్థాపనార్థ మవతరించిన సాక్షాచ్ఛ్రీకృష్ణుడవు.

ఇట్లు వారు పరిసంభాషించుకొనుచుండగా నొకరజకుడు బట్టలకావడితో వారికడ కేతెంచెను. యాచమనాయునింగారి ముఖమున నాతురతన్విగు స్కృతమాయెను. రంగారాయణంగారి ముఖమున సంభ్రమాశ్చర్యములు తాండవించుచుండెను. కాని యెవ్వరును మాటాడ లేదు. చాకలి త్వరలో బట్టలమూటలు విప్పినాడు. అనమూల్యములగు వస్త్రములెన్నియో యున్నవి. అవి యన్నియు రాజయోగ్యములే, కాని చిత్రము గానున్నదే. ఆవస్త్రములమధ్యను కప్పువాడణాగి మణాగి గుమ్మడిపండువలె ముడుచుకొని యున్నాడు. అతడు యాచమనాయునింగారిని చూచినంతనే 'అప్పాజీ' అని యొక్క కేకవైచి యాతని యెదలో వ్రాలినాడు. ఆయనయు నాప్యాయముగ నప్పిల్లవానిని దనహృదయమున కద్దుకొనినాడు. జాగుసేయక వారిద్దరును దరినేయున్న జవనాశ్వము నధిరోహించిరి. రంగారాయణంగారు రజకు నుచితరీతి బహూకరించి, తానునొక జవనాశ్వమునధిరోహించి యూరివైపు మరలిరి. యాచమనాయనింగారి తురంగమమును గదలినది. కొలది కాలములోనే వారా యూరి పరిసరములను దాటి, పూర్వసముద్రతీరము వైపు పయనము సాగించుచుండిరి.

ఆ ర వ ప్ర క ర ణ ము.

"భటాగ్రణీ! నా బలపరాక్రమము లీయూరివారికి విశదము లైనవా?" అని యొకనాటి మధ్యాహ్న సమయమునఁ గృష్ణభూపతి, తనముందు చేతులు జోడించుకొని వంగినిలిచి యున్న యొకసేవకుని బ్రశ్నించినాఁడు.

"చిత్తము మహాప్రభూ! సంపూర్ణముగా విశదమైనవి"

కృష్ణ:— (గంభీరముగా) ఎట్లువిశదమైనవిరా మూర్ఖా?

భటు:— తమరు సదా ధరించుచున్న కరవాలమే తమపరాక్రమ విశేషమును వేనోళ్ల చాటుచున్నది ప్రభూ!

కృష్ణ:— ఏమి? నాయందు ధరించు కరవాలమును బట్టియేనా [illegible] విక్రమము గ్రహించిరి. [illegible] దానిని నుపయోగించు [illegible] యనుకొనుచున్నారా? [illegible]

భటు:— ఉపయోగింప నక్కఱ లేదు మహాప్రభూ! అసలు [illegible] ధరింపకపోయినను తమ పరాక్రమమును ప్రబల నిదర్శన [illegible] గదయ్యా హా.

కృష్ణ:— ఎట్లు? వివరించి చెప్పుము.

భటు:— తమరుగ్రనరసింహులనియుఁ గరవాలములు గిరవాలములు తమ కనావశ్యములనియు వారి యభిప్రాయము.

కృష్ణ:— శెబాష్! నిజమైన తెలివితేటలట్లుండవల యును. ముత్తు నీరప్ప వట్టి పిరికిపంద సుమా!

భటు:— నిజము మహాప్రభూ! నిజము. వీరిపనీని వ్రా సిరికి పంద.

కృష్ణ:— అదినీకెట్లు తెలిసినది?

భటు:— తమరిప్పుడే సెలవిచ్చిరికదా ప్రభూ!

కృష్ణ:— ఛీ మూర్ఖా! మేమెవ్వరికి సెలవిచ్చితిమి? మనవి చేసితిరనుము.

భటు:— అట్లనవచ్చునా ప్రభూ!

కృష్ణ:— (గ్రుడ్లెఱ్ఱగాఁజేసి) మా మాటకెదురు చెప్పు చున్నావురా పశువా! (తన్నును)

భటు:— చిత్తము మహారాజా! తమమాట కింకెన్నడు నెదురు చెప్పను.

కృష్ణ:— చెవులు నులిపికొనుము.

భటు:— అట్లే మహారాజా! (నులిపికొనును)

కృష్ణ:— (నవ్వు మొగముతో) భటాగ్రణీ!

భటు:— చిత్తము మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— మేము మహామూర్ఖులమని యీ యూరిలో కొందరనుకొను చున్నారఁట నిజమేనా?

భటు:— నిజమే మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— (గంభీరముగా) ఎందువలన?

భటు:— వారు మహామూర్ఖులగుటవలన.

కృష్ణ:— శెభాస! నీ తెలివితేటలు మాకు నచ్చినవి. ఇదిగో యీ రత్నాంగుళీయకమును బహూకరించుచున్నాము. తీసికొనుము (సేవకుడు రత్నాంగుళీయకమును గైకొని మరియు వినమ్రుడై నిలిచియుండును)

కృష్ణ:— ముత్తె నీవప్పు కేవల వేశ్యా ప్రియుడవుసుమా!

భటు:— ఔను మహాప్రభూ.

కృష్ణ:— మనవలె వీర చిత్ర కృత్యములా చేయుదురు.

భటు:— నిజము మహాప్రభూ! వాని పేరము నామ మాత్రమే.

కృష్ణ:— మరి మన వీరమో!

భటు:— నామరూపరహితము మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— అనగా?

భటు:— పరమేశ్వరుడు నామరూప రహితుడుకదా! తమ వీరముగూడ నామరూపరహితమే. పరమేశ్వరుడెవ్వరికి గానరాడు. తమవీరము నెవ్వరికి గానరాదు.

కృష్ణ:— శెబాస్! నీవ్యాఖ్య ప్రశంసార్హము, అయిన మనము పాండ్యదేశముపై నేల దాడి వెడలరాదు ?

భటు:— అంతవరకేల మహాప్రభూ! మళయాళ మాంత్రికుడిచ్చిన యోషధియున్నదికదా! దానిని ప్రయోగించి...

భటు:— నిజము మహాప్రభూ! నిజము. వీరపశువు వట్టి పిరికి పంద.

కృష్ణ:— అదినీకెట్లు తెలిసినది?

భటు:— తమరిప్పుడే సెలవిచ్చిరికదా ప్రభూ!

కృష్ణ:— ఛీ మూర్ఖా! మేమెవ్వరికి సెలవిచ్చితిమి నాకు మనవి చేసితిరనుము.

భటు:— అట్లనవచ్చునా ప్రభూ!

కృష్ణ:— (గుడ్లెఱ్ఱగాఁజేసి) మా మాటకెదురాడి చెప్పుచున్నావురా పశువా! (తన్నును)

భటు:— చిత్తము మహారాజా! తమమాటకెన్నఁడు నెదురు చెప్పను.

కృష్ణ:— చెవులు నులిపికొనుము.

భటు:— అట్లే మహారాజా! (నులిపికొనును)

కృష్ణ:— (నవ్వు మొగముతో) భటుఁడా!

భటు:— చిత్తము మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— మేము మహామూర్ఖులమని యీ యూరివారు కొందరనుకొనుచున్నారఁట నిజమేనా?

భటు:— నిజమే మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— (గంభీరముగా) ఎందువలన?

భటు:— వారు మహామూర్ఖులగుటవలన.

కృష్ణ:— శెభాస్! నీ తెలివితేటలు మాకు నచ్చినవి. [illegible] ము. [illegible] (సేవకు [illegible] ముందు [illegible] నిలిచి యుండును)

కృష్ణ:— [illegible] !

భటు:— ఔను మహాప్రభూ.

కృష్ణ:— [illegible] కృష్ణయుంగా [illegible].

భటు:— నిజము మహాప్రభూ! [illegible] మాత్రమే.

కృష్ణ:— మరి నువు [illegible] !

భటు:— [illegible] మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— [illegible] ?

భటు:— [illegible] ! [illegible] వీరముగూడ [illegible] మాత్రమే. [illegible] గా [illegible] రాదు. [illegible] నెన్నటికి గా [illegible] రాదు.

కృష్ణ:— శెబాస్! నీవ్యాఖ్య ప్రశంసార్హము. అయిన మనము పాండ్యదేశముపై నేల దాడి వెడలరాదు ?

భటు:— అంతవరకేల మహాప్రభూ! మళయాళ మాంత్రికుఁడిచ్చిన యోషధియున్నదికదా! దానిని ప్రయోగించి...

కృష్ణ:— అక్కడే చిక్కు వచ్చినది. ఆమాంత్రికహంతకుఁడా యోషధీ మార్గమును గొలదిపాటి మాత్రమే యిచ్చినాఁడు. దానినా జగ్గరాజ హంతకునకీయక తప్పినదికాదు. తుదకు మన వద్ద నామార్గము రవంతయు లేదు.

భటు:— పోనిండు; ఆమాంత్రికు నడిగి మరల నామార్గమును సంపాదింతము.

కృష్ణ:— (వెడనవ్వునవ్వి) ఇంకెక్కడి మాంత్రికుఁడు ఆతని నానాఁడే పరిష్కరించినాము. (మరల నొక వెడనవ్వునవ్వి) కృష్ణభూపతి మూర్ఖుఁడు కాఁడురా! ఈమాంత్రికుల నమ్మరాదు. ఈనాఁడు మనకిచ్చిన విషమార్గము రేపాతఁడు మనశత్రురాజునకీయవచ్చును. అప్పుడు మన కేమి గతి? కావున నట్టి ప్రమాదకరుఁడగు మనుష్యుఁడీ భూమండలమున నుండరాదని వానిని వెంటనే పరలోకమున కంపినాము (మరలవికటముగ నవ్వి) మాబుద్ధి నైశిత్యము నీకిప్పుడు విశదమైనదా!

భటు:— విశదమైనది మహాప్రభూ! విశదమైనది కాని—

కృష్ణ:— కాని—ఊఁ! నీ యనుమానమేమో త్వరగా చెప్పుము.

భటు:— దాడి వెడలుటకు బుద్ధినైశిత్యముతో పాటు బాహు బలముకూడ నావశ్యకము మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— ఓహో! నీవు మాబాహుబలమును శంకించుచుంటివా? (సోఫానుండి లేచి) రమ్ము మనమిర్వురమును మల్ల

యుగ మొనరింతము. అప్పుడు గాని మా బాహు బలము నీకు విశదము కాదు.

భటుః— (గడ గడ వడకుచు) అపరాధము ప్రభూ! అపరాధము. ఈసేవకుఁడు కృష్ణభూపతుల బాహు పరాక్రమము శంకించునంతటివాఁడా!

కృష్ణః— (చిరునవ్వు మోమునఁ) భయము వలదు. సేవకాగ్రణీ! భయమువలదు. మనమిద్దరము నీనాఁడు మల్లులవలె నొకంతసేపు పోరాడుదము. ఇదిమాచిద్విలాసము. మా యాజ్ఞ.

సేవకునకింక గత్యంతరము లేదు. రాజాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయము నవశ్యకర్తవ్యమునుగదా! కృష్ణభూపతియు నింతదనుక దనకు వలెవాటుగా నున్న వస్త్రమును దీసివైచినాఁడు. ఆహా! ఆరూపము వర్ణనాతీతము. కృష్ణభూపతి మరుగుజ్జు కాఁడు. కాని యాతని నుదరమించుక పొంగియుండుటచే నాతనిని గూర్చి రాజుగారని కొందరు దుంపెంకని పిలుచుచుందురు. ఆతని కాలు చేతులుబాంచలవలె నున్నను నాతని పొట్టమాత్రము భాండమువలె నిండుగా కన్నుల పండువుగా నుండును. ఎవ్వరో కిట్టనివా రాతని పొట్టనుజూచి యాతనికి కుంభోదరుఁడని నామకరణము గావించిరఁట. కాని యది సర్వథాయంగీకరింపఁ దగినది కాదు. కుంభోదరునకు నీయనకు నొక్క పొట్ట విషయమున సామ్యముండిననుండవచ్చును గాని, యాతనివలె నీతఁడు లేనిపోని విచిత్ర చర్యలకుఁబోయిన వాఁడు కాడని మేము నొక్కి వక్కాణింపగలము. ఇంకనాతని తలబొత్తిగా చిన్నదని కొందరి వాదన.

కానిండు ఆతని కన్నులు చిన్నవికావా? చెవులు చిన్నవికావా? నుదురు చిన్నదికాదా? కాన్పున నివియన్నియుఁజిన్న వైనను తలమాత్రము పెద్దదెట్లగును? కాని యాతని నాసికా రంధ్రములు పెద్దవి. కొందరు మూర్ఖులది బ్రాహ్మీముక్కనినను మేమద్దాని నంగీకరింపము. ఆతనికి వెడదయురము లేకున్న నేమాయె! వెడద నోరుకలదుకదా! కృష్ణభూపతుల దేహచ్ఛాయ విషయమునను నభిప్రాయభేదమేకలదు. అది మసిబొగ్గువంటి నల్లనిచాయ యని కొందరిమతము. ఇంద్రనీలమణులు మేలిఛాయయని కొందర మతము. మేమా విషయమును బాగ్గ యెంత విచారించినను నొక నిశ్చితాభిప్రాయమునకు రాలేకపోయినాము. ఏది యెట్లున్నను మేము పరిపరిధములఁ జెప్పునమాట సర్వథా సత్యము. వారిరూపము వర్ణనాతీతము. అవాఙ్మానసగోచరము.

ఇక సేవకుని విషయ మించుక పరిశీలింతము. ఆతఁడు కేవల సేవక మాత్రుఁడు కాఁడు. పరదేశములలో నున్నప్పుడు కృష్ణ భూపతి కాతఁడే ప్రధానసచివుఁడు; సచివుఁడు, సామంతుఁడు, దండ నాథుఁడు. వేయేల ఆసేవకుఁడు చెంతలేకున్నచో నాభూపతి రెండునిముసము లోర్వజాలఁడు. ప్రభుచిత్తమును గ్రహించి మెలంగుటలో నాసేవకుఁడు మేటి.

రాజుగారు భుజమప్పళించి నిలిచినారు. సేవకుఁడును భుజమప్పళించినాఁడు. ఇరువురును నిజమగు మల్లురవలెనే చుట్టు తిరుగుచున్నారు. తీక్ష్ణములగు చూడ్కుల నొండొరులఁజూచు చున్నారు. క్షణములో రాజుగారు సేవకునిపైఁబడి యాతని

సహాయము వచ్చునప్పుడే. అనుకొనుచు కృష్ణదేవరాయలు వహించుకొనినాడు. రాజుగారిని సేనాపతి పట్టినాడు. రాజుగారు మిక్కిలి బిక్కరియగు చున్నారు. నిజముగా సేనాపతి బలశాలి, కాని ముసలివాడు. రాజుగారి ఖడ్గమును గ్రహించినాడు. పట్టువదలినాడు. [illegible] విజృంభించి సేనాపతి శిరస్సు ఖండించినాడు. ఇట్లుగాను [illegible] మిగిలిన చున్నారు. కృష్ణ [illegible] బాలసైనికులను [illegible] సేనాపతి [illegible] ఛిన్నము చేసినాడు. తనకుదానే వెల్లకిలపడినాడు. రాజుగారాతని దృష్టివిశాల వక్షస్థలమును [illegible] నానించి, బాలసైనికుడు, [illegible] బలము [illegible] తివా! అని యడిగినారు. సేనాపతి పెంపుసహాయము [illegible] నాను మహాప్రభో! తమ బలురాక్రమములు [illegible] అజయ్యములు. క్షుద్రసేనకుడను రక్షింపుడు. [illegible] అని పలుకుచు కన్నులెగరవేసినాడు. రాజుగారు [illegible] చు. [illegible] సేనాపతి [illegible] నాడు. కృష్ణభూపతి తిరుగుకొని [illegible] పాదము ముసు గ్రోలినాడు. ముఖము సంపూర్ణముగ వికసించినది. చిఱునవ్వు మోమున చిందులు త్రొక్కుచుండగా భటుని ప్రశ్నించినాడు.

కృష్ణ:— భటాగ్రణీ!

భటు:— చిత్తము మహాప్రభూ!

కృష్ణ:— మన యిప్పటి పరివర్తన మెట్టున్నదని నీయభి ప్రాయము.

భట:— మీకుచితముగ — మనోహరాంచితముగ నున్నది ప్రభూ!

కృష్ణ:— సెబాసు! నీవు నిజముగా తెలివిగలవాడవు. ఆహవరంగములలో నమ్మకస్థులు పనిచేసినవారికిన్ని వృత్తిభిక్షలు పెట్టుదురంట. నిజమేనా?

భటు: నిజమే మహాప్రభూ! ముమ్మాటికి నిజము. ప్రభువులకు తెలియనిదేమున్నది.

అంతట రాజుగారి దృష్టి యంతదూరముననే యున్న యాయుధాగారముపై బడినది. అది యాయుధాగారమని యూహించుటకు వీలులేదు. అసలాయుధములే యక్కరలేని వానికాయుధశాల యనావశ్యకము కదా! మఱియు నాయాగారము చూచుటకొక దేవాలయమువలెనున్నది. శత్రువులను మోసగించుటకై యుక్తిపూర్వకముగ నిర్మింపబడినది. ఆమర్మము తెలియంగని భూపతి భటునిట్లు ప్రశ్నించినాడు.

"సేనాపతీ! ఆకానవచ్చు దేవాలయ మెవ్వరిది? రామునిదా? కృష్ణునిదా?"

భటు: అది దేవాలయము కాదు ప్రభూ! ఆయుధాగారము.

కృష్ణ: (విస్మయ విస్ఫారిత నేత్రములతో) అయుధాగారమా? అందేమియుండును?

భటు : సునిశితతీక్ష్ణ కరవాలములు, ఈటెలు, బాకులు, మొదలగునవి యుండును. మరియు, పేర్గాంచిన పూర్వమహాయోధుల యుద్ధసంఘటనములు నందు చిత్రములై యుండును.

కృష్ణ : ఏమి? పూర్వమహాయోధులా! వ్రేలుమడిచి [illegible] చెప్పుము ?

భటు : (వ్రేలుమడిచి) ఒకరు శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు. రెండు, [illegible] రాయలవారు, మూడు రామరాజులవారు, నాలుగు విశ్వనాథనాయకుడు.

కృష్ణ : విశ్వనాథనాయకుని యుద్ధమునుగలదా? అయిన మనమొక్క మారా ఆయుధాగారమును చూచెదము. ఈలోగాననే ఇప్పుడే ముస్తైదు చెప్పుటకు కబురంపుము.

భటు : [illegible] పరి[illegible]! [illegible] [illegible]ముగించినమా? [illegible]

కృష్ణ : (గంభీరముగా) ఇది మాయాజ్ఞ; మాచిత్త [illegible].

భటు : చిత్తము మహాప్రభూ!

కృష్ణ : అట్లయిన జవనాశ్వములు పూంచిన శకటమును రావింపుము.

భటు : చిత్తము. ఏలినవారి యాజ్ఞ.

ఇట్లు రాజుగారు భటునితో సంభాషించుచుండగా ముస్తఫీ యిప్పుడే యచ్చటికి వచ్చెను. కృష్ణస్వామి యీతని గాంచినంతనే సంతోషమును దెచ్చికొనుచు, "బావగారు! మంచి సమయమునకే వచ్చినారు, దీర్ఘాయుష్యమస్తు" అని పలుకరించెను.

ముస్తఫీ:— ఇప్పటివరకు నేనీసమయమున నెచ్చోటి కడకును బోయియుండలేదు. కాని యేమిటికథ?

కృష్ణ: ఏమియును లేదు. మనమాయుధాగారమును జూడవలయును. అప్రయత్న సంగ్రహములో మేము పోవుచుండగనే మీరువచ్చిరి.

ముస్తఫీ:— (ఆశ్చర్యపడి) ఆయుధాగారమా! దానిలో మీకేమి పని?

కృష్ణ:— అందున్న యాయుధములను మేము పరీక్షింపఁ దలంచినాము. ఏమి సేవక చంద్రమా!

సేవ:— చిత్తము మహాప్రభూ!

ముస్తఫీ:— అవి సాధారణములగు నాయుధములు.

కృష్ణ:— మనము మాత్రము సామాన్యులము కామా?

ముస్తఫీ:— కావచ్చును కాని వారి బలపరాక్రమము లతిలోక సామాన్యములు.

కృష్ణ:— మా బలపరాక్రమము లతిలోక మహాలోక సామాన్యములు సేవక చంద్రమా! మనమిప్పుడే గావించిన మహాయుద్ధమును గూర్చి వీరప్పగారి కుపన్యసింపుము?

ముక్తే:— ([illegible]) ఏమది? [illegible]గారిప్పు [illegible] కొలువుదీరెదరు!

[illegible]:— [illegible] ! [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible].

ముక్తే:— ([illegible]) [illegible]?

కృష్ణ:— [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] సేన [illegible] [illegible] [illegible].

ముక్తే:— ([illegible]) [illegible] !

కృష్ణ:— [illegible].

సీత:— [illegible].

మున్నూను [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] కృష్ణ[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] రఘునాథ [illegible] [illegible] [illegible] కృష్ణ [illegible] [illegible] చెప్పుచున్నది. [illegible] [illegible] మున్నూను నాయుధాగారమును [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ముందు [illegible] [illegible] [illegible]. అందమైనరాధా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] బడి యున్నవి. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సింహముండెను.

సేన: ఈ సునిశిత దీర్ఘ కరవాలమును శ్రీకృష్ణదేవ రాయలవారాహవరంగమున నుపయోగించెడివారు. ఈ ఖడ్గ మును చేతఁబూని వారు తురంగమము నధిరోహించినచో నాయన నెదుర్కొనఁ ద్రినేత్రునకుఁగూడ నలవికాకుండెడిదఁట వారు ఖడ్గపాణులైనచో నకులుఁడు కత్తి పట్టినట్లే.

ముత్తు. పీ: వారు నిస్సందేహముగ నింతటిపరాక్రమము గలవారే. కావుననే విశ్వనాథనాయనింగారి బలపరాక్రమముల దృటిలో గ్రహింపఁగలిగిరి.

సేన: ఈ భల్లమును రామరాయలవారుపయోగించెడి వారఁట. ఈనాడు దీనినొంటిగా, అన్యసాహాయ్యనిరపేక్షముగా నెత్తగల వారే లేరు.

ముత్తు పీ: ఆనాటి బలము లేదా? ఈనాటి బలము లేదా? రెండిటికిని హస్తిమశకాంతరము కలదు.

కృష్ణ: ఎవ్వరు నెత్తలేరా? అయినచో వారుమాత్రము దీని నెల్లెత్తగలిగిరి. ఎత్తినను నెట్లుపయోగింప గలిగిరి? మేము నీమాటల నమ్మజాలము.

ముత్తు. పీ: నమ్మినను నమ్మకపోయినను, వీని నెత్తుట మాత్రము పెద్ద బండిసున్నయే.

కృష్ణ: హు! వీరప్పనాయనిగారి బలమింతేనా? ఏమో అనుకొంటిని? చూడుడు నాబాహుబలము ఈ యాయుధముల నవలీల గ్రహించి, గిరగిర త్రిప్పెదను.

ముత్తు. పి: బావగారూ! సాహసము వలదు. వీనితోడి సంయోగము పాములతోడి చెలగాటము.

కృష్ణ: చూచెదగాక! క్షణకాల మోపిక పట్టుడు.

ముత్తు పీరప్పకు తన బలము తెలియును. కావుననే యాయాయుధముల జోలికిబోలేదు. కృష్ణభూపతి ముందిడుగు వైచి, రామరాయుల భల్లమును గ్రహింపఁబోయినాఁడు. తాళ ప్రమాణమగు నాభల్లమును గదలింపబోగా హస్తమించుక జారినది. ఆయూఁపున కాగలేక యాతఁడు క్రిందపడినాఁడు, ఆయుధమాతనిపైఁబడినది. పాపము రాజుగారుక్కిరి బిక్కిరి యగుచుండిరి. క్షణకాల మూరకున్నచో నాయన పరలోకము నాశ్రయింపవలసినవాఁడే, కాని భటుఁడు త్వరితగతి నేతెంచి, వీర పనాయని సాహాయ్యముతో నమ్మహాభల్లమునుదీసి యథాస్థానమున నుంచినాఁడు. కాని భూపతి యుద్దాని నవమానకరముగ భావించినాఁడు. మన్ననలుపకృతిని నవమానపకృతిగానే భావింతురుకదా! అంతనే కృష్ణభూపతి కాయుధముల వలని వ్యామోహము తీరినది. వెంటనె ముగ్గురు నీవలికి వచ్చిరి. కావలి వాఁడు మాత్రమందేయుండి వారొకించుక దూరమేగినంతనే యొక్క నవ్వునవ్వి హేళన పూర్వకముగా నిట్లు పలికినాఁడు. "ఏమిరాజులు! శస్త్రమును బట్టజాలని చవటరాజులు. రాజనగా రఘునాథుఁడొక్కఁడే. మొన్ననీ భల్లము నవలీల గాఁద్రిప్పినాఁడు."

ఏడవ ప్రకరణము.

రాత్రి మహాంధకారము మూత్రిమి గతించినవి. సంకుసు సుమమా ంతరిక్షములో జనపారయుఁ దాపమూడు సనే యున్నది. ఆరాత్రి చూడక వరచి చీకటులు గిరిగహ్వరములు దాగినవి. సాంద్రారణ్యములలో సంచరించుచున్నవి. ఆయా రాజకోటలు కాఁచియున్నట్టి నిబిడారణ్యము తంజావూరు రాష్ట్రమునను కలదు.

అందున్న మహారణ్యములు కొన్ని భయంకరములు. కొన్ని స్వీయశాఖాగ్రమిళిత దిగంతరాళములు. కొన్ని నిబిడ నీరంధ్రజలధరమాలికాగర్భములు. కొన్ని సహస్ర ఫణాంచల మండిత మహాభుజంగవిలయములు. కొన్ని మహోన్నత కుసుమగుచ్ఛ సముపేతములు. కొన్ని కేతకీ కంటకమయములు. అచ్చట [illegible] చేసినందున [illegible] సంచరింతురు. మఱియు నిబిడ భయంకరములగు నడవులను హింసాపశువులను నావాసభూములను [illegible] గాఢాంధకారముగ నంధకారమగ నెవ్వరును సంచరింపరు.

అట్టి భయంకరారణ్యమున నారాత్రి సమయమున, నొంటరిగ నొక యశ్వికుఁడు పయనము సేయుచుండెను. కంటక శిలావృతమును, నిమ్నోన్నతమునగు నయ్యరణ్య ప్రదేశమున నాతఁడు బహుకష్టముతోఁ దన యశ్వరాజమును నడిపించుకొనుచుండెను. అందందు మార్గము నష్టించుచున్న తను

లతాసంతానముల ఖండించుకొనుచు దనయొడిలో నిద్దురపోవుచున్న యొకబాలుని రక్షించుకొనుచు, నాతఁడు మెల్లఁగా బోవుచుండెను. కాని మన యాశ్వికుని పయనమున కంతరాయములు కలుగకపోలేదు. అనతిదూరమునందే యొక వ్యాఘ్రము ఘాండ్రించి భయంకరముగ నరచుచు వానిపైకేతెంచుచుండెను. అశ్వికుఁడు చలింపలేదు. వాఁడిభల్లము గైకొని చేతికొలది విసరెను. వ్యాఘ్రము పెనుబొబ్బలిడుచు నేలఁగూలెను. ఆ బెబ్బులి యురవులకు బాలుఁడు మేల్కాంచెను. మరల మన యాశ్వికుఁడు పయనము సాగించుచుండెను. అప్పటికప్పుడే చంద్రుఁడస్తగిరి మాటున కేగెను. కాలాంజనములందిద్దినట్లు జగమంతయుఁ జిక్కని చీకటి గ్రమ్మెను. అప్పుడిరువంకల గొండలుగల యొక యిరుకు త్రోవనుబట్టి యమ్మహాపురుషుఁ డేగుచుండెను. దగ్గరనే యెక్కడనో సవ్వడి వినవచ్చెను. అశ్వము కాఁదె చెవులు రిక్కించి నిలిచి, ముందడుగు వేయలేదు. మనవీరుఁడు నలువంకలఁ బరిశీలించినాఁడు. ఎందును నేమియుఁ గానరాలేదు. మరల నశ్వమునదాయించినాఁడు. తురగమొకటి రెండడుగులు ముందునకు వేసినది. మరల నేదో యీల వినవచ్చినది. మనవీరుని ముఖమండలమున నరుణకాంతులు గోచరించినవి. వలపలచేయి, మొలపై వ్రేలాడుచున్న భీకర కరవాలమును స్పృశించినది. ఆతఁడా కొండలవైపొకసారి తన నిశితవీక్షణములఁ బరపినాఁడు. ఆతని యూహ సత్యమేయైనది. నడగొండలవంటి మనుష్యులు బిరబిర నాతనివంకకే యేతెంచుచుండిరి. వారిచేతులలో మృత్యుజిహ్వాకరాళములగు భయంకర ఖడ్గములు తళతళ మెరయు

చుండెను. కాఱునల్లుపుగల సేనులలో, కొంపండ్లలో మిడి గ్రుడ్లలో, జుంజురు వెండ్రుకలలో, వారత్యంత భీకరదర్శనులై యుండిరి. క్షణకాలములో వారందరు నట్టహాసములు గావించుచు, నమ్మహావీరునిఁ జుట్టుముట్టిరి. మనయోధుఁ డిసుమంతయు జలింపలేదు, ఒక్క సింహగర్జనము గావించి యొఱనున్న ఖడ్గరాజము నీవలకు ఛర్రుమని లాగినాఁడు. మఱుక్షణముననే, ఖణిల్లు ఖణిల్లుమను శబ్దము లమ్మహారణ్య మందంతటఁ బ్రతిధ్వను లీనుచున్నవి. యశ్వరాజమును రణరంగ విహారమున నారితేరినది. జంకుగొంకులు లేక తన్ను జుట్టుముట్టిన వారిపై కురుకుచున్నది. కఠోరఖురపుట ప్రహారములచేఁ గొందర నలయించుచున్నది. కొందరఁ జంపుచున్నది. ఇఁక మనయోధుని విశృంఖల వీరవిహారమును వర్ణింప వాగ్వ్యాసూటికైన నలవి కాదు. మొదటి యురుకుననే ముప్వురు ఘాతుకులాతని కత్తికి బలియైరి. ఆ ఖడ్గచాలన నైపుణ్య మనుపమానము. ఆ ధైర్యసాహసము లప్రతిమానములు; ఆ రణరంగ విహారకౌశల మతిలోక సామాన్యము. కొందరి మస్తిష్కములు త్రాటిపుచ్చెలవలె నెగురవేసినాఁడు. కొందరికాలు సేతులు ఖండించి కబంధులఁ గావించినాఁడు. కొందరి యురస్థలమును ద్రిచ్చి చిందరవందర గావించినాఁడు. కొందరి కంఠనాళములఁ దెగగోసినాఁడు. గొందరి బలితంపుఁ బోటులచే రుధిర ధారాసిక్త సర్వాంగులఁ గావించినాఁడు. బాలుఁడు మాత్ర మూరకుండెనా ? సింహకిశోరమువలె విజృంభించి యనేకుల మడియించినాఁడు. కాని యేమిప్రయోజనము? ఘాతుకులు తండోపతండములుగ నేలయీనినట్లు వచ్చిపడు

చున్నారు. నిశితాయుధములచే యోధుని నొంచుచున్నారు. వికటాట్టహాసములతో విజృంభించుచున్నారు.

ఇట్లాయుద్ధ మెంతకాలము నడిచెనో మేము సరిగా చెప్పజాలము. యోధుని శరీరమంతయు రక్తసిక్తమైనది. నిరంతర ధారాపాతముగా రుధిరము స్రవించుచున్నది. బాలునకును నచ్చటచ్చట చిన్నచిన్న దెబ్బలు తగిలినవి. ఆతని యుడుపులును రక్తసిక్తములైనవి. క్రమక్రమముగా మహావీరుని బలము క్షీణించుచున్నది. కాని యాతఁడు ఖడ్గచాలనమును గావించుచునే యున్నాఁడు. ఇంతలో దూరమునుండి "వచ్చుచున్నాము. భయము వలదు." అను కేకలు వినవచ్చినవి. క్షణకాలములోనే యిద్దరాశ్వికులు నిశితకృపాణపాణులై యాహవరంగమునఁ బ్రవేశించి, సోకుమూకలవలె చెలరేగుచున్న యాఘాతుకులఁ జించి చెండాడ దొడగిరి. ఎప్పుడు వారి ఖడ్గము లెవ్వరిపైయింబడునో పాపమా చోరులకు తెలియరాకుండెను. కొందరు పలాయన మంత్రము గావింప యత్నించిరి. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఆ బాలవీరు లిద్దరు నిరువంకలఁ గాచి సంహారముఁ గావించుచుండిరి. మన యోధుఁడును శక్తి వంచన లేకుండ సంహారకాండమును సాగించుచునే యున్నాఁడు.

అరుణోదయ మగుచున్నది. శత్రువులందరు నిశ్శేషముగా మడసిరి. బాలవీరు లిద్దరును దమకృపాణముల నొరలో నిడిరి. మన యోధున కించుక విశ్రాంతి చేకూరినది. ఆతఁడు తన యెట్టయెదుట ధవళాశ్వముల నధిరోహించియున్న బాలవీరులఁ జూచినాఁడు. వారును వినయవినమిత శిరస్కులై యమ్మహావీరు

నకు నమస్కరించిరి. మన యోధునకు వారిని చూచినంతనే, యపరిమితమగు వాత్సల్యము గలిగినది. ఆశ్చర్యము గలిగినది. గౌరవముగలిగినది; ఆతఁడు వారి నాశీర్వదించినాఁడు. కాని వారెవ్వరో యాతనికి గుర్తువచ్చినదికాదు. ఎవ్వరైననేమి ? తన్ను మహాపదనుండి రక్షించినారు. సంభావ్యులు.

యోధు :- అయాచితముగ మాకిట్లు మహోపకృతి గావించిన మిమ్మెట్లు సంభావింపవలయునో నాకు తెలియకున్నది. నన్ని విపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరింప నేతెంచిన శ్రీరామలక్ష్మణులుగా మిమ్ము నేను భావించుచున్నాను.

బాలవీరులు :- జగదేక వీరులగు యాచమనాయునింగారి ప్రశంసకు పాత్రులమగుట మాకు నిజముగా గర్వకారణమేకాని మేము మీకు గావించిన యుపకృతి యేమియును లేదు. నిరంతర ధర్మరక్షణ పరాయణులగు తాము మమ్మాశీర్వదించుటయే యుక్తమగు సన్మానము.

యాచ :- (ఆశ్చర్యచకితుఁడై) మీ మాటలనుబట్టి చూచినచో, మీకు నేను కేవల మపరిచితుఁడను గానని తేలుచున్నది. కాని యెంతయోచించినను మిమ్ము నే నెచ్చటఁ జూచితినో జ్ఞప్తికి రానున్నది,

బాల వీ :- మహాశయా! దశదిశా విశ్రాంత యశస్సాంద్రులగు యాచమనాయనింగారినే యెఱుంగనీ మూర్ఖులుందురా ? మీరు మమ్మెఱుఁగరు. మాకు మాత్రము మీరు సుపరిచితులే.

[illegible]:— [illegible]నులను [illegible] గోరంత [illegible] కొంచెము [illegible] మయమునందున్నారు. మీరు నిజముగా సత్పురుషులు. ఈ ప్రపంచమున [illegible] మాయా[illegible] చేయుచున్నారు. [illegible] నాకు [illegible] [illegible] నా [illegible] [illegible] మీ [illegible] నా [illegible]. నా [illegible] [illegible] వసించునదియును.

బాల ప్రీ:— [illegible] పోయివచ్చెదను. [illegible] మహానీయులు మనుష్య[illegible] [illegible] భాష్యమా. మీ మొల్లవేళల మీ [illegible]. [illegible] యిప్పుడు మేము కొంత లోకకార్యమును సాధింపవలసియున్నది. కొలది దినములలోనే, తిరిగివచ్చెదము. అప్పటికు [illegible] చేయించి, తమ దర్శనభాగ్యము [illegible] [illegible] [illegible] వారలము [illegible]. వారి [illegible]. మాకు [illegible].

యోగా ద:— ఏమి? [illegible] ఇది [illegible] కలదా; అయినప్పటికి [illegible]. ఇప్పుడే వచ్చెదము కదా!

బాల. ప్రీ:— తప్పక; మహాత్ములారా! మా [illegible] యిచ్చెదరా! పోయి వచ్చెదము.

యాచ:— మంచిది; పోయిరండు. ఆఁ! మఱచినాను, రఘునాథుఁడు మీకు సుపరిచితుఁడే యంటిరి. ఆతనికి మీరంపు సందేశార్థము తెల్పియైనఁగలవా?

బాల, వీ:— ఒకటి రెండుకలవు. చోళగుని యాశ్రమమున, తత్కృతాతిథ్యమును స్వీకరింపవలదని రఘునాథరాయలవారి నెవ్వరు నిరోధించిరో, వారాతని కీనాఁడు తమధన్య వాదములు సమర్పించుకొను చున్నారని, రాయలవారి కెఱింగింపుఁడు.

యాచ: చోళగుని యాశ్రమమా! అందులకు రఘునాథుఁడేల పోయెను.

బాల. వీ: అదియొక చిత్రగాథ, దాని యానుపానులు వారికే తెలియును.

యాచ:— సరే; అట్లే చెప్పెదను. మీరింక పోయిరండు.

అప్పటికే బాలభానుఁడుదయగిరి శిఖరముపై నధిరోహించినాఁడు. చిగురు పసిండికాంతుల నీనుచు నాతని కిరణజాలము బ్రహ్మాండమంతయు నాక్రమించినవి. ఆ తేజఃపుంజమా కారడవిని గూడఁజీల్చుకొని లోనికి పోయినది. అప్పుడు యాచమ నాయనింగారికి, బాలవీరుల ముఖమండలములు విస్పష్టముగాఁ గోచరించినవి. ఆప్రభాతారుణకాంతులలో నయ్యవి స్ఫురదరవింద ప్రభా భాసురములై, నిరంతర లక్ష్మీనివాసస్థానములై యొప్పారినవి. కాని యందలి కోమలత్వమే యాతని కచ్చెరువు గొల్పినది. ఆయన నలువంకలఁగలయఁజూచెను. మడువులు గట్టిన రుధిరముతో, ఛిన్నభిన్నములై యున్న

మనుష్య [illegible], [illegible] [illegible]
సంకేతల [illegible] [illegible] [illegible]
సం[illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] గాయ
ము[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. ఉం[illegible] " [illegible]? [illegible]
[illegible]? [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]
యుండెడి. [illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]. కన్నులు [illegible]
నల్యాంకల[illegible] [illegible].

యా:- రామరాయా! విశేషమేమైన గలదా?

రా:- ఎక్కడో ఘోషాంకితములైన మేళములు వినవచ్చుచున్నవి. అదిగో! గుఱ్ఱపుడెక్కల చప్పుడు.

ఘుమఘుమను ధ్వనులెగసి వి. ది. పోను. నగరమునకు వచ్చుచున్న తూర్యధ్వనులచే నగరమంతయు నిండెను. అచ్యుతనాయనింగారి ముఖారవిందము మిక్కిలి ప్రకాశించెను. "నిజమే, నీవు చెప్పినది నిజమే. నా రఘునాథుడు వచ్చెను". అని గాఢముగ గంభీరముగ నాయనింగారు, ఘంటాపథము నగర ద్వారము కనుచుయున్న తన నేత్రములపై చేయుంచెను. ఒకటి రెండు ఘడియలు మాత్రమే గడిచినవి. యాచమనాయనింగారి ముఖమున హాస్యగా సుప్రసన్నతా రేఖలు గోచరించినవి.

యాచ:- (గాలినిచూచి) వారు దుందుభిధ్వనులు కావు.

చా:- మరేమి?

యాచ:- కర్ణాటసామ్రాజ్య ప్రతిష్ఠాపన పరతంత్రుడు రఘునాథుడు (ఉత్సాహముతో) అదిగో తంజావూరి సత్రాణము.

కోటలోపల వారు రఘునాథుని సేనలను సమీపించిరి. రఘునాథరాయలు మహోత్సాహముతో వారికడకే తెంచి, యాచమనాయనింగారికి నమస్కరించినాడు. ఆయన యానందతుందిల హృదయుడై, రఘునాథుని కౌగిలించుకొనినాడు. ఇదివరకే యాచమనాయనింగారు నడచిన సకల వృత్తాంతమును నివేదించుకొనుచు నొక యాంతరంగిక లేఖను అచ్యుతనాయనింగారికి పంపుకొనియున్నాడు. అందు తాము

కొలది రోజులలోనే రామరాయలుకూడ తంజాపురికి వచ్చి యున్న విషయమును నివేదించి, ధర్మసంరక్షణ తత్పరులగు తంజాపుర ప్రభువులు, కర్ణాట సామ్రాజ్యమునకు సంబంధించిన యీ కష్టసమయములో, ధర్మపక్షమునకే చేయూతనిచ్చి ధర్మమునే సముద్ధరింతురని నమ్ముచున్నాను" అనికూడ వ్రాసినారు. అచ్యుతనాయనింగారు గోవిందదీక్షితులవారితో సంప్రదించిరి. గోవిందదీక్షితులవారును, "తత్ క్షణమే రఘునాథుని సైన్యముతో బంపవలయును. యాచమనాయనింగారు మహాయోగులయి యిట్టిసమయమున నొంటిగా బ్రయాణము సేయుట ప్రమాదకరము" అని యచ్యుతనాయనింగారిని హెచ్చరించుటయే కాక స్వయముగా రఘునాథుని గూడఁ గార్యోన్ముఖునిగావించిరి. వెంటనే కొంత సైన్యము వెంటరా రఘునాథరాయలు బయలుదేరెను. కాని వారికి యాచమనాయనింగారి లేఖ యందుటకే కొంతకాల విలంబనమైనది. కావుననే వారెంత త్వరితగతిం బయనము సాగించినను, సకాలములో యాచమనాయనింగారిని కలిసికొనలేకపోయిరి. రఘునాథునిజూచినంతనే రామరాయలు శోకవేగమునఁ గన్నులనీరు నించినాఁడు. రఘునాథుఁడును వానినూరడించి, యుచితరీతి గౌరవించినాఁడు. మహోత్సాహభరితులైయుండినను, తిరుగుముఖమైరి. మధ్యమార్గమున యాచమనాయనింగారు రఘునాథునిట్లు ప్రశ్నించిరి.

యాచ:- నాయనా! రఘునాథా! నీవెన్నఁడైనను చోళ
గుని జూచితివా?

రఘు (విస్మయవిస్ఫారితనయనుఁడై):- లేదు, ఏమట్లు ప్రశ్నించుచున్నారు?

యాచ:- పోనిమ్మెప్పుడైన నొక యాత్రమమునకుఁ బోయితివా?

రఘు:- (ఇంచుక యోజించి) ఈమధ్యనే చిత్ఘనానందులను నొక యోగి యాశ్రమమునకు బోయితిని.

యాచ:- ఓహో! ఆతడు నీకెవ్వియైన ఫలమూలాదు లొసంగినాఁడా?

రఘు:- (ఇంచుక చకితుఁడై) ఔను. ఆతఁడు తన యాతిధ్యమును స్వీకరింపుడని బహునిర్బంధించినాఁడు.

యాచ:- అప్పుడేమి జరిగినది. దాచక చెప్పుము.

రఘు:- (ఇంచుక జంకుచు) అప్పుడు అనగా నాయాతిధ్యమును స్వీకరించుటయా? మానుటయా? అను ధర్మవిచికిత్సలో నేనుగొట్టుకొనుచుండు సమయమున నొక స్త్రీ మూర్తి నన్నాయాతిధ్యమును స్వీకరింపకుఁడని నిరోధించినది.

యాచ:- (చకితుఁడై) స్త్రీయా? బాగుగ జ్ఞప్తియందున్నదా? పురుషుఁడు కాఁడా?

రఘు:- కాదు. నాకు బాగుగా జ్ఞప్తియందున్నది. ఎందున్నను నెట్టివేషాంతరమును గైకొన్నను నేనామె నానవాలుపట్టగలనను నమ్మకము నాకుఁగలదు.

యాద:- నీవొక ఘంటక్రితమే వచ్చియుండినచో, నొక విచిత్రసంఘటనమును జూచియుండెడివాఁడవు.

రఘు:- (కుతుకముతో) ఏమది?

యాద:- ఇమ్మహారణ్యమున మాకు ఘాతుకులతో సమరము సంభవించినది. మేమిద్దరమే. వారు వందలకొలఁది గలరు. మేమును శక్తివంచన లేకుండ యుద్ధము గావించితిమి. కాని యిసుమంతయుఁ బ్రయోజనము లేదాయెను. ఇంతలో నెవ్వరో యిద్దరు బాలయోధులచ్చటికి శ్వేతాశ్వముల నధిరోహించివచ్చి యామూకల వధియించి, మాకమూల్యసాహాయ్యము గావించిరి. వారిని నేనెచ్చటను జూచినట్లు గుర్తు లేదు. కాని వారికి నేను చిరపరిచితుఁడనేయట. ఇంతకంటె చిత్రమేమనఁగా, వెడలి పోవుచు వారు నీకు తమ ధన్యవాదముల నర్పించిరి.

రఘు:- (విస్మయముతో) నాకా?

యాద:- ఔను. వారు నీకును జిరపరిచితులే యట. మరి[illegible]గుని మాత్రిమమున నాతిథ్యము స్వీకరింపఁ బోవుచో, రఘునాథరాయల నెవ్వరు నిరోధించిరో, వారు తమ ధన్యవాదముల నర్పించుచున్నారని రఘునాథరాయల వారికి మా మాటగా మనవి సేయుడు, అనికూడఁ జెప్పిరి.

రఘు:- ఏమో? అంతయుఁ గథవలెనున్నది. వీరుఁ జూడ పురుషులు. మరియు నిద్దరు. నన్ను నిరోధించిన వ్యక్తి స్త్రీ. మరియు నొక్కర్తుక. — సరే దానికేమిలెండు? కాని

మధ్యేమార్గమున మిమ్ము ఘాతుకులడ్డగించిరా? ఎంత ప్రమాదము! మీ లేఖ మాకు సకాలమున కందినది కాదు. లేకున్న నిట్టి యత్యాచారమున కవకాశమే యుండెడిది కాదు. నేను మీ యుడుపులనుబట్టి యించుక యనుమానించియు, మొట్టమొదటే యట్టి ప్రసంగమును గావించుటంత సంభావ్యముగనుండదేమో అని తత్ప్రసక్తమునందే విరమించుకొంటిని.

యాచ :- మా యుడుపుల నిప్పుడు మార్చినాము. సమరావసరమున ధరించిన యుడుపులివి కావే కావు. అవియే చూచినచో, నీకట్టి సందేహమే కలుగకయుండెడిది. పిమ్మట వారనేక విషయములను గూర్చి ప్రసంగించుకొనుచుఁ బయనము సాగించిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

రామరాయలను తంజాపురముఁ జేర్చుటతో యాచమనాయనింగారి పని ముగియలేదు. విశ్రాంతిఁ దీసికొనుటకైన వారాయూర నాగలేదు. వెంటనే బయలుదేరి యుత్తరాంధ్రమున కేగి యందున్న మన్నీలకుఁ బరిస్థితులన్నియు నెఱుకపడఁ జేసి వారినందరిని సమరోన్ముఖుల గావించిరి. వారందరు నింతకు ముందే శ్రీరంగరాయలవంక కించుక మొగ్గియుండిరి. కాని తగిన నాయకుఁడు లేక యింతవరకు మూకీభావము వహించి యుండిరి. ఇప్పుడు ‘ రఘునాథరాయలు ’ ‘ అహమస్మి ’ అని ముందుకువచ్చి, రామరాయల పక్ష మవలంబించియుండుటచే వీరందరు శంకాతంకములు వీడి, రామరాయలకు సాహాయ్య

నొనరింప నంగీకరించిరి. కొందరు తప్పులు గలరు. వారు యాచమనాయనింగారి, వారైశ్వర్యమునకును రాజ్యతంత్రజ్ఞతకును లొంగిపోయిరి. రఘునాథుఁడు వీరందరికంటె వయసునఁ జిన్నవాఁడయ్యు, విద్యాబుద్ధులందధికుఁడే. మరియుఁ దన వినయసంపదచేతను బలపరాక్రమాతిశయము చేతను, నైతికదీక్ష చేతను వీరందరికి నింతకుముందే ప్రీతిపాత్రుఁడై యున్నాఁడు. కావున నాతని ప్రాపుక్రింద నేమి పనిచేయుటయా? యని మన్నీలు నౌనుషపడలేదు సరికదా పరమోత్సాహ భరితులై తమ సమ్మతినే యెఱుకసేసిరి. ఏమైననేమి? రామరాయలకు మంచి రోజులు వచ్చినవి. మాటయిచ్చినంతనే రాజులందరు, సైన్యములు కూర్చుకొని తంజాపురమున కేతెంచిరి. సైనికుల యట్టహాసార్భటుల చేతను: హయ హేషలచేతను, గజ ఘీంకృతుల చేతను, తంజాపురము మార్మ్రోగుచుండెను. అంతట అచ్యుతరాయలవారి రక్షణకై యాచమనాయనింగారిని నియోగించి మహామంత్రులపై రాజ్యభారముంచి రాయలు బయలుదేరెను. ప్రయాణభేరి మ్రోగినది. పారావారమువలె భయవిస్తృతమై యున్న సైన్యసమూహమంతయు నొక్కమారు చలించినది. రఘునాథరాయల కప్పుడు కావింపవలసిన మహాకార్యములు మూఁడు కలవు. ఒకటి చోళగ సంహారము, రెండు సింహళేంద్రుని జాడలగన్గొని బుడతకీచుల నోడించి యాతని రాజ్యము నాతని కప్పగించుట. మూఁడు కర్ణాట సింహాసనముపై రామరాయలను నిలుపుట. దిగ్విజయ యాత్రామిషంబున నీ మూఁడుకార్యములును నిర్వహింపవలెనని యాతని యాశయము.

తొలుదొల్త పాదచారులగు సైనికులు నడచుచుండిరి. తరువాత నశ్వదళమును దానివెనుక గజఘటలు నుండెను. విజయగరుడాద్రియను పట్టపేన్గునధిరోహించి రఘునాథరాయలు బయలుదేరెను. రామభద్రగజాధిరాజంబుపై రామరాయలు సుఖోపవిష్టుఁడై యుండెను. పురుషోత్తమయ్య నరసప్పయను మహావీరులు మత్తదంతావళము నధిరోహించి ఒకవంక సైనికులను హెచ్చరించుచుండిరి. అప్పైప్ప, అళగప్ప యనువారలు, మదగజముల నధిరోహించి విజయగరుడాద్రికిరువంకల నంగరక్షకులుగా నమరియుండిరి. రాజులు, మన్నీలు, రౌతులు, దొరలు తమతమ తేజీలపైనెక్కి, ధీరులై కొల్చి వచ్చుచుండిరి. కోనేటి కొండ్రాజుగారు, కట్ట రంగపరాజుగారు, కస్తురిరాజుగారు, మిట్టిపాళెంపు సంపెట నాగరాజుగారు, రామరాజుగారు, ఔకు రఘునాథరాజుగారు, మామ ఓబళరాజుగారు, మనుబ్రోలు రాజుగారు, నందేల చింత్రాజుగారు, నారపరాజుగారు కందన వోతరాజుగారు, గడి తిమ్మరాజుగారు, మొదలుగాగల మన్నీలు, తమతమ సైన్యములు వెంటరా నిరుపార్శ్వముల గాచియుండిరి. కోనేటి కొండ్రాజు పరాజయమెరుగని పౌరుషశాలి. కదనరంగమునఁ గాలుకదుపని మేటివీరుఁడు. రంగపరాజు రణరంగ కళాకోవిదుఁడు. ఎదిరిబలముల చెదరగొట్టి, గగ్గోలు గావించి, కసిమసంగగల కడిందివీరుఁడు. కస్తురిరాజు నిస్తుల పరాక్రమశాలి, పగతురపాలిటి ప్రళయకాల రుద్రావతారము. నాగరాజు నవ్యాయుధ మర్మజ్ఞుడు, గురితప్పకుండ తుపాకిపేల్చి యరివీర కంఠలుంఠనము గావించుటయందగ్రగణ్యుఁడు. రామ

రాజాను రఘునాథరాజాను సాముగరిడీలలో నారితేరినవారు. సాహసైకధనులు. ఓబళరాజు గారోటమి యెఱుంగని పోటు మానిసి. మనుబోలు రాజుగారు కనకదవదహన సదృశులు. సండేల చిత్రరాజు ఖండనభీముడే, బొకుపట్టున నాతని పేరు సెప్పి యింకొకరి పేరు చెప్పవలయును. కందనోలరాజు మందునకైన విరికి కండలేని బిరుదు మగడు. గడి తిమ్మరాజు గండపెండారము ధరించిన వీరుఁడు. శత్రుసేనల బీభత్సము గావించుటలో సవ్యసాచి కెనవచ్చువాఁడు. వీరేకాక, కాలువ రాజులును, కడప రాజులును, పాళెమ రాజులును, పంటరాజులును, కైజీతంపు దొరలును, జూపల్లివారును, దేసటిరెడ్ల తెగలును, మండువ వారును, కంబము కొండవీటి కొండపల్లి రెడ్లును జవనాశ్వముల నధిరోహించి, వీరోచితమగు వింతకైవితో నగరిభాగము నలంకరించి యుండిరి. మరియు మామ మూర్తెప్పగారు, కుమార రంగయ్యగారు, పామినాయనివారు, బలుమూరివారు, దృఢతరతనుత్రాణముల ధరించి, యాశీవిషోపమంబులగు కరవాలముల గేలఁగీలించి యశ్వదళమును నడిపించుచుండిరి.

ఇట్లతి భీషణంబైన సైన్యముతో రఘునాథరాయలు, నలసంవత్సరాషాఢ శుద్ధ పంచమీ దివసమున, దిగ్విజయ యాత్రఁ గావింప నారంభించెను. సైన్యము నిద్రాహారములు మాని నిరంతర ప్రయాణములు సాగించుచుండెను. ఇట్లతి త్వరిత గతిఁ బయనము సేయుటలో రఘునాథునకొక ప్రయోజనము గలదు. బుడతకీచుల సైన్యము ద్విధావిభజింపఁ బడియున్నది. అందొకటి దేవికోటను రక్షించుచున్నది. ఇంకొకటి జాఫ్నా

కోటనుగాపాడుచున్నది. పాండ్య తుంజీరాధిపతుల సైన్యములును జగ్గరాజు సైన్యము నేకమై చంద్రగిరియందున్నవి. ఈ మూడు స్థలముల యందున్న సైన్యములు నొక్కచో కలిసినయెడల, శత్రువు లజయ్యులగుదురు. కావున వారు కలియకుండగనే, ఎచ్చటివారి నచ్చటనే యోడించుట సుకరమని రఘునాథుని యూహ. అందులకే సైన్యములు హుటాహుటిఁ బయనము సాగించినవి. క్రమక్రమముగా వారు కావేరీ సాగర సంగమ ప్రవేశమును చేరిరి. ఉత్తుంగ తరంగ సంఘములతో సముద్రము మహాభయంకరముగ నుండెను. కాని, రఘునాథరాయలకు ఇట్టి ఆటంకములొక లెక్కలోనివి కావు. ఆతడు వెనుకంజ వేయలేదు. నిశితబుద్ధియగుటచే నాతనికి నదుపాయమొక్కటి యప్పుడే స్ఫురించినది. పడవల వంతెనకట్టి సముద్రతరణము గావించుట సుకరమని యాతడూహించినాడు; ఆ యూహయే ప్రశస్తమని పలుగురు నామోదించిరి. వెంటనే పడవలు సిద్ధమైనవి. సైనికులందరు సముద్రతరణము గావించిరి. రఘునాథరాయలు మాత్రము తన పట్టపేన్గునెక్కియే సముద్రమును దాటినాడు. మధ్యేమార్గమున వీరి కంతరాయము గల్పింప చోళగుడు యత్నించినాడు. కాని రాయల సైన్యధాటికి, ఆ దుండగీండ్రు నిలువలేకపోయిరి. క్రమక్రమముగా సేనలన్నియు, చోళగుడున్న దీవిని సమీపించినవి. అచట పోర్చుగీసువారు కొన్ని ఫిరంగుల నమర్చియుండిరి. రఘునాథుని సైన్యము నతిదూరమున నుండగనే ఆయంత్రములు అగ్నిగోళముల జిమ్మసాగినవి. పిడుగులవలె బెడిదమ్ములైన ఆగోళముల ధాటికాగలేక రఘునాథుని సైన్యములో

కొందరు మరణించిరి. కాని రాయలు మిక్కుటమగు ప్రోత్సాహము నొసంగి చెదరిన సైన్యముల కుదురు పరచుకొని మహావేగముతో నాప్రదేశము నధిగమించినాడు. మరియు గొన్ని ఫిరంగులను గూడ గైవశము జేసికొన్నాడు. కోటవెలుపలనున్న చోళగుని సైన్యమంతయు నించుమించుగ నశించినది. కొలదిమంది మాత్రమీవార్తను చోళగున కెరింగించుటకై మిగిలియుండిరి. వారాకార్యమును నిర్వహించుటలో నెట్టి యశ్రద్ధయు జూపలేదు. పలాయన మంత్రమును బఠించుటలోఁ వారగ్రగాములు.

మరునాడు రఘునాథరాయల సైన్యము దేవికోటను జుట్టుముట్టినది. కాని ఏమి ప్రయోజనము; ఆకోట శత్రుదుర్భేద్యమైయుండెను. ఆకోటగోడలు కేవలముమట్టితోనిర్మింపబడినవే కాని అవి ఇనుప గోడలకంటె బలీయములై యున్నవి. అయినను అది నట్టిమట్టియా? చింతయుంబలి జిగురుతో బిగిసియున్న రెయొండుమట్టి. ఫిరంగులు పేల్చినచో నందుండి యొక్కపెల్ల వ్రాలునేగాని గోడ బీటవైన నీయదు. ఇంకేమి చేయవలయును! ఆకోట తలుపులయోనిర్మితములు. వాని పగులగొట్ట బ్రహ్మతరముగాదు. సైనికులు కోటగోడలపైకెగబ్రాక యత్నించిరి. కాని అందును వారు సఫలమనోరథులు కాలేదు. చోళగునభటులు సలసల క్రాగుచున్న నూనియను బోసియు తప్తాంగారములను విరజిమ్మియు, కరకురాళ్లను బడద్రోసియు నిశితభల్లములతో బొడిచియు రఘునాథుని సైన్యముల నొప్పించుచుండిరి. రాయలకేమిచేయుటకును దోచుటలేదు. అతనిమహాప్రయత్నము

పునాదులలోనే కూలిపోవునేమో యను సందేహము అతని హృదయక్షేత్రమున నంకురించినది. ఖైరవాను గృహమున ననన్యలభ్యములగు వరములు వడసిన చోళగుని సంహరించుట మనుష్య మాత్రుల కలవిగాని పనియని యాతఁడొకమారూహించును. ఒకమారు పురుషప్రయత్నమున కసాధ్యమేమున్నదని సమాధానపడును. దుర్నీతులకే దైవమేల సాహాయ్యము చేయవలెనని ఒకమారు దైవమును దూఱును. ఎన్ని అంతరాయములు సంభవించినను ధర్మమే జయించి తీరునను పెద్దల వాక్యము స్మరణకురాగా మరల ధైర్యమువలంబించును. ఇట్లు పరిపరివిధముల నూహించి, యూహించి రఘునాథుఁడొక స్థిరనిశ్చయమునకువచ్చినాఁడు. తనయేలిక సామియగు శ్రీరామచంద్రునకొకనమస్కారము గావించి, "రేపు సాయంసమయమగుసరికి నేను చోళగుని సంహరింపలేకున్నచో సాయుధముగ నగ్నిప్రవేశమొనర్తును. నీ(శ్రీ)పాదములయాన" అని, భీషణమగు ప్రతిన పట్టినాఁడు. క్షణకాలములో నాప్రతిజ్ఞావిషయము సైన్యమంతటను బ్రాకినది. సేనాసమూహమున నొక మహాకోలాహలము జనించినది. ఎవరినోట విన్నను నీప్రతిజ్ఞావాక్యములే వినవచ్చుచుండెను. సాహాయ్యము కావింపవచ్చిన నేటిపీరులందరు సంభ్రమాకులిత మనస్కులగు చుండిరి. ఎవ్వరికినేమియు బాలుపోవుటలేదు. ఇంత దుర్భేద్యమగు దుర్గమింత త్వరలో వశమగుట సంభావ్యమాయని కొందరు యోజించుచుండిరి. ఏమైననేమి? తుదకందరు నొక్కటే స్థిరనిశ్చయమునకు వచ్చిరి. "మరునాడాహవరంగమున విజయలక్ష్మినైనఁ జేపట్ట వలయును. లేకున్న

వీరస్వర్గమైన నలంకరింపవలయును, అను వాక్యములే ప్రతిసైనికునినోటను వినవచ్చుచుండెను. బిసుమనుగలందరు రఘునాథ ప్రాణరక్షణమునకై తమ యసువుల నర్పింప సర్వసంసిద్ధులై యుండిరి. కాని యెందరెన్ని నిశ్చయములకు వచ్చినను కోట స్వాధీనమగు వెరవుమాత్రము గోచరింపదాయెను.

ఆనాటిరాత్రి రఘునాథరాయలొంటరిగఁదన గుడారమున శయనించి యుండెను. ఆతఁడెంతగాఁ బ్రయత్నించినను కూర్కురాదాయెను. తరంగములవలె నాలోచనలొకదాని వెన్కనొక్కొక్కటివచ్చి యాతని మస్తిష్కమును బాధచేయుచుండెను. ఉన్నట్లుండి యాతఁడు శయ్యవీడి యీవలకు వచ్చినాఁడు. ఆకసము వినీలస్వచ్ఛమైయున్నది. కాని చంద్రుడప్పటికే యస్తశిఖరిమాటున కేగినాఁడు. దూరమునుండి సముద్రనిర్ఘోషము వినవచ్చుచుండెను. గాలి చల్లగావీచుచుండెను. ఆతఁడొక్కనిట్టూర్పు విడిచినాఁడు. తన హృదయాధినాథుఁడు, తన యేలికసామి, శ్రీరామచంద్రుఁడే విశ్వరూపమును ధరించి తనకు సాక్షాత్కరించినాఁడా? అదిగో! స్వామి శత్రుసంహారమునకు గావింప ధనుష్టంకారముఁ గావించుచున్నాఁడు. లేకున్న నాగంభీరసనాద మెచ్చటినుండివచ్చును. అవి నక్షత్రములా? కావు కావు. నాసామి నర్చించుటకై యమరులు సేకరించిన యనర్ఘమణిగణములు; ఆమ్లాన సురభిళ మందార సుమ మంజరులు. కాకున్న నీ నక్షత్రములకింతటి కాంతి యెక్కడిది? ఇంతటి మనోజ్ఞతయెక్కడిది. ననుగన్న తండ్రి, నాముంగిటి పెన్నిధానము, ననుబ్రోచు వేల్పు

నాకు సాక్షాత్కరించినాఁడు. తన కృపాళుత్వమును బ్రకటించి నాఁడు. ధన్యము. నాజీవితము ధన్యము "ఈతుదిమాటలించుక స్పష్టముగా రఘునాథుడుచ్చరించినాఁడు. "మహాభాగా! మీా జీవితమెప్పుడును ధన్యమే." అనువాక్యము మంద్ర గంభీరమగు వల్లకీనిస్వనమువోలె, రఘునాథుని కర్ణకుహరములఁబడినది. భక్తిపులకితగాత్రుఁడై, తన్నుమరచి, విశ్వమునే మంచి, కేవల శ్రీరామచంద్ర పాదారవింద ధ్యానాధీనమనస్కుఁడై యున్న రాయఁగామాటలు వినినంతనే కన్నులు విచ్చినాఁడు. చిట్టచీకటిగానున్నది. ఎట్టయెదుట నెవ్వరో నిలిచియున్నట్లు మాత్రమే గుర్తింపగలిగినాఁడు.

రఘు :-మీారెవ్వరో తెలిసికొను ప్రయత్నము నాకిప్పుడు లేదు. తన నిరతిశయ కృపాతిశయమున నా ప్రభువు సాక్షాత్కరించిన పుణ్యసమయముననే తమ దర్శనముభాగ్యమును నాకులభించినది. కావున మీారుకూడ పుణ్యాదర్శను లే.

వ్యక్తి :- (వినయముగ) దేవా! శత్రుసంహారముకాని దే రఘునాథుఁ డెన్నడైన శస్త్రము నేమరినాడా ?

రఘు :- (విస్మయముతో) మీావాక్యధోరణి కొంచెము వింతగా నున్నది. మీారు నిశ్చయముగా నా ప్రభువుదూతలే. నన్ను ప్రబోధింపనే తెంచిన మహానుభావులు.

వ్యక్తి :- వీరపురుషా! నన్నంతగాఁ బ్రశంసింపనేల ? నా కర్తవ్యమును నేను నిర్వహింప వేతెంచితిని కాని మీా కర్తవ్యమునే మీారేమరియున్నారు.

రఘు :- (సావధానముగ) నా కర్తవ్యమును నేను మరువలేదు.

వ్యక్తి :- మరువలేదా ?

రఘు :- మరువలేదు.

వ్యక్తి :- మహాశయా! చోళగ సంహారమునకై తా మెట్టి ప్రయత్నములు గావించితిరి. కేవలము ప్రతిన వట్టుట యేనా ?

రఘు :-(సావధానముగ) ప్రతినవట్టి యూరక నిద్రించుట రఘునాధుని మతముకాదు. రఘునాధుఁడు వ్యర్థప్రతిజ్ఞలు సేయువాఁడు కాఁడు. వట్టి ప్రగల్భములు సెప్పుటయు నెఱుంగడు. అన్నియు రేపాహవరంగమున మీరే చూచెదరు.

వ్యక్తి :- మీరు వ్యర్థప్రతిజ్ఞలు సేయువారని నేనన లేదు. కాని తన్నిర్వాహణమున కొరక వెరవు కనుఁగొనవలదా ?

రఘు :- వెరవు ? వెరవేమున్నది! వీర పురుషోచిత మగు వెరవుయుద్ధ మొసర్చుటయే కదా.

వ్యక్తి :- యుద్ధమొనర్చి మీరు చోళగుని సంహరింప మీరెన్ని ఫిరంగులు కాల్చినను ఆతనికోట మీకు స్వాధీనము కాదు.

రఘు :- ఔను. మాకాసంగతి తెలియనిదికాదు. కాని మాకింతకంటె గత్యంతరము లేదు. ఉపాయాంతరమును లేదు.

వ్యక్తి :- ఉన్నది. ఉన్నయెడల దానిని మీరనుసరింతురా ?

రఘు :- ధర్మదూరముకానిచో తప్పక యనుసరింతును.

వ్యక్తి :- అయిన నావెంట రండు.

ఇరువురును కదలినారు. రఘునాథరాయలు నలువంకలఁ గలయఁజూచినాఁడు. తాను పరధ్యానముగాఁ జాలదూర మరుదెంచినట్లు గుర్తించినాఁడు. తనసేనలు విడిసియున్న చోటచటికరమైలు దూరమున నున్నది. తనముందు నడచుచున్న వ్యక్తినాతఁడు చూచినాఁడు. ఆ చీకటిలో రూపురేఖలంత విస్పష్టముగా లేవు. ఆతఁడు వీరపురుషోచితమగు ఖడ్గమును ధరించినాఁడు. కాని యాతని నడకతీరు మాత్రము రఘునాథునకు వింతగాఁ దోచినది. వారట్లు నడచి నడచి యొక తటాకమును సమీపించిరి. రఘునాథుఁడు నలువంకలఁ గలయఁజూచినాఁడు. అదియొక చిట్టడవి. దూరముగా దేవికోట యొక గుమ్మటము వలెఁ గన్పట్టుచున్నది. అందు మనుష్య సంచారమేయున్నట్లు కానరాదు. ఆ తటాకము జలపూర్ణమై యున్నది. పురుషుఁడచ్చట నాగినాఁడు. తటాకమునకు పెద్దమెట్లు గలవు. ఇరువురు నా మెట్లవెంబడి దిగినారు. నూత్నపురుషుడా మెట్లు లెక్కించుకొనుచుఁ బోయి పదియవ మెట్టుదగ్గర నిలిచినాఁడు.

రఘు :- ఇదియేనా మన గంతవ్యము ?

వ్యక్తి :- అగునిదియే.

రఘు :- ఇచ్చట మనమేమి చేయవలయును ?

వ్యక్తి :- చూడుడు.

ఆ పురుషుఁడు తనకు వలపలిప్రక్క పద్మాకృతిగానున్న నొక శిల్పమునుబట్టి గట్టిగా యూచినాఁడు. చిత్రము ఆ సోపానము రెండుభాగములుగ విడిపోయినది. అందుండి యథో ముఖముగ సోపానపంక్తి దృగ్గోచరమైనది. రఘునాథుఁడు మోమువంచి చూచినాఁడు. ఆ సోపానములన్నియు పాల రాతిచేఁ జేయఁబడియున్నవి.

పురు :- రండు.

రఘు :- రహస్య ద్వారమా ?

పురు :- అగును.

ఇరువురును లోనికిఁబోయిరి. కొలది దూరమేగుసరికే సోపానము లంతరించినవి. ఇరువురు నొక సురంగమార్గమునఁ బడి పోవుచుండిరి. కొంతదూరమేగుసరికి వారి యెట్టయెదుట మరల సోపానపంక్తి గోచరించినది. వారా సోపానముల నధి రోహించి పోయి యొక యుత్తమమందిరమును జేరిరి. ఆ మంది రము చంద్రకాంతశిలా వినిర్మితమై స్వచ్ఛమైయుండెను. అందొక వంక భైరవదేవుని మహావిగ్రహము కలదు. ఆ విగ్రహము చెంత నఖండ దీపముగలదు. దాని కనతిదూరముననే యొక హోమగుండము గలదు. ఆ దీపకాంతులలో నా భైరవమూర్తి మిలమిల మెరసిపోవుచుండెను. చతుర్భుజుండును, విస్ఫురద్దం ష్ట్రాకరాళ వదనుండును, వివిధాయుధ భయంకరపాణియునగు

నా భైరవుని గాంచినంతనే భయచకితులు గానివారరుదు. కాని రఘునాథునకు మాత్రము భైరవుఁడు ప్రసన్న వదనముతోడనే సాక్షాత్కరించినాఁడు. భక్తిపులకితగాత్రుఁడై రాయలమ్మహాదేవునకు సాష్టాంగముగఁ బ్రణమిల్లినాఁడు. ప్రసన్నమందస్మిత వదనముతో నద్దేవదేవుఁడు తన్ను బలకరించుచున్నట్లాతనికి దోచినది. రఘునాథుఁడు లేచి నిలిచినాఁడు.

రఘు :- (పురుషునితో) మహాత్మా! నేనిప్పుడేమి చేయవలెనో సెలవిచ్చెదరా?

వ్యక్తి :- (మందహాసముతో) మీరుధిరముతో భైరవుని దృప్తిఁబొందింప వలయును.

రఘు :- (ప్రసన్నముగ) ధన్యుఁడను. మహాశయా! భౌతికమగు నీ పిండదేహమేనాటికైన నశించునదేకదా! దీనికింతకంటె సద్వినియోగమేమి కలదు. (ఖడ్గము నూడఁబెరికి) ఇదిగో నాశిరమిప్పుడే భైరవుని పాదపద్మములపైఁ దాండవమాడ గలదు.

వ్యక్తి :- (ఆతురతతో) ఆగుడాగుఁడు. మీ సాహసము విక్రమాదిత్యుని దలంపునకు దెచ్చుచున్నది. కాని నా యభిప్రాయమది కాదు.

రఘు :- మరేమి?

వ్యక్తి :- భైరవదేవుని హృదయభాగమున మీకేద్దియైన గోచరించుచున్నదా?

రఘు :- ఆఁ! ఒక యక్షరమువలె నున్నది.

వ్యక్తి:— ఆయక్షరమేశ్రద్దేవుని కీలకమంత్రము. బీజాక్షరము. దానినుచ్చరించుచు, మీ నుదిటి రక్తము నైదుమారులీ హోమగుండమున నాహుతి వేయవలయును. ఆయాహుతులను గ్రహించి, యా దేవుఁడు మీయెడఁ బ్రసన్నుఁడగును.

రఘునాథుఁడట్లే తన రుధిరము నాయగ్నిగుండమున వేల్చినాఁడు. చిత్రము. ఆయగ్నిగుండమునుండి యొక మహాఖడ్గమీవలకు వచ్చిపడినది.

వ్యక్తి:— ఆఖడ్గమును గ్రహించి భైరవునకు నమస్కరింపుఁడు.

రఘునాథుఁడట్లే చేసినాఁడు. మరలనాతనికి భైరవుని మందస్మిత ప్రసన్నవదనమే మానసగోచరమైనది.

వ్యక్తి:— రాజేంద్రా! కాల మతిక్రమించు చున్నది. త్వరపడుఁడు. ఆఖడ్గము మీచేతనున్నంత కాలము మీరు సురాసురులకు గూడ నజయ్యులై యుందురు. కాని యొక్క రహస్యము. ఈఖడ్గమును మీరు చోళగుని పైఁదక్కనన్యులపైఁ బ్రయోగింపరాదు. అట్లు ప్రయోగింపబడిన యీ శస్త్రము ప్రయోగించిన వారిని సంహరించును. మరియొక విషయము. ఇది చోళగ సంహారమైనంతనే భైరవునిలో లీనమగును.

రఘు:— మహాశయా! నేనీ మహాఖడ్గము నమార్గమున నుపయోగింతునని మీయభిప్రాయమా? నాకింతసందేహ మేల! నాకీఖడ్గమే వలదు. నేనిమ్మార్గము నవలంబించినందులకు నాలో నేనే సిగ్గిలు చున్నాను.

వ్యక్తి:-మహాపురుషా! కేవల సత్యస్వరూపులగు మిమ్మెవ్వరు శంకింతురు. ఈమాంత్రిక మార్గము నవలంబించినందులకు చింతిలుచున్నారా? ఈమార్గము వీరపురుషోచితము గాదనిక దా మీయభిప్రాయము. కాని మీరొక్క విషయమును మరచుచున్నారు. చోళగుప్తుఁ మంత్రశక్తిగలవాఁడు. భైరవోపాసనము గావించి దురాపములగు వరములఁబడసినాఁడు. ఆతనికి కామరూప కామగమనములు గలవు. భైరవనిర్మితమగు త్రిశూలమును కేలఁగీలించి యాతఁడాహవ రంగమున నిల్చినచో నాతని నెదుర్కొని పోర సురాసురులకును శక్యముగాదు. ఇంక క్షుద్రమానవులాతని కొక లెక్కయా? మహావీరులెందరో యాతని త్రిశూలమున కెరయైరి. వానిని సంహరింపవలెనన్నచో నిదియొక్కటే యేకైకమార్గము. మంత్రపూతమగునీ ఖడ్గమే వాని త్రిశూలమును రూపుమాపగల మహాయుధము. సమర రంగమున నాత్రిశూలమగ్నిజ్వాలల గ్రక్కుచు శత్రుసైన్యాటవిని దవదహనమువలె దహించును. ఆయగ్నిజ్వాలలు మంత్రబలోత్థితములగుటచే భౌతికములగు సాధనములచే నార్పనలవి కానివి. ఇంకనాతని సంహరించు నుపాయమేమి కలదు? అతనిని సంహరింపకున్నచో జగత్కల్యాణమెట్లు చేకూరును. ఈరాష్ట్రమున నాతఁడు గావించిన హత్యలకు మితియున్నదా? ఆతని యత్యాచారములచేఁ గారింపఁబడని పతివ్రతామతల్లులు కలరా? తమకన్నులయెదుటనే యాత్రిశూలమున కెరయైన తమ శిశువులను దలంచుకొని, యేడ్చునిల్లాండ్రయాక్రందనధ్వను లిప్పటికిని మనకర్ణకుహరములఁ బ్రతిధ్వనించుటలేదా? రాజేంద్రా! చోళగ

సంహార మవశ్య కర్తవ్యము. దానికీమార్గ మొక్కటియే శరణ్యము. జగమంతయు దారుణాగ్ని జ్వాలలోఁబడి, మ్రగ్గిపోవుచుండగాఁ దన్నువారలోపాయము నాలోచించుట యుక్తమో లేక, పౌరుషము పౌరుషమని యూరక ప్రగల్భములు పల్కుట యుక్తమో, మీరే నిర్ణయించుకొనుఁడు.

రఘు:- మీమనసునకు చాలనొప్పి కల్గించినట్లున్నాను. క్షమింపుఁడు.

పురు:- ఇందు క్షమించుటకేమియును లేదు, వేళ యతిక్రమించుచున్నది. చోళగుడింక నీస్థానమునకే వచ్చును మరలి పోదము రండు.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

మరునాఁడు పోరు ఘోరముగ సాగుచున్నది, రఘునాథ రాయల సైన్యము ప్రతిహతపరాక్రమమును బ్రకటించుచున్నది. నడగొండలవంటి యేనుగులు సింహద్వారమును డీకొనుచున్నవి. గుభిల్లు గుభిల్లుమను శబ్దముతో సింహద్వారము కంపించుచున్నదే కాని, తెరుపియు లేదు. కొందరు సైనికులు నిచ్చెనలు వైచుకొని కోటగోడలపై కెగఁబ్రాక యత్నించుచున్నారు. పైనున్నవారి ఈటెలతోఁ బొడుచుచున్నారు. కాని రాయల సైనికులు వెనుదీయలేదు. అగ్ని వర్షమున కాహుతి యగుచున్నారు. హాహాకారములొనర్చుచుఁ గొందరు కూలి పోవుచున్నారు. కాని సైన్యము, గుంపులు గుంపులుగా, తండో

పతండములుగా వచ్చిపడుచున్న. అట్టిసమయమున రఘునాథుఁడొకసాహస కార్యమునాచరించినాఁడు. తనవిజయగరుడాద్రి నెక్కి చేత మహాఖడ్గమును ధరించి, కోటగోడను సమీపించినాఁడు. ఒక్కయురుకునఁగోటగోడపైకి లంఘించినాఁడు. లంఘించుటయే తడవుగా నచ్చట నున్న యార్గురు సైనికుల నొక్కమారే తనకత్తికెరచేసినాఁడు. ఇంకేమున్నది. రఘునాథుని వెంటనే హస్తెప్పయశెగప్పలుగూడ బ్రాకారము పైకిలంఘించిరి. ముప్వురు నచ్చటనున్న సైన్యమును నురుమాడదొడగిరి. చోళగుని సైన్యమాప్రదేశమునకు వచ్చులోగా, రాయల సైన్యమాప్రదేశము నాక్రమించినది. వెంటనే కొందరు కోటదేవిడీ తెరచివైచిరి. ఇంకేమున్నది! ఒక్క పరువున రాయల యశ్వదళమంతయు లోనఁబ్రవేశించినది. వెన్వెంటనే సైన్యమంతయుఁగోటలోఁ బ్రవేశించినది. చోళగుని సైన్యముకూడ ప్రత్యంగుళమునకును రాయల సైన్యము నెదుర్కొనుచునే యున్నది. కాని చావునకు తెగించి యుద్ధమొనరించుచున్న రాయల సైన్యమును నివారించుట వారికి సాధ్యమైనదికాదు. రణరంగమున కొందరు బలియైననునరే; రాయల ప్రాణములు మాత్రము రక్షింపఁబడవలెనను స్థిరనిశ్చయముతో రఘునాథుని సైనికులు పోరుసల్పుచుండిరి.

రాయల సైన్యము దేవికోటఁ బ్రవేశించినదను వార్త వినినంతనే చోళగున కరికాలుమంట నెత్తికెక్కినది. ఆతఁడు ప్రళయకాలరుద్రునిభంగి భయంకరమగు నొక యట్టహాసమును గావించి, కేలఁదిశూలమును గీలించి యొక మత్తకరీంద్రము నధి

రోహించి, యాహవరంగమున కేతెంచినాఁడు. చోళగుని త్రి
శూలము ప్రళయతాండవము గావించుచున్నది. రాయల సైన్య
ముల నురుమాడుచున్నది. అగ్నిగోళముల వర్షించుచున్నది.
మృత్యుదంష్ట్రికరాళమై యసువుల గ్రసియించుచున్నది.

రాయల సైన్యమంతయుఁ జెల్లాచెదరైపోయినది. సైన్యా
ధిపతులెంత ప్రయత్నించినను దాని నొక్కచో నిలుపలేకుండ
నున్నారు. కాని యంతలోనే తమ ప్రతిజ్ఞను స్మరించి వెనుకంజ
వేయక నిలువసాగిరి. తండోపతండములుగఁ దదగ్నిజ్వాలల
కాహుతి యగుచుండిరి. రాయల సైన్యమునందలి హాహాకార
ములు మిన్నుముట్టినవి. రఘునాథరాయ లనతిదూరముననే
యుద్ధము సేయుచున్నాఁడు. తన సైన్యమునందలి హాహాకార
ములను విని, తన మాతంగము నావంకకు ద్రిప్పినాఁడు. కాని
చోళగుని సైన్యములాతనిని జుట్టుముట్టి కదలనీయక నిల్పివేయు
చున్నవి. రాయలుగ్రమూర్తియైనాఁడు. చోళగుని సైన్యమును
జించి చెండాడి యెట్టెటో మార్గము నేర్పరచుకొనుచు చోళ
గుని సమీపించినాఁడు. చోళగుఁడొక్క వికటాట్టహాసము
గావించినాఁడు. రాయలకేదియో స్మృతిపథమునఁ బడినది. ఆతఁ
డించుక యన్యమనస్కుఁడైనాఁడు. క్షణకాలములోనేఁ "ప్రభూ!
సావధానులుకండు; త్రిశూలము." అను తన సైన్యకోలాహల
ముచే మరల యథాస్థితికి వచ్చినాఁడు. అప్పటికే చోళగుఁడు
త్రిశూలమును గురిచేసి రాయలపై విసరినాఁడు. శూలము కన
దురు విస్ఫులింగముల నెగజిమ్ముచు, దీర్ఘజ్వాలాభీలమై రఘు
నాథునివైపు వచ్చుచున్నది. సైన్యమున హాహాకారములు

ఖండించినాఁడు. చోళగుడు నేలకొరగినాఁడు. రఘునాథుఁడొక్క నిట్టూర్పు విడిచినాఁడు.

"మహాత్మా! మమ్మీ విపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరించిన మిమ్మేమని నేనభినందింపగలను. నా శ్రీరామచంద్రుఁడే యీ రూపమున సాక్షాత్కరించి, చోళగాగ్నికి మేమందరము నింధనములగాకుండ రక్షించినాఁడని నా విశ్వాసము." అని రాయలు సబహుమానముగా నా బాలయోధుని బ్రశంసించినాఁడు.

యో :- రాజేంద్రా! లోకకంటకుఁడగు చోళగుని సంహరించిన మీరు సర్వజనస్తవనీయులు. మేమందరమును మీ భృత్యులము. మాకర్తవ్యమునుమాత్రమే మేమునిర్వహించితిమి.

రాయ :- మీరు భృత్యమాత్రులా? ఎంతమాట? మీరిప్పటినుండి నాకు పరమాప్తులు. ప్రాణసమానులు. మీరు నన్నువీడి యెందును బోరాదు. నా సర్వస్వమును మీ యధీనము. మీరు నాకు ప్రాణమిత్రులవ్వై యుండవలయును.

యో :- మహాపురుషా! తృణమును మహామేరువుగాఁ బ్రశంసించుచున్నారు.

రఘు :- అట్లనకుఁడు. ముందు సామైత్రి నంగీకరించి నన్ను ధన్యునిగావింపుఁడు.

యో :- మిమువంటివారి సాహచర్యము, మము వంటివారికి దుర్లభముకదా! అట్టిదయాచితముగ సంభవించునప్పుడు నిరసించునంతటి వెంగలి యుండునా?

రఘు :- ధన్యుఁడను. రండు. మన పటకుటీరమునకుఁ బోవుదము.

యో :- రాజేంద్రా! మీరు సర్వథా కృతకృత్యులు కాలేదు. మీరు నిర్వర్తింపవలసిన కార్యమొండుమిగిలియున్నది.

రఘు :- ఏమది ?

యో :- మీరెండవ ప్రతిజ్ఞను విస్మరించితిరా ?

రఘు :- లేదు, కాని సింహళేశ్వరుని జాడ రవంతయును దెలియ లేదు.

యో :- ఆతఁడిందే కారాగారమున బంధింపబడి యున్నాఁడు.

రాయల యాశ్చర్యమునకు మేర లేదు. ఆతని కనుదమ్ము లానందాశ్రుపూర్ణములైనవి. ఆతని హృదయముప్పొంగినది. ఆతని నెమ్మోము ప్రమోదచంద్రికా వికసితమై, ప్రణయసౌరభముల వెదజల్లినది.

రఘు :- ఎట్లు ? నా ప్రాణసఖుఁడు సింహళేశ్వరుఁడిందే కారాగారమున నిడుములు పడుచున్నాఁడా! మిత్రమా ! రండు. ఆలసింపక నాకాస్థలమును జూపుడు.

వారిర్వురు కారాగారమువైపు నడువసాగిరి. వారివెంబడినే సైన్యాధిపతులును నడచిరి. ఇంక పలుమాటలేల ? తన బాల్యసఖుని కారాగారమునుండి విడిపించి రఘునాథుఁడు సర్వథా కృతకృత్యుఁడైనాఁడు.

ఖండించినాఁడు. చోళగుడు నేలకొరగినాఁడు. రఘునాథుఁడొక్క నిట్టూర్పు విడిచినాఁడు.

"మహాత్మా ! మమ్మీ విపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరించిన మిమ్మేమని నేనభినందింపగలను. నా శ్రీరామచంద్రుఁడే యీ రూపమున సాక్షాత్కరించి, చోళగాగ్నికి మేమందరము నింధనములగాకుండ రక్షించినాఁడని నా విశ్వాసము." అని రాయలు సబహుమానముగా నా బాలయోధుని బ్రశంసించినాఁడు.

యో :- రాజేంద్రా ! లోకకంటకుఁడగు చోళగుని సంహరించిన మీరు సర్వజనస్తవనీయులు. మేమందరమును మీ భృత్యులము. మాకర్తవ్యమునుమాత్రమే మేమునిర్వహించితిమి.

రాయ :- మీరు భృత్యమాత్రులా ? ఎంతమాట ? మీరిప్పటినుండి నాకు పరమాప్తులు. ప్రాణసమానులు. మీరు నన్నువీడి యెందును బోరాదు. నా సర్వస్వమును మీ యధీనము. మీరు నాకు ప్రాణమిత్రులవలె యుండవలయును.

యో :- మహాపురుషా ! తృణమును మహామేరువుగాఁ బ్రశంసించుచున్నారు.

రఘు :- అట్లనకుఁడు. ముందు సౌమైత్రి నంగీకరించి నన్ను ధన్యునిగావింపుఁడు.

యో :- మిమువంటివారి సాహచర్యము, మము వంటివారికి దుర్లభముకదా ! అట్టిదయాచితముగ సంభవించు నప్పుడు నిరసించునంతటి వెంగలి యుందువా ?

రఘు :- ధన్యుఁడను. రండు. మన పటకుటీరమునకుఁ బోవుదము.

యో :- రాజేంద్రా! మీరు సర్వథా కృతకృత్యులు కాలేదు. మీరు నిర్వర్తింపవలసిన కార్యమొండు మిగిలియున్నది.

రఘు :- ఏమది ?

యో :- మీరెండవ ప్రతిజ్ఞను విస్మరించితిరా ?

రఘు :- లేదు, కాని సింహళేశ్వరుని జాడ రవంతయును దెలియ లేదు.

యో :- ఆతఁడిందే కారాగారమున బంధింపఁబడి యున్నాఁడు.

రాయల యాశ్చర్యమునకు మేర లేదు. ఆతని కనుదమ్ము లానందాశ్రుపూర్ణములైనవి. ఆతని హృదయము ప్పొంగినది. ఆతని నెమ్మోము ప్రమోదచంద్రికా వికసితమై, ప్రణయసౌరభముల వెదజల్లినది.

రఘు :- ఎట్లు ? నా ప్రాణసఖుఁడు సింహళేశ్వరుఁడిందే కారాగారమున నిడుములు పడుచున్నాఁడా! మిత్రమా ! రండు. ఆలసింపక నాకాస్థలమును జూపుడు.

వారిద్దరు కారాగారమువైపు నడువసాగిరి. వారివెంబడినే సైన్యాధిపతులును నడచిరి. ఇంక పలుమాటలేల ? తన బాల్యసఖుని కారాగారమునుండి విడిపించి రఘునాథుఁడు సర్వథా కృతకృత్యుడైనాఁడు.

పదవ ప్రకరణము.

మాటిమాటికి యుద్ధములనే వర్ణించుచు మాచదువరు లకు విసువు కల్గించుట మామతముకాదు. కావునసంక్షేపముగఁ దరువాతి కథ చెప్పెదము. చోళగసంహారానంతరము రాయలు విశ్రాంతియైనఁ దీసికొనలేదు. మరునాఁడే, ససైన్యముగ సముద్ర తరణము గావించుటకు వలయు సన్నాహములు గావింప నాజ్ఞా పించినాఁడు. ఈమారు కూడ పడవల వంతెనపైనే సైన్యము సముద్రమునుదాటి సింహళతీరమును జేరినది. రాయలు యథా ప్రకారముగఁదన విజయగరుడాద్రి నధిరోహించియే పారావార మును దరించినాఁడు. వెంటనే హుటాహుటిఁబయనము సాగించి జాఫ్నాకోటను ముట్టడించినాఁడు. దరికేతెంచిన సైన్యముపై బుడతకీచుల ఫిరంగులు పనిచేసినవికావు. అకోటయు శత్రుదుర్భే ద్యమైనది కాదు. కావున రాయలసైన్యమనాయాసముగ నందుఁ బ్రవేశించినది. చేయునదిలేక పోర్చుగీసువారు పలాయన మంత్ర మవలంబించిరి. కన్నబిడ్డలను, గాదిలియిల్లాండ్రను, అష్టకష్టముల కోర్చి యార్జించిన ధనరాసులనుగూడపీడి, పాపము బుడతగీచు లోడలపైనెక్కి పారిపోయిరి. రాయలచ్చటనే సింహళేంద్రుని పునః ప్రతిష్ఠితునిగావించి, యందొక దినముమాత్రమే సింహ ళాధిపతి కోర్కెపై వసియించి, యనంతరము సముద్రమును యథాపూర్వముగనే తరియించి, నిరంతర ప్రయాణములతో పలవానేరికేతెంచి, యందు విడిసెను. అచ్చటికరక్రోసు దూర ములోనే జగ్గరాజాదులు ససైన్యముగ విడిసియుండిరి.

మరునాఁడు ప్రొద్దుపొడువక పూర్వమే రాయలు మేల్కాంచి, సుస్నాతుఁడై శ్రీరామ పూజాది నిత్యకృత్యములఁ గా నిర్వర్తించి, శ్రీమూర్తి దానాద్యశేషదానములు గావించి, శ్రీవైష్ణవులొసంగిన యక్షతలను శిరమునఁ దాల్చి, యాదిత్య హృదయమును నిష్ఠతో జపించి, యైదారు ఘడియల ప్రొద్దెక్కినంతనే యారగించి, రణభేరి మ్రోగింప నాజ్ఞాపించెను. అటు జగ్గరాజాదులుగూడ రణభేరి మ్రోగించి, యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఇరువాగుల సైన్యములును దోఁపూరుపద్ద నొండొంటి నెదుర్కొనినవి. హయహేషలును, మదగజ ఘీంకృతులును, పోటుబంటుల వీరాలాపములును మిన్నుముట్టుచుండెను. ప్రళయకాలమున నుత్తుంగతరంగ సంఘములతో నాభీలములగు మహాసముద్రము లొండొంటి నెదుర్కొనుచున్నట్లామహా సైన్యములు రెండు నొండొంటి నెదుర్కొనినవి. పోరు ఘోరముగ జరుగుచుండెను. ఒకవంక ఫిరంగులు గుభిల్లుగుభిల్లుమను శబ్దములతో నగ్నిగోళముల వర్షించుచుండెను. ఒక వంక తుపాకులు పఠిల్లు పెఠిల్లుమని పేలుచుండెను. ఒకవంక కరవాలముల ఖణాఖణార్భటులు వినవచ్చుచుండెను. ఒక వంక జివ్వుమను శబ్దముతో నీటెలెగురుచుండెను. క్తమేరులై పారుచుండెను.

నాటి యుద్ధమున రఘునాథరాయలు మధ్యందిన మార్తాండుని వోలె దుష్ప్రేక్ష్యుఁడై యుండెను. ధవళంబగు నొక జవనాశ్వమునధిరోహించి, వజ్రసన్నిభమగు కరవాలమును గిరిగిర ద్రిప్పుచు, నాతఁడాదినమున నాహవరంగమున వీరవిహారము గావించుచుండెను. ఆతని నెదుర్కొనినవారెల్ల వీరస్వర్గ

మలంకరించుచుండిరి. ఆతని కరకుకరవాలమునకెరయై, తాటి పుచ్చెలవలె, మస్తిష్కము లెగిరిపడు చుండెను. ఆతఁడాదిన మున నందరికన్నిరూపులై, విశ్వసంహారమును గావింప విజృంభించిన విరూపాక్షుని దలంపునకు దెచ్చుచుండెను. రుధిరధారాసిక్తమగు నాతనిశరీరము, జాజ్వల్యమానకీలికీలాకలాపము భంగి భయదమై యుండెను. ఇట్లుసమసమరమునంబ్రళయతాండవము గావించుచున్న రఘునాథునకనతిదూరమున గొబ్బూరి జగ్గరాజు కానుపించెను. ఒక్క యుదుటున నాకొన్న బెబ్బులివోలె రఘునాథుఁడాతనిపైఁబడి యొక్కవ్రేటున నాతని శిరమును నేలడుల్లనేసెను. జగ్గరాజహంతకుఁడు మరణించినంతనే, యాతని సేనలు చెదరి పారఁజొచ్చెను. చేయునదిలేక ముత్తువీరప్ప కదనరంగమునుండి పలాయితుఁడాయెను. పాపము కృష్ణభూపతి యొంటిగా నాయాహవరంగమున నుండెను. ఆతని యేన్గునునడిపించు మావటి యొకవీరుని కరకు భల్లమునకెరయైనాఁడు. శత్రుసేనలు చెల్లాచెదరై పారిపోవుచున్న యీ సమయమున నాతనికి మావటియెక్కడ లభించును ? స్వయముగా నా మదగజమును నడిపించుకొను శక్తి యాతనికిలేదు. క్రిందకురికి పారిపోవుట కాతని కాలుసేయాడుటలేదు. పాపమాతఁడందే, యుండి బెదరి బెదరి యిటు నటు బరికించుచుచుండెను. పారిపోవుచున్నముత్తువీరప్పను భటులు పట్టితెచ్చి రాయల కప్పగించిరి. వీరపనీడధోముఖుఁడై రాయల మ్రోలనిలిచి యుండెను. రాయలమోము క్రోధఘూర్ణితమై రక్తచందనమలందినట్లు జ్వాలమైగన్పట్టెను. వీరపనీడు భీరువుకాకపోయినను మహావీరుల తెగలో మాత్రముచేరడు.

ఆతనికసుప్రులన్న దీపిమెండు. రాయల పాదములపై శరణు శరణని యాతఁడు వ్రాలవలసినదే కాని యందులకాతని రాచ ఆకి మద్దు వచ్చినది. ఆతఁడు ప్రాణభయముచే గజగజ వడకుచుండెను. సిగ్గుచే వెలవెల పోవుచుండెను. తన్ను రక్షింప మనస్సులో వేయిదైవములకు మ్రొక్కుచుండెను. రాయలాతని పైపాకనిశితవీక్షణమునుబరపి, యనంతరము సచివసామంతదం డనాథాదులవైపు తన చూడ్కులు మరలించినాఁడు, ఈ ద్రోహికి మీరువిధించు శిక్షయెద్ది? అనియాచూ డ్కులభావము. మరియు వీరపనీని దీవ్రదృక్కులనవలోకించుచు దండనాథాదుల నుద్దేశించి రాయలిట్లు పలికినాఁడు.

రాయ:- ఈతఁడు జగత్కంటకుఁడగు చోళగునకుఁ జేదోడు వాదోడుగఁబనిసేసి, జగద్ద్రోహియైనాఁడు. మహాపాపి యగు జగ్గరాజున కండయైనిలిచి సామ్రాజ్యమునెడ ద్రోహియై చరించినాఁడు. శ్రీరంగరాజాదులఁ హత్యగావింప బ్రోత్స హించిన మహాపాపి. ఈతనికి మీరెట్టిశిక్షవిధింతురో, చెప్పుడు.

దండ:- ఈజగద్ద్రోహికి కఠినమరణదండనమే విధింప నగును. కుక్కలచేఁగరపించిగాని, నిశితాయుధములచేఁబొడి పించిగాని, యీతని నంతమొందింపనగును.

దండనాథాదుల వాక్యములింకను ముగియలేదు. చుక్క తెగిపడునట్లొక యాశ్వికుఁడా ప్రదేశమునకే హుటాహుటివచ్చి రాయల పాదపద్మములపై వ్రాలినాఁడు. ఆతని గాంచినంతనే రాయల ముఖమండలము ప్రసన్నమైనది. ఎవ్వరాతఁడు ? పాఠ

కమహాశయా! అతఁడే చోళగ రహస్యమును రాయలకెఱింగించిన బాలయోధుఁడు. కావుననే, అట్టివిషమ సమయమునఁగూడ రాయలమోము ప్రసన్నాకృతి వహించినది రాయలాతని నర్ధాసనాసీనుని గావించి "మిత్రమా? ఏమిది? నీమోము దమ్మివివర్ణమైయున్న దేల? ఎద్దియైన నాపద సంభవించినదా? మరియు, ప్రాణదుఁడవగు నీవు నాపాదములపైవ్రాలుట నాకు లజ్జాకారణముకదా! నావలన నీకెద్దియైన సాహాయ్యము కావలయునా? కోరికొనుము. నీకోర్కె యెట్టిదైనను రఘునాథుఁడు దీర్చుటకు సంసిద్ధుఁడై యున్నాఁడు."

బాల. యో:- కృపానిధీ! నాకోర్కె వినినంతనే, నాపై మీకుగల సద్భావమంతరించునని నే నెఱుంగుదును. కానియిందు నాకు మార్గాంతరములేదు. కావున నాప్రశ్నమెట్టిదైనను మీకునన్ను మన్నింపవలయును.

రాయలు:- (చిఱునవ్వుతో) మిత్రమా! ఇంతసందియ మేల? ఒకనాడు నీవు మమ్మమృత్యుముఖమునుండి కాపాడితివి. ఆయుపకృతి సామాన్యమైనదా? దానిని మేముమరచితిమను కొంటివా? తప్పక కోరికొనుము. రఘునాథుఁడు తనప్రాణముల నైన నర్పింప సంసిద్ధుఁడై యున్నాఁడు.

సచివసామంత దండనాథాదులు సంభ్రమాకులితమన స్కులై యీప్రసంగము నాలించుచుండిరి. ఆబాలయోధుని కోర్కెయేమైయుండును? కొంపదీసి, రాయలప్రాణములనే కోరడుకదా! అని వారిలోవారే గుసగుసలాడు చుండిరి. బాల

మోహనుని గాంచినంతనే వీరపనీఁడును విస్మయపరీతచేతస్కుఁడై నాఁడు. మఱియు సైన్యము దోసనాతని వంకకే చూచుచున్నాడు.

బాలమోహను :- మహావీరా! నాపై మీదయగలదేని, మీ యెదుట నిలిచియున్న జగద్ద్రోహియగు నీ వీరపనాయని విడిచిపుచ్చుడు.

రాయలు తత్తఱపడినాఁడు. సచివసామంతాదు లదరి పడిరి. సైనికులలోఁ గోలాహల ముదయించినది. వీరపనీడు మాత్రము నిశ్చలుఁడై యట్టే నిలిచియున్నాఁడు.

రాయలు :- ఇదియేమి కోర్కె. వీఁడు మహాపాపి; సమ్రాట్టును హత్యగావించిన కిరాతకుఁడు. లోక కంటకుఁడగు చోళగుని కుడిభుజము. వీనివిడుచుట రాచపాడియా? జగత్కల్యాణము నాశించి చెప్పుచున్నాను. ఈ విపరీతపుఁ గోర్కె మానుము. ఇంకేదియైనఁ గోరుకొనుము.

బాలమో :- మహాశయా! ఈతనిగూర్చి మీరు పల్కిన దంతయు సత్యమే. నేను నీతియెఱుంగక మిమ్మతిక్రమించితి ననుకొనుచున్నారా? వీని దౌర్జన్యమునకు మరణదండనమే యుచితదండన మనియు నేనెఱుంగుదును.

రాయలు :- అన్నియుఁ దెలిసియుండియు, నీ జగత్కంటకుని రక్షింప యత్నించుటకుఁగల కారణమేమో మేము వినవచ్చునా?

బాల యో :– రాజా! కారణములేకుండ ఏంపాయము గూడ నేకార్యమునాచరింప యుత్నింపఁడను నాసూక్తిని మీరు వినలేదా? తగినంత కారణము కలదు కావుననే, ఈతనికి ప్రాణభిక్ష నిడుడని నే నర్థించుచున్నాను. కాని యుక్కారణ మెద్దియో చెప్పుటకిప్పుడు వలనుపడదు. సకాలముననే మీకది తెలియఁగలదు. అది సిగ్గుపడవలసిన విషయము మాత్రము కాదని నేను మనవి చేసికొనుచున్నాను. ఇంక నే చెప్పవలసిన దేమియును లేదు. మీ యిచ్చవచ్చినట్లు కావింపనగును.

రాయలు :– మిత్రమా! కోపమువలదు. వీఁడు లోక కంటకుఁడగుటచే నింతదనుక వచించితిని. కాని యూఁడీ తప్పనుద్దేశముతో గాదు. ఇదిగో నీకోర్కె ననుసరించి, వీరపనాయని విడిచిపెట్టుచున్నాము.

ఇట్లు వీరు మాటలాడుకొను చుండఁగాఁ గొందఱుభటులు కృష్ణభూపతిని బట్టి తెచ్చుచుండిరి. ఆతఁడేడ్చు చున్నాఁడు. మొత్తుకొనుచున్నాఁడు భటుల పాదములపైఁ వ్రాలి బ్రతిమాలు కొనుచున్నాఁడు. "నేను నాజన్మలోఁ గత్తిపట్టి యెఱుఁగను. ఇట్టి నే నెవ్వరిని జంపగలను? నన్ను నిష్కారణముగా బంధించి నారు." అని మొరపెట్టుచున్నాడు. కాని యప్పుడాతని మొర నెవ్వరాలకింతురు. భటులాతనిని రాయలకడ కీడ్చి తెచ్చిరి. రాయలను జూచినంతనే యాతఁడు బాలునివలె రోదించుచు నాతని పాదములపై వ్రాలి "శరణు శరణు మహారాజా! రక్షింపుము. ఇఁక నెన్నడు నిట్టి యకృత్యము లాచరింపనని యిదుగో

లెంపలు వాయించుకొను చున్నాను." అని యెలుగెత్తి యఱచుచు రెండుచేతులతో లెంపలు వాయించుకొన సాగినాడు. రాయల కాతనియెడ నెక్కడలేని హేయభావమును గల్గినది. కరుణయుఁ గల్గినది. కొందరాతనినిజూచి లోలోన నవ్వుకొనిరి. రాయలందరి దిక్కుమొగంబై, "నా కులదైవతము, నా ప్రాణమునకుఁ బ్రాణము, నన్ను సదామనుపునేత, నా శ్రీరామచంద్రుఁడు శరణాగత త్రాణపరాయణుఁడు" అని పల్కినాఁడు. "ఈతని విడిచిపెట్టుట యే భావ్యము. పశ్చాత్తప్తుఁడు" అని దండనాథాదు లేకగ్రీవముగ పల్కిరి. "తంజాపురీ ప్రభువులు ధర్మరహస్యము నెఱింగిన మేటివీరులు" అని బాలయోధుఁ డుచ్చైస్స్వరమునఁ బల్కినాఁడు. కృష్ణభూపతి యంతవరకుఁ దన గోలలోనే యున్నాడు. బాలయోధుని కంఠస్వరమును విని నంతనే తుల్లిపడి, యాతని దిక్కుమొగంబై తేఱిపాఱజూచి నాఁడు. అంతట రాయలాతనితో "అట్లు చూచెద రేమి? ఆతఁడు నా ప్రాణసఖుఁడు. చోళగ సంహారమప్పుడు మా ప్రాణమును గాపాడిన దయాశాలి. ఈతనిని మీరెక్కడనో చూచినట్లున్న దే మీముఖ విలాసము ?" అని పల్కినాఁడు. బాలవీరుఁడు మోము దించుకొని యున్నాఁడు.

కృష్ణ :- అయ్యో! ఎఱుఁగకేమి ? ఈతనిని మీకంటె బాగుగా నెఱుఁగుదును.

రాయల యాశ్చర్యము మిన్నుముట్టెను. ఆ బాల యోధుఁడెవ్వరో తెలిసికొనవలెనను కుతూహలము, ఆతని నుచితరీతి సంభావింపవలెనను తీవ్రవాంఛ, కృష్ణభూపత్యాదు

లకు నాతనికిగల సంబంధమెట్టిది యను ప్రబలసందేహము రాయల హృదయము నొక్కమారే ముప్పిరిగొని యాక్రమించెను.

రాయలు :- (ఆతురతతో) మీకు తెలియునా? అయిన నీతఁడెవ్వరో, త్వరగాఁ జెప్పదరా స్వామీ!

కృష్ణ :- ఈతఁడెవ్వరు? ఈమె.

రాయ లొక్కమారాశ్చర్య చకితుఁడై యదరిపడినాఁడు. అచ్చటనున్న వారందరు 'ఆఁ ఏమి? స్త్రీయా?, అని యుచ్చైస్స్వనమున నరచిరి. కొందరు కృష్ణభూపతికి మతి చలించినదను కొనిరి. కొందరందేమి రహస్యమున్నదో తుదవరకు విని మరియు నిశ్చయింపవలెనను చుండిరి. కొందరా ప్రసంగమంతయు వట్టి భ్రాంతియేమో అను భావనను లోనగుచుండిరి. కృష్ణభూపతి మరల నందుకొనినాఁడు.

కృష్ణ:-రఘునాథా! యోధవేషముననున్న వ్యక్తి ఈమె యేకాని యీతఁడుకాఁడు. మీరీమె కనేవిధముల ఋణపడి యున్నారు. అందు ముఖ్యముగ నీవు మొట్టమొదట చిద్ఘనానందుల యాశ్రమమున నీమెను జూచితివి. చిద్ఘనానందులనగా నెవ్వరో మహాయోగి యనుకొనవలదు. ఆతఁడే మాయావియగు చోళగుఁడు. ఆతఁడు విషమొసంగి నిన్ను జంప యత్నించినాఁడు. నీకు దైవబలము కలదు. కావుననే యా సమయమున కీమెయు నందేయుండుట తటస్థించినది. వానిదురూహ లీమెకు బాగుగాఁ దెలియును. వేయేల వాని సర్వరహస్యములు

నీమెకు దెలియును. కావుననే యాతని యాతిథ్యము నెంత మాత్రమును స్వీకరింపవలదని నీమె నివారించినది.

రాయలు :- ఏమి? చిద్ఘనానందుఁడే చోళగుఁడా. ఆతనిని నేనును సందేహించితిని. కాని యాతఁడే చోళగుఁడను నూహా నాకు గలుగలేదు. చోళగునకు నాతని కేదియోని సంబంధముండునను కొంటిని. అప్పుడు నా ప్రాణముల గాపాడిన దీమెయా ?

కృష్ణ :- అంతమాత్రమేనా ? ఈమెయే మీకండగా నిలిచియుండనిచో మీరు మమ్ము సాధించియుందురా ? మా సర్వప్రయత్నములు నీమె మూలముననే విధ్వంసములైనవి. యాచమనాయనింగారిని, రామరాయలను, అటవీ మార్గమున రక్షించిన దెవ్వరు? ఈమెయే. యాచమనాయని నడ్డగించిన వారు దొంగలు కానేకారు. వారు మేమంపిన సైనికులు. ఈమెయే లేకున్నచో నా రహస్యము బ్రహ్మకు దెలిసియుండెడిది కాదు. మరియు చోళగుని సర్వరహస్యములును నీ కెఱింగించిన దీమెయేకదా ! కాకున్న నాతని త్రిశూలము నెదుర్కొన మానవ మాత్రులకు సాధ్యమగు విషయమా?

రాయ:- (అచ్చెరువుతో) ఎంతయచ్చెరువము. యాచమ నాయనింగారి నీమెయేనా మధ్యమార్గమున రక్షించినది? చోళగ త్రిశూల రహస్యము నీమెయే నాకెఱింగించినది? చోద్యముగనున్నదే. మహాశయా! దైవమునలె మమ్మిన్ని యాపదలనుండి యుద్ధరించిన యీయాప్తురాలెవ్వరో తెల్పెదరా ?

కృష్ణః:- ఇంక దాపరిక మేల? ఈమె వీరపనాయుని యనుంగు సోదరి, మధురాంబిక.

బాలవీరుని మోము సిగ్గుచే నెఱ్ఱనడి లేగులాబుల పూచినది. మోముదమ్మిపై చిఱుచెమ్మటలుపోసి ముత్యాల కాంతుల నీనుచున్నవి. లజ్జాభరముచే సించుక వ్రాలియున్న యామె కనుదోయి, దరవికస్వరపద్మశ్రీని వహించినది. అప్పుడామె మన్మథుని మోహనమూర్తి, యమలమై యతిలోకసుందరమై, చూపట్టినది. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములనుగూడ బిగబట్టి, యందరు నాతరతతో నేమి జరుగునాయని చూచుచుండిరి- అంతనంకు మూగవలె నిలిచియున్న వీరపనీడు ముందు కేతెంచినాఁడు.

వీరపనీడుః:- రఘునాథా! నీవు మాయందరికంటె వయస్సున జిన్నవాడవయ్యు, బుద్ధిచే, ధర్మతత్పరత్వముచే నధికుఁడవు. మరియు నిప్పుడే మాకు ప్రాణదానము గావించితివి. నీకు మేమనేకవిధములఋణపడి యున్నాము. ప్రఖ్యాతుఁడ వగు నీకు మేమేమి యుపాయన మీయగలము? ఇదిగో యీ యమూల్య రత్నమును నీకొసంగుచున్నాను, పరిగ్రహింపుము. (మధురాంబికను జూపుచు) ఈమె నీకు సర్వథా తగియున్నది వయోరూపములందును, ధర్మతత్పరత్వమునందును, వీరవ్రతము నందును, ఈమె నీకెందునుదీసిపోదు. మరియుఁజిన్ననాటినుండి యు నిన్నుఁబ్రేమించినది. ఈనాటి కనురూపవయోగుణ సమన్వితులగు దంపతులనుగూర్చి, విధాతచరితార్థుఁడైనాఁడు. (అని యామెపాణిని గ్రహించి రఘునాథుని చేతిలో నుంచినాఁడు.)

అచ్చటనున్న వారందరు హర్షధ్వానముల గావించి, సమయోచితముగఁ బ్రవర్తించిన వీరపురుషుని బ్రశంసించిరి.

రఘునాథుఁడా యుద్ధరంగమునందే రామరాయలను సామ్రాజ్యాభిషిక్తుని గావించినాఁడు, పాండ్యతుండీర విభులు నాయుత్సవమునఁ బాల్గొనిరి. అనంతరము విజయ దుందుభులు మ్రోగుచుండఁగా, రాయలు పురాభిముఖుఁడైనాఁడు.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

నాఁడు తంజాపురము కన్నులపండువుగా నలంకరింపఁబడి యుండెను. పురవీథుల మృగనాభిపంకముతోఁ గలయంపి జల్లినారు. కలువడంబులు గట్టినారు. కప్పురంపు టనఁటికంబములు నాటినారు. ముత్యాలరంగ వల్లులు దిద్దినారు. సుధాధవళితంబు లగు కుడ్యభాగంబులపైఁ జిత్రవిచిత్రములగు చిత్తరువులు చిత్రించినారు. ఆకసమ్మునంటు కోటబురుజులపై నరుణారుణము లగు కాంతులఁజిమ్ముచు, మందపవమాను సంచలితమ్ము లగు కేతనముల నేకము లెగురుచున్నవి. గుడిగోపురములపైఁ జెక్కఁబడిన శిలావిగ్రహములు వివిధవర్ణోపేతములై బాలభానుని కిరణ జాలములో మిలమిల మెరసిపోవుచున్నవి. దేవతాయతనములలో నిరంతరముగ ఘంటా నినాదములు వినవచ్చుచున్నవి. సిగలలో సంపెగ పూవులు తురిమి, మోమునఁగమ్మకస్తూరి నామములను దిద్ది, గలగలలాడు క్రొంబట్టు పుట్టములతో, మిల

మిలలాడు జలతారు వలెవాటులతో, తళతళలాడు తారహార ములతో, సంపన్నులగు యువజనులు రాజవీథుల రాయస ముట్టిపడగా నడచుచుండిరి. మేడలపై మిద్దెలపై శృంగార వతులు, బంగారు తీగెలవలె నిలిచి, పట్టనసౌభాగ్యము నవలో కించుచుండిరి. గమగమ వాసనలు వెదజల్లు మల్లెలు, మొల్లలు, విరజాజులు, సంపెగలు, లేగులాబులు, రాసులుగ బోసికొని కలు వరాచప్పరములపై నాసీనలై పుష్పలావికలు పురవీథులం బచా రులు సేయు విటజనముతో నర్మగర్భసల్లాపము సేయుచుండిరి. బాలురు కేకలిడుచు నటునిటుం బరుగులు వెట్టుచుండిరి. బజారు లలో నత్తరువుల నెత్తావులు గుబాళించుచున్నవి. హాసధ్వనులతో నట్టహాసములతోఁ జతురవచోరచనలతో సరససంగీతకలస్వనము లతో, నగరమంతయు మార్మ్రోగుచుండెను. ఏందులకీ యానం దము ? ఎందులకీ యాడంబరము ? ఓహో! తెలిసినది. రఘు నాథరాయలవారానాడు విజయలక్ష్మీ సమేతులై పురప్రవే శమును గావింతురు. అందులకే యీ యానందము. అందులకే యీ యాడంబరము.

రాయలవారి యాగమనమును సూచించుచు నగరబహిః ప్రాకారముపై రెండు ఫిరంగులు ప్రేలినవి. పట్టనమున జన కోలాహల మతిశయించినది. పురవీథులన్నియుఁ గిటకిట లాడు చున్నవి. తండోపతండములుగ జనులందరు సప్తమప్రాకారము వంకకే చనుచుండిరి. కోటలోనుండియు నెదుర్కోలు సన్నాహ ముతోఁ గొందరు మహాజనులు బయలుదేరిరి. మహామంత్రులు గోవింద దీక్షితులవారు, యాచమనాయనింగారు, యజ్ఞనారా

యజ్ఞదీక్షితులు, వేంకటమఖి మున్నగువారందు ముఖ్యులు. రామభద్రాంబ, మధురవాణి, మున్నగువిదుషీమణులును నా యెమనోహరులు సన్నాహములోఁ బాల్గొనిరి. పూర్ణకుంభములతోఁబుణ్యపురంధ్రులు ముందు నడచుచుండిరి. వారికిరువంకలఁ జలసూత్రపుఁ ఝళంఝళారవములతో వారాంగనలు మందమంద గతులఁబోవుచుండిరి. ఒకవంకను సుస్వరమున వేదాశీర్ఘోషములు వినవచ్చుచుండెను. ఒకవంక భేరీపటహాది నానావిధ వాద్యధ్వనులు మిన్ను ముట్టుచుండెను. ఒకవంక వేణువీణాదికలక్వాణములు, కర్ణపుటములకమృతమునుజిలుకరించుచుండెను. ఒకవంక గాణిక్య మనోజ్ఞ నృత్తగానంబులు మురిపెమ్ములు గులుకుచుండెను. కొందఱు ముత్త్యాల గొడుగులఁ బట్టి ముందు నడచుచుండిరి. కొందఱు పట్టు కుళ్లాయిలు పట్టుకొనియుండిరి. కొందఱు చామరవీవనలు కేలఁ గీలించిరి, కొందఱు మణిమయూఖంబులగు మకరతోరణములను మోయుచుండిరి. ఒకయెడ మేలుపుదివిటీలు మిలమిల మెరయుచుండెను. ఒకచోట కంచు వెండి బంగారు కైదివిటీలు వెలుగుచుండెను. ఒకవంక 'రాణగల బాణవిద్యలు దండుగా నిండియుండెను.' ఒకచాయఁబెనుగల దీపముల తెరులు నయనపర్వముగ నుండెను. ఒక క్రేవ 'భూచక్ర గొడుగులు నొక చెంత సౌవర్ణ రాజతచ్ఛత్రచామర ధ్వజవ్యజనాదులును' బ్రకాశించుచుండెను. ఒకదారి 'పొగలేసి పగలు వత్తులు మిన్నగా వెన్నెలలు గాయుచుండెను. ఒకప్రక్క 'రావణకుంభకర్ణ వాలి సుగ్రీవ హనుమదాది భావములమించు దీపప్రతి

ములును, గోవర్ధనోద్ధరణ గోపికా వస్త్రాపహరణ భావచిత్రము లును, విరాజిల్లుచుండెను.

ఇట్లు సచ్చిదానంద దాయకంబైన యుత్సవమునందు, గోవిందయజ్వాదులు విజయలక్ష్మీ సమపేతుఁడగు రఘునాథు నెదుర్కొనిరి. ఓహో! ఏమి యా సింగారపు సొగసులు? చూచుటకు రెండు కన్నులు చాలవు, వర్ణించుటకొక్క నాలుక చాలదు. ఆతఁడానాఁడు రంగారు బంగారు చుంగులచే మీరా రించు, మెత్తని పసిండి పట్టుపుట్టమును గటిగట్టినాఁడు. సరిగె ముత్యాల చకచకద్యుతులచే నింపులు గుల్కు పయిఁటిరేసుర చట్టిదొడిగినాఁడు. కలికి పచ్చల తురాయిగో గలకలలాడు ముత్యాల కుళ్ళాయిని శిరమునఁబూని మోరగా ముడిచిన సిగపై సంపెంగపూవుల సరములుదాల్చి, సిద్దంపు జెక్కుటద్దంబుల నీడలు దేరఁ బెద్దచౌకట్లు పిరియమారఁబూని, మేనఁగుంకుమరాంగ రాగంబు గుబాళింప, వీనుల మవ్వంపు జవ్వాదిని నించి నాఁడు. కంటసరంబును గంఠమాలికలను, బచ్చలపదకంబును, బవిరిచెక్కడంపు బనివాడితనముగల ముత్యాలతాళియు నెదపై నమర్చి శాత్రవకంఠలుంఠన పరిశస్త్రములగు హస్తముల వజ్రాల చేసరులు, కెంపుల కడియాలు, నవరత్నస్థగితములగు బాహు పురులును ధరియించి, యకలంక నూత్న రత్నాంగుళీయకముల నంగుళులపై హరువు మెఱయ నమర్చినాఁడు. పైసుంతల మెట్టు వామపాదంబున బిరుదైన గండపెండారమును సవరించి నాఁడు. ఇట్లు కోటికందర్ప సుందరాకారుఁడై యేతెంచు రాయ

నోలలాడిరి. కొందరు భక్తివినమ్రులై పునఃపునః ప్రణామములు సేయుచుండిరి. కొందరు హర్షపులకిత గాత్రులై యాడుచుఁ బాడుచు గంతులు వేయుచుండిరి. కొందరు తదేక మనస్కులై, తమహృదయార విందముల నామన్మథ మన్మథునే ప్రతిష్ఠించుకొని, యారాధించుచుండిరి. కొందరు జయజయ ధ్వానములు సేయుచుండిరి. కొందరు బరాబరులు సెప్పుచుండిరి. వందిమాగధులు హృద్యాన వద్యపద్య గీతంబుల రాయలను దద్వంశమును గీర్తించుచుండిరి. వారాంగనలు నృత్తగీతముల నలరించుచుండిరి.

గోవిందయజ్వను యాచమనాయనింగారిని గాంచినంతనే రఘునాధుఁడు పట్టపేన్గునుండి డిగి వారిదరి కేగి, యభివాదనమొనర్చినాఁడు. హర్షాశ్రువులు జాలువార, వారతని నాశీర్వదించి, బిగియార గౌగిలించుకొని యమందానానందమునందిరి. అనంతరము వేదాశీర్ఘోషంబులు సెలంగ, విప్రపుంగవులు హరితాక్షతలు జల్లిరి. కన్యాకామణులు కపురంపుటారతులు నట్టిరి. పుణ్యాంగనాజనము సేసలుజల్లిరి. వృద్ధపురంధ్రీమణులు, పుష్పహారముల నలంకరించిరి. అంత రాయలు తన పట్టపేన్గు నధిరోహించెను. గోవిందయజ్వదులను, మదగజముల నధిరోహించిరి. ముందర చతురంగబలములును నడచుచుండెను. భేరీమృదంగ పణవ పటహ మురవ ఢక్కాహుడుక్కాది వాద్యధ్వనులు దిక్కటాహంబులు పిక్కటిల్ల మ్రోగుచుండెను. రాజులును, గైజీతంపు పౌజులును, ఎన్నికగన్న

మన్నెదొరలును, అసమాన సాహస సమన్వితులగు హాసము వారును, సద్వంశ్యులగు విద్వత్ప్రభులును, నటవిట పీఠమర్ద విదూషకాదులును వెన్నంటనే తీవి మెరయు నొయ్యారంబు మీఱ నడచుచుండిరి. ఇట్లనన్య సామాన్య వైభవోపేతుండై రాయలు నగరు ప్రవేశించెను.

అచ్యుతరాయలవా రాదినమున శ్రీరంగము నుండి విచ్చేసి నిండుకొలువుండి ప్రియపుత్త్రుని రాకకై యెదురుసూచుచుండిరి. ఆనాడిందిరా మందిరము నిగమాగమ విదులగు విప్రులచేతను, షడ్దర్శనీపారగులగు పండిత ప్రకాండులచేతను కర్ణాటకాంధ్రద్రమిళ ప్రబంధ నిర్మాణ నిపుణులగు కవితల్లజులచేతను నాన సంగీతకలా ప్రవీణులచేతను గిటగిటలాడుచు మహోత్సవాల వైభవోపేతమై యుండెను. కొలువుకూటమునకు దవుదవ్వులనే రఘునాథుఁడు పట్టపేన్గునుండి దిగి, పాదచారియై యచ్యుత రాయలవారి సమ్ముఖమున కేతెంచి, తత్పాదారవిందములకు భక్తిపూర్వకముగఁ బ్రణమిల్లెను. ఆ సమయమున నాతండ్రియనుభవించిన యానందమును వర్ణింప మాతరముగాదు. వీరాధివీరుఁడును సద్గుణఖనియునగు నట్టి పుత్త్రునిగాంచిన యా తండ్రి జన్మయే ధన్యము. అతని జీవితమే సార్థకము. ఆనందాశ్రువులు జాలువారుచుండఁగా నాయన సింహాసనమునుండి లేచి హర్ష గద్గదమగు కంఠస్వరముతో నాతని నాశీర్వదించి, బిగియార గాఁగిలించుకొని, మూర్ధాఘ్రాణమును గావించి తన యరాస

సమున సుఖాసీనుని గావించెను. అంతట రామభద్రాంబ లేచి యీక్రింది పద్యము నాశువుగాఁ జెప్పెను.

"వేరీ నీసరి రాజులు
భూరమణులు నిన్ను జాల బొగడుదురు భళీ
సార్వరాజని రేరాజని
రారాజని యచ్యుతేంద్ర రఘునాథ నృపా"

అందరు హర్షధ్వనులు గావించిరి.

అంతట మహామంత్రులు లేచి, మరునాడే ప్రశస్తమగు శుభకార్యము గలదనియు, నందు మధురాంబా రఘునాథుల వివాహమహోత్సవము జరుపఁబడుననియు సభ్యుల కెఱుకపఱచఁ జేసిరి. అనంతరము హర్షధ్వనులతో సభ ముగిసెను.